

•
***Li kurdistanê rewşa bikarhanîna
çekên kimyewî***

Abdusamet Yîgît

weşanên

·
·
·
·

*Li kurdistanê rewşa bikarhanîna çekên kimyewî
@Abdusamet yigit
lêkolîn
2022-mijdar-Almanya-Berlin
Grafik: Silan botki*

·
ISBN 968-4-940999-39-9

Pêşgotin

Mijare li kurdistanê rewşa biikarhanîna çekên kimyewî wê weke mijarek ku wê civak wê di nava xwe de wê, bi encamên wê re wê kûr wê bijî bê. Lê wê di wê warê de wê, zêde ti tişt wê nehatibina ser ziman bin. Ji wê aliyê wê yê ku ew ne hatiya hanîn li ser ziman ve ku mirov wê li wê bihizirê wê karibê wê di dewama wê de wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman ku wê, di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring ku mirov wê li wê bihizirê bê. Di aslê xwe de wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê mijare bikarhanîna çekên kimyewî li dijî civakê li kurdistanê wê zêde li ser wê ne nivîsandin û ne hanîna ser ziman wê weke aliyekê ku wê temenê bi berdewamî wê bikarhanîna wê ya li dijî civakê jî wê ji aliyekê ve wê weke ku wê biafirênê bê.

Di wê temenê de wê, dema ku mirov li ser mijare helebçê bi awayekê bi sînor wê hanînen wê yên ser ziman bê û ankû di demên dersimê û komkujiyên wê de bê ku wê tenê wê di nava gotinê de wê car bi car wê bi kirpendinên bi rengê weke bi gazê qatilkirina mirovan wê werekirin wê were ser ziman wê ji wê aliyekê ve wê weke aliyna ku wê temenê wê rewşa domandina wê rewşê a di demên piştire de jî wê karibê wê ji aliyekê ve wê li ser wê bisekinê û wê werênê ser ziman bê.

Mijare bikarhanîna çekên kimyewî li dijî kurdan wê ji xwe wê divê ku mirov ne li bendê bê ku wê ew hêzên weke hêzên herêmê tirkîya bê û ankû reveberiyên din bin ku ew wê werina ser ziman. Wê dema ku ew bixwe wê bikarhanînê wê bikin wê çawa wê di derbarê xwe de wê ew wê gotinê wê werênina ser ziman û wê bêjin ku ew wê dîkin. Bi awayekê xwezayî ku mirov wê fahmbikê wê ji xwe wê ew wê red û inkar bikin bo ku ew wê rewşê bi berdewamî li ser serê civakê wê bidina domandin. Ji xwe ya ku em bi awayekê xwezayî rastê wê dihên jî wê di herîkîna demê de wê ji wê ne cihê bê.

Mijare bikarhanîna çekên kimyewî wê mejuya wê li kurdistanê wê bide dîyarkirin wê bi demek demdirêj re wê ji demên komkujiyên dersimê ên 37an û heta demên helebçê ên 88an û di dewama wê de wê heta demên li bakûr weke li geliyê tayara bê, di demên şerê DAÎŞê de ên bi destê rejimên herêmê ên li dijî civake kurd bê û ankû di rewşên din ên weke di pêvajoya hêrîşên li Afrînê û hwd de wê were dîtin û ser ziman ku wê bi

berdewamî wê ew gazên bi jahr wê li dijî civakê wê werina bikarhanîn. Di dema dersimê de ku wê weke gotinek ku wê ji wê demê wê weke nîşanak û navê wê bikarhanînê wê di mejiyê mirovan de wê bimênê wê ew bê ku wê rayadarên tirk wê bi rengê 'me weke haşaratan ew di şiekftan de digirtin, devê şkeftan digirt û gaz di berda hûndûrê wê ew dikuştin' re wê werênina ser ziman bê. Di ya dema helebçê de wê, çawa wê, bi rengê bêhna wê re ku wê weke 'bêhna sêvê ji wê were' ku wê bi wê re wê were hanîn li ser ziman re wê weke navê wê û nîşanaka wê were ser ziman di nava gel de wê were ser ziman bê.

Ji wê aliyê ve wê dema ku mirov wê werênê ser ziman ku wê, mijare bikarhanîna gaza bi jahr li dijî kurdan wê encamên wê ji gelek aliyan ve wê, li ser civakê wê bi hinek awayna wê mayinda jî wê xwe bidina domandin. Ji nava hin raportên di derrbarê helebçê de ku wê bi awayekê sînor jî wê werênina ser ziman bin wê, di wan de wê bahsa 'motasyonên bi genetikê' wê bikê. Yan jî wê, bahsa rewşên din ên weke bi rengên din ên nexweşîyan ku wê çawa wê xwe bide domandin. Di dewama wê de wê, jinên ciwan wê çawa wê, bi rêjeyek bilind wê zaroyên wan wê bikevin wê bi wê re wê were ser ziman. Di awayekê din de jî wê, weke encamên wê di wê temenê de wê, rewşên weke yên nexweşîyan ên weke 'pênçesêrê' û hwd wê bi zêdeyî wê di awayekê de wê di demên piştî de ku wê bi wê re wê rû bidin wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê.

Ev rewşên ku wê bi gelek awayên din wê li helebçê wê bîn jînkirin wê li deverên din ên kurdistanê ên bakûr ku wê rejima tirk wê bikarhanîna gazên bi jahr wê li wan wê bikê wê di wê temenê de wê, weke rewşên ku wê, di nava civakê de wê, bi derfet bê ku mirov rastî wan were bê. Di awayekê din de jî wê, di nava civakê de wê, di wê temenê de wê, çawa wê bibê wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê mijare bikarhanîna çekên kimyewî di pêvajoya şerê wê yê demdirêj ê bi kurdan re de wê rejima tirk wê, bi awayekê li demê belavkirî wê ew wê bikarhanînê wê li herêmê wê bikê. Di wê temenê de wê, êdî wê mijarên weke encamên wê ku wê werina li holê wê di nava wê xwezaye wê ya civakî de wê, êdî wê xwe di awayekê de wê weke ku wê bidina dîyarkirin bin.

Em wê jî dikarin wê di dewama wê de wê werênina ser ziman ku wê, mijare bikarhanîna çekên kimyewî wê berî derketina li holê rewşa a rewşa rojava û pê de wê were dîtî ku wê bi zêdeyî wê, di awayekê de wê êdî wê bo ku ew encamekê li gorî xwe zûtirin bidest bixin wê giraniyê

wê li gelek deverên rojava û bakûrê kurdistanê û heta di pêvajoya hêrîşên dagirkirinê ên li başûr de wê ji aliyê artişa tirk ve wê were bikarhanîn.

Aliyekê din jî wê di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê ji wê demê û pê de wê bi zêdeyî wê giranî wê were dayin li zêde bikarhanîna rewşên weke yên çekên kimyewî û taqemeniyên bi bandûr. Bi vê ve girêdayî mirov dikarê balê bikişênê li ser tiştêkê din jî. Bi teybetî li bakûrê kurdistanê û herêmên din ên tirkiya jî wê ji wê demê û pê de wê zêdetirî wê rewşên weke piçûk mazin wê, rewşên weke yên ardhejê wê zêdetirî wê werina dîtin ku wê bibin. Di awayekê de wê, weke ku wê têkiliya wan rewşên ardhejê wê bi wan rewşên taqînên dijwar û çekên bi bandûr ên weke yên kimyewî û hwd ve wê werênîna bikarhanîn ve jî wê weke ku wê têkiliyek wê bi giranî wê hebê.

Di wê temenê de wê ev rewşa bikarhanîna çekên giran û kimyewî wê, zirerek mazin wê bide xwezayê bixwe jî. Wê, taqemeniyên ku wê di nava xwezayê de wê werina taqandin wê, di wê warê de wê, dema ku mirov wê rêjeya wan a zêde û hwd li berçav bigirê wê, di wê temenê de wê, ew hêst û raman wê bi rehetî wê bi mirov re wê çêbibê ku wê têkiliyek wan ardhejan û ankû rewşên weke wan ên xwezayî wê bi wan rewşên bikarhanîna wan çek û rewşên taqînan ve wê hebê. Weki din wê ev rewşên ardheja ku wê bi zêdeyî wê tenê wê li wê herêmê ên kurdistanê û tirkiya wê zêdetirî wê bibin wê, ev jî wê weke aliyekê din ku wêbi xortî wê intibayê wê li ser wê temenê wê bi mirov re wê karibê bide çêkirin bê.

Di awayekê de wê, hemû daristanên herêmê wê bên şawitandin bo şerkiirînê bi civakê re ên bi leşkerî û bi awayên din. Wê di wê temenê de wê bi hêncetên 'ewlehiyê' wê hemû rewşên xwezayî wê di wê temenê de wê werina ji holê rakirin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê.

Lê mijare rewşa bikarhanîna rewşên weke yên çekên kimyewî û ankû gazên bi jahr li herêmê wê di wê temenê de wê weke ku wê li wê herêmê wê werina bikarhanîn dibê ku wê li ti deverên din wê newîna bikarhanîn. Bi zêdeyî wê piştî rewşa rojava û ankû pêvajoya mudahaleyên li sûrî û pê de wê bi zêdeyî wê zêdetirî wê, di awayekê de wê, ev rewşa bikarhanîna taqemeniyên giran û rewşa weke ya gazên bi jahr li kurdistanê li dijî civakê ji aliyê tirkiya bo zûtirin bidest xistina anecamên ku ew dixwezî û hwd wê, derkeve li pêş. Di wê çerçoveyê de wê ev pêvajo wê, di wê rengê de wê, weke pêvajoyek wê zêdetirî wê di wê temenê de wê, bi temenê weke ku wê şerekê kimyewî wê li dijî civake kurd û ankû civakê li herêmê wê were dayin wê li ser wê temenê wê were dîtin. Ev rewşa

bikarhanîna rewşa gazên bi jahr û bi wan rewşên weke yên bi gazên bi jahr û ankû çekên kimyewî pêşxistina kuştin û ankû komkujiyan wê zêdetir bibê. Di wê temenê de wê, di wê demê de wê pêvajoyek bi wê rengê wê, xwe di rengekê û awayekê de wê bi zelalî û berfirahî wê bide dîyarkirin. Kesekê ku çav û zimanê wijdanê xwe winda nekirî bê wê bi rehetî wê karibê wê bibînê û wê werênê ser ziman.

Abdusamet yigit

.

Destpêk; li kurdistanê rewşa bikarhanîna çekên kimyewî

Li kurdistanê wê di dawîya hefteya duyemîn a cotmehê de ku wê 17 ciwanên kurd wê bi çekên kimyewî wê li herêmên başûrê kurdistanê ên weke zapê û hwd wê werina qatilkirin û pê de wê, mijare bikarhanîna çekên kimyewî li dijî kurdan bikarhanîna wê, dîsa wê were li rojevê. Mijara bikarhanîna çekên kimyewî li dijî kurdan wê di wê temenê de wê, weke mijarek û dîyardeyek civakî ku wê di çerçoveya bikarhanîna wê ya li dijî civake kurd û encamên wê yên wê yên neyînî û hwd ve wê weke mijarek dîrokî û civakî wê pêwîst bê ku mirov wê hilde li dest.

Mijare bikarhanîna çekên kimyewî li dijî kurdan wê kevn bê. Wê dema ku mirov wê dîroka wê hilde li dest wê, tirkiya wê pêşî wê li ser têkiliyên xwe yên bi almanya dema nazîyan re wê, dênê û wê di çerçoveya wan têkiliyan de wê, rewşên hinek bidest xistina gazên kimyewî wê bidest bixê. Ev rewş wê, di awayekê de wê, piştê wê bi karhanîna rewşa gazên bi jahr li dijî kurdan di dema dersimê, koçgirî û zilanê de jî wê were li rojevê. Di wan deman de wê, biqasî ku mirov ji nava ragihandinên rayadarên tirk ên demê ên weke çaglayangil bixwe jî dixwênê wê, werênina ser ziman ku 'wê kurdan wê bi girseyî li dersimê wê bikina şikeftan û devê şikeftan wê bigrin û wê gazan wê berdina hundûrê wan şikeftan.' Wê, di dewama wê de wê bi gotinên wê weke 'me weke haşaratan ew di şikeftan de ew jahrdikirin' re wê werênina ser ziman.

Ev rewş wê, di wê demê de û wê di demên piştê de jî wê di bin nav û gotinên weke 'dersim 37' û hwd de wê, weke rewşna sendromîkî wê di nava kurdan de wê bi encamên wê re wê xwe bidina dîyarkirin. Ev rewş wê, di wê temenê de wê di renekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di awayekê de wê bide dîyarkirin.

Piştî ku wê di cotmeha 2022'an de wê were rojevê ku wê, tirkiya wê li dijî kurdan wê gazên bi jahr wê bikarbênê jî lê wê di awayekê de wê, zêde wê li ser wê re wê, çendî ku wê pîrr zêde wê bertek ji nava kurdan

wê bèn ser ziman jî lê wê bi zêdeyî wê di nava saziyên navnetewî de wê, deng wê zêde dernekeve.

Almanya wê li ser têkiliyên xwe yên ji dema naziyan û piştê ve ku wê bi tirkîya re baş re wê, hertimî wê, di awayekê de wê di wê rewşê de wê weke aliyekê ku wê bertekên xwe wê bide nişandin wê di nava rayagiştî de wê were ser ziman. Di wê temenê de wê, dema ku wê, piştî ku wê, were rojevê mijare çekên kimyewî û bikarhanîna wan a li dijî kurdan ji aliyê 'die linke' ve jî wê ji aliyê rayadarên wazereta alman a derve ve wê bi gotinên weke 'di enwentera wan de wê, hebûna bikarhanîna çekên kimyewî wê nebê' re wê bersivê wê bidin. Ev gotin wê ji aliyê kurdan ve wê weke piştgirîyekê ji wê rewşa bikarhanîna çekên kimyewî ku wê tirkîya li dijî kurdan wê bikarhannînê re jî wê were dîtîn û wê were hanîn li ser ziman.

Di çerçoveya hanîna li ser ziman a mijarê de wê, dema ku mirov bi têgîna pêşveçûnên bi rayagiştî re wê werênê ser ziman wê bêgûman wê gelek aliyên wê yên ku mirov wê dikarê wê werênê ser ziman li ser rewşa bertekan û hwd ve wê, werênê ser ziman. Lê ezê di wê çerçoveya nivîsandina vê xabatê li ser mijarê re wê tenê ji aliyê kurdan û derûnîya wan ve nêzî mijarê bibin. Di zane min de ber ku wê ev alî wê weke aliyekê ku wê bi zêdeyî wê giring wê di çerçoveya hebûna civakê ve wê xwe di wê çerçoveyê de wê bide dîyarkirin.

Di aslê xwe de wê, ev mijar wê ji aliyê ragihandina bertekan wê zêdetirî wê weke aliyekê ku mirov wê hilde li dest bê. Wê di serî de wê, ji aliyên têgînên zanyarî ve wê di temenekê de wê hilde li dest. Ji aliyê saziyên fizîkê û lêkolînên biolojîkî ên weke 'IPPNW' ve ku wê li başûrê kurdistanê wê li ser hinek nûmineyan wê werina kirin de wê di wan de wê, were kifşkirin û tesbîtkirin ku wê çekên kimyewî wê werina bikarhanîn. Doktor Paul F. Walker di ragihandina ku ew dide ANF'ê û ku wê di 22 mijarê a 2022an de wê were weşandin de wê bènê ser ziman û wê balê bikişênê li ser raporta IPPNW ku wê di serdana xwe ya li başûrê kurdistanê dikê de wê amedebikê. Wê dema ku wê, bahsa rewşa gaza bikarhanînê dikê wê bi gotina «CS yanî weke gaza çavşilkirinê û dumana wê ya anti-personal a çekên kimyewî ku wê were bikarhanîn» wê pênamebikê û wê werênê ser ziman. Di dewama wê de wê weke bènê ser ziman ku wê, «Bi taybetî daneyên li ser madeyên kîmyewî yên kujer ên klorê û amûrên ji bo şandina gazê li nava şikeftên hêzên Kurd, gelekî girîng in. Peymana Çekên Kîmyewî bikaranîna gaza çavan dişewitîne û madeyên kîmyewî yên endustriyî li dijî hêzên leşkerî qedexê dike.

Pîvanên armanca giştî ya CWC, bikaranîna madeyên kîmyewî di şer de teqez qedexe dikin.» Lê Walker jî dizanê ku wê, dema ku wê hêzek bo armanca tûnakirina hebûna hêzek hêrîş bikê wê tenê wê bo çavşilkirinê wê ew wê gazê bikarneyênê. Weki din wê balê bikişênê rengên gazên ku wê ji aliyê DAÎŞê ve wê werina bikarhanîn ên weke gazên sarin, hardal, klorin û hinek gazên din ên sînîrê wê bikê. Wê dema ku wê balê bikişênê li ser rewşa gaza klorinê wê weke ya pifkirinê diyardeyên wê yên bi giştî ku wê werina kirin wê balê bikişênê li ser wê. Weki din wê di dewama wê de wê, balê bikişênê wê 'misyona berhevkirina zanînan a OPCW' ku wê li deverên cihê wê bikê. Aliyekê din jî weke ku wê em di axiftina Walker de wê dibînin ku ew balê dikişênê li ser wê a dewleteka din a aligirî ku ew serîlêbixê bo lêkolînê' di wê temenê de wê, weke ku ew heta ku ew serîlêdan nebê weke ew lêkolîn nebê ku ew intibaya ku ew dide çêkirin wê, tirkiya wê li ser iraqê re wê, di awayekê de wê weke aliyekê ku wê xwe bi sipêrê li wê jî bê. Di dewama wê de wê, van gotinan jî wê werênê ser ziman. «Hem OPCW a li Laheyê, hem jî Neteweyên Yekbûyî ya li New Yorkê xwedî wê hêzê ne ku mijarên êrîşên bi çekên kîmyewî yên têne îdîakirin û binpêkirina peymanê lêkolîn bikin. Dema ku pisporiya OPCW li ber çawan bê girtin, ku xwedî kadroyeke mufetîşan a xwedî tecrûbe ye, ev yek wê bibe rêyeke aqilane. Lê belê mîna ku li Sûriyeyê kir, dikare hewldaneke hevpar bike. Ji bo vê jî divê welatên ku tê îdîakirin berpirsyar in, di vê rewşê de Tirkiye û herêma ku tê gotin binpêkirin lê hatiye kirin, bi dilxwazî tevlî bibin.» Weki din, biqasî ku mirov ji nava raportên berê ên di derbarê helebçê de ji wan fahmdikê ku wê, ev gaza hardalê û sarînê wê ji aliyê rejima saddam a berê ve jî wê di rengekê de wê li dijî kurdan wê were bikarhanîn. Wekî din wê gaza klorinê jî ku wê di wê demê de wê bahsa wê were kirin jî lê wê bi zêdeyî wê hem piştî û berê şerê DAÎŞê ê li dijî kurdan li herêmê ji aliyê rejima tirk ve wê, gelek caran wê were ser ziman ku ew wê bikarbênê.

Di wê temenê de wê, ev wê weke hinek diyardeyên ku mirov wê di wê çerçoveyê de wê balê bikişênê li ser wê û di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê hilde li dest bê. Wê dema ku em di çerçoveya dîroka kurdan de wê mijarê wê hilde li dest wê bêgûman wê, gelek mînaqên ku wê di wê çerçoveyê de wê karibin werina kirpendin û hanîn li ser ziman wê bibin. Ev jî wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê di wê çerçoveyê de wê, di wê rengê de wê li wê bihizirê û wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê bê. Di demên hemdem de wê bi teybetî wê piştî

dema rejima saddam ku wê li dijî kurdên başûrî wê bikarhanê û wê weke ku wê bi helebce re wê di qada navnetewî de wê were pênasekirin û ser ziman wê di wê temenê de wê, weke weke nûmineyekê wê derkeve li pêş.

Di awayekê din de jî wê dikarê wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê piraniya minaqên ku wê, di demên dawî de wê werina ser wan sekin in jî wê, minaq û nûnimeyên demên nû û kin bin. Di wê temenê de wê minaq wê di dema salên 2018a'n de wê, rewşa afrînê û pêvajoyên hêrîşên rejima tirk li wê ku mirov wê werênê ser ziman wê di wê temenê de jî wê werênê ser ziman. Minaqek ji wan minaqên ku wê li rojava wê bi wê re wê were ser ziman wê minaq 9ê cotmeha 2019 de ku wê were ser ziman wê dikarê wê weke minaqek ku wê di wê çerçoveya çekên qadaxakirî û ku ew dihên bikarhanîn de ku wê were ser ziman bê. Di wê minaqê de wê, were ser ziman ku wê hêzên tirk wê çekên fosforê wê bikarbênin. Di heman demê û rojê de wê, zaroyek 13 Sali wê werê nexweşxaneya hesekê de wê, şawatên laşê zaro ku wê werina lêkolinkirin wê, di wê çerçoveyê de wê weke nûmine jî wê werina dest nîşankirin. Di heman demê de wê rojnemaya 'the times' jî wê balê bikişênê li ser mijarê û wê bînekê ser ziman ku wê tirkiya wê çekên qadaxa ên weke 'fosforê' wê di wê temenê de wê bikarbênê. Wekî din wê, di awayekê din de jî wê, ragihandinek wê di heman demê de wê 'rêxistina qadaxakirina çekên kimyewî ('OPCW') jî wê, di heman demê de wê were ragihandin. Di heman ragihandina li ser mijarê de wê were ser ziman ku 'ew ji agahiyên bikarhanîna çekên kimyewî xaberdar in'. Di wê temenê de wê, di wê çerçoveyê de wê, ev ragihandina OPCW wê, ji aliyekê din ve jî wê, di derbarê ragihandina rayadarên alman ku wê di cotmeha sale 2022'an de wê bikin û wê bînekê ser ziman weke bersivê jî hanînen ser ziman li meclise federal a alman' ku wê bêjin ku wê di 'enwentera' wan de wê, çekên kimyewî wê nebin' re jî wê weke tîgînek ku wê karibê wê nerast derxê jî bê. Di wê temenê de wê, di wê temenê de wê, li ser gotinên saziyên OPCW û yên IPPNW ku wê di sale 2022'an de wê lêkolinekê wê bikin re jî ku wê bi wê piştrastbikin ku wê çekên kimyewî wê bikarbênin re jî wê weke rewşek manipulakirinê û ankû wê weke ku wê kurd wê di nava xwe wê werênina ser ziman ku ev gotinên 'rayadarên almanî' wê weke di dewama wan rewşên dema almanya dema nazîyan de ku wê çawa wê çekên kimyewî wê bidina tirkiya wê li ser wê temenê re jî wê weke rewşek di dewama wê de wê karibê wê fahmbikê bê.

Di aslê xwe de wê ev rewşa alman wê di awayekê de wê, ahengekê ramiyarî wê di nava wê demê û ya demên piştê jî wê bi politikayên wan ên li dijî herêmê û kurdan jî wê têgînekê wê bi wê rengê wê bi xwe re wê di dewama hevdû de wê bidina nîşandin.

Di wê temenê de wê dikarê wê di awayekê de wê, mijarê wê weke aliyekê wê yê giring wê di wê temenê de wê, bi wê re wê bikirpênê û wê werênê ser ziman. Mijare bikarhanîna çekên kimyewî wê di awayekê de ku wê kurd wê hemû wê hê jî wê di derbarê mijarê de wê zêde giringiya wê bi awayekê wê hê fahm nekin, çendî ku wê bi civakî wê hin bi hin wê werênina ser ziman li ser mijarên ku ew rûdidin ên weke di destpêka hefteya duyem a cotmeha 2022an de ku wê were ser ziman jî.

Di wê temenê de wê ev mijar wê bi serê xwe wê weke mijare zêde kûrbê û wê pêwîstîya wê fahmkirina wê, di wê temenê de wê di çerçoveya giştî de wê bi encamên wê re wê, hebê. Ev mijar wê, di serî de wê dikarê wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê weke mijare zêde ku wê nebûnê mijare lêkolînek cidî û dûrûst. Di wê temenê de wê ev mijar wê di serî de wê, ji ber ku wê di wê de wê pêwîstîya nerînên lêkolînî û biolojîkî û hwd wê hebê û wê, di wê temenê de wê kêma kes wê xwediyê zanîna bin û yên ku wê werina aser ziman wê weke sebnem kurur fincancî ku wê werina destserkirin û girtin û wê ji ber wan ragihandinên wan wê bîna avêtin li zindanê jî êdî wê ev mijar wê bi zêdeyî wê nebê mijare lêkolînên ku wê rengê ku wê werênina ser ziman. Yan jî wê, di wê temenê de wê, wêretiyek rewşenbîrî û wijdanî wê di wê warê de wê, bi zêdeyî wê newê dayin nîşandin. Di wê rengê de wê, ev mijar wê di aslê xwe de wê, gelek aliyên din ên ku mirov wê bi wê re wê, di awayekê de wê, dikarê wê bi wê re wê, werênê ser ziman wê hebê. Ber vê yekê wê, mijare bikarhanîna çekên kimyewî li dijî civake kurd wê di wê temenê de wê bi serê xwe wê bi mejuya wê û rewşên wê yên demên nû re wê bi hev re wê di çerçoveyekê wê de wê pêwîstîya bê ku ew werina ser ziman bin.

Di wê xabatê de wê armanca min ne ew bê ku ez bi hemû aliyên wê re wê mijarê werênina ser ziman. Tenê di wê warê de wê giringîya mijarê û çerçoveya wê hinekî wê di wê temenê de wê bi vê xabatê re wê di serî de wê raxima li berçav. Ku ez karibim wê bikim ezê di wê armanca vê xabatê de weke ku ez serketibim ezê wê bihasibênim.

Di roja me de wê mijare bikarhanîna çekên kimyewî li dijî civakê wê di serî de wê weke aliyekê wê yê giring wê di serî de wê, derkeve li pêş. Weki din ev mijar di vê dema ku ez wê dihildina li dest û li ser wê dinivîsênim de jî wê, weke mijarek zêde guncaw û di rojevê de bê. Ji wê

aliyê ve jî wê dema ku mirov wê hilde li dest wê, di serî de wê, weke aliyekê wê yê giring wê, hebê.

Hanîna li rojevê di wê demê de ji aliyê civake kurd ve jî wê bi armanca pêşîlêgirtina bikarhanîna wê bê. Wê çawa wê dawî li bikarhanîna wê were hanîn wê hinekî jî wê bi wê armancê bê. Ev wê, di serî de wê, di wê demê de wê bi wê yekê wê were li rojevê û wê, li ser wê temenê wê xwepêşandinên girseyî wê di wê temenê de wê were hanîn li ser ziman.

Wekî din wê jî wê dikarê wê di dewama wê de wê, bibêjê ku wê mijare çekên kimyewî wê dema ku wê mirov wê hilde li dest wê weke mijare zêde giring bê ku mirov wê ji gelek aliyan ve wê hilde li dest bê. Li devera ku ew li wê dihê bikarhanîn wê bandûra wê ya li ser xwezaya wê jî wê weke aliyekê wê yê din bê. Hem ji aliyê bireh û atmosfera bê û hem jî ji aliyê rewşên weke yên ku mirov dikarê wê di wê temenê de wê di wê rengê de wê weke aliyekê wê yê giring ku mirov wê karibê wê diwê temenê de wê li ser wê bisekinê bê.

Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê, ji wê zêdetirî wê weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê karibê wê li ser wê bisekinê wê di wê temenê de wê, xwe bide dîyarkirin bê.

Di awayekê de wê, mijare bikarhanêna gazên bi jahr li dijî civakê wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, di serî de wê, dema ku mirov wê ji aliyê dîroka civakê ve wê hilde li dest wê, di bin sê beşan de wê dikarê wê di serê de wê hilde li dest û wê werênê ser ziman. Wê beşa pêşî wê di demên dersimê 37an de bê wê, di wê demê de wê, di awayekê de wê li dijî komên civakê bikarhanîna gaza bi jahr wê, di wê temenê de wê were ser ziman ku wê ji aliyê rayadarên tirk ve wê were bikarhanîn. Ev wê, di nava civakê de wê, weke mijarek ku wê hertimî wê di nava vegotinên wan ên ku ew di nava xwe de dibêjin wê were ser ziman bê. Wê wekî din wê di wê temenê de wê ev dem wê weke demek ku wê bi girseyî wê di wê temenê de wê gafîle bi gafîle wê mirov wê werina berhevkin û li deveran wê werina girtin û wê di wê temenê de wê gaza bi jahr wê bê berdand li ser wan. Kesên ku wê ji wê demê re wê şahîdîkirina wê dema ku ew wê dihênina ser ziman wê, bi çavşîlî û girî wê werênina ser ziman. Wekî din wê ji aliyekê din ve jî wê çawa wê jînbikin wê ji aliyê xwe ve wê mijarê wê di wê temenê de wê werênina ser ziman.

Weki din wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê di wê demê de wê mijare bikarhanîna gaza bi jahr li dijî komên civakê wê di nava civakê de wê bi gotinekê re wê ji demê wê were sembolizekirin û ser ziman. Ew

gotin jî wê ew bê ku wê bê gotin ji aliyê rayadarên tirk ve ku wê, bibêjin 'me bi koman ew dikirina şikeftan û devê şikeftan digirtin û gaz diberda hûndûrê şikeftê. Ev wê di dema M. Kemal de wê li li dersimê wê were kirin.

Wekî din wê di wê çerçoveyê de wê ev dem wê di aslê xwe de wê, weke demek sendromîkî wê bandûra wê piştî wê ji gelek aliyan ve wê di mejiyê civakê de wê xwe di awayekê de wê bide dîyarkirin. Weke encamak wê ya ku wê bi wê rengê wê were ser ziman wê di wê temenê de wê, were ser ziman. Di dewama wê de wê, di wê temenê de wê, li gorî hinekî hinek vegotinna jî wê, bê gotin 'ku wê pêşî wê, mirov wê werina komkirin di şikeftan de, piştî wê devê şikeftan wê were girtin û wê gaz wê were berdan li ser wan. Piştî jî wê ew kesên ku ew bi gazê hatina jahrkirin wê, laşê wan wê were şawitandin. Wê di wê temenê de wê kesên ku wê bahsa wê bikin wê bi gotina 'bêhna şawata laşê mirovan goştê wan li hawayê belav dibû' re wê bihanîyan ser ziman. Ev wê di wê temenê de wê, weke aliyekê ku wê di wê çerçoveyê de wê, bihanîyan ser ziman.

Di dewama wê de wê, ev dem wê di wê rengê de wê bandûra wê, di wê rengê de wê, weke aliyekê wê yê ku mirov wê dikarê bi gelek vegotin û gotinên ku wê di wê temenê de wê werina ser ziman re wê temem bikê û wê werênê ser ziman.

Wekî din wê di wê çerçoveyê de wê ji aliyekê din ve ji wê ev dem wê di wê rengê de wê, weke demek ku wê komkujiyên bi girseyî wê bi wan gazên bi jahr wê werina ser ziman re wê, di wê temenê de wê were hanîn ser ziman. Di wê temenê de wê ji aliyê têkiliya tirkiya demê a bi almanya demê re jî wê di wê temenê de wê weke aliyekê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê li ser wê bisekinê bê û wê werênê ser ziman bê. Ber ku wê ev gazên bi jahr ku wê li dijî komên civakê wê li kurdistanê wê bi armanca tafisandina raperina civakê a bo maf û azadiya wê bikin wê ji almanya demê wê werina girtin.

Di wê temenê de wê ev jî wê di awayekê de wê were ser ziman û wê di nava xalkê de wê bahsa wê têkiliyê wê bi gelek gotinên bi teybet ku wê, di wê demê de wê, bi komara nû re ku wê, bibê re wê were hanîn li ser ziman. Wekî din jî wê, di wê temenê de wê, dema ku wê bahsa têkiliya alman û tirkiya demê wê werê kirin wê di wê temenê de wê çawa wê bi wan wê raperin wê werina tafisandin wê di wê temenê de wê di temenê levkirineka di nava wan de wê, bahs ji wan têkiliyan wê were kirin û wê di wê temenê de wê were hanîn li ser ziman.

Ev rewş wê, ji wê demê û di demên piştre jî wê her timî wê di awayekê de wê, were ser ziman û wê bi ibretî wê were ser ziman. Di awayekê de wê têkiliya almanya demê a bi komara tirk a nû avabûyî re wê, di wê temenê de wê, di awayekê de wê ji gelek aliyên din ve wê, were ser ziman. Her wusa wê, di awayekê de wê, ev aliyê têkiliya nava almanya demê û komara tirk a nû re wê, piştre wê weke têkiliyina vêşarî jî wê werina dîtin û wê ser wan wê weke ku wê werê nûxûmandin wê newina ser ziman. Heta ku wê kesên ku wê werina ser ziman wê werina cezakirin jî.

Di wê temenê de wê piştre wê rewş û awayek wê biafirê. Di wê çerçoveyê de lê wê, hertimî wê ew mijare rewşa bikarhanîna rewşa têkiliyên demê ku wê werê kirin wê hertimî wê, di awayekê de wê, mijare bikarhanîna gazêa bi jahr li dijî civakê wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê hertimî wê were hanîn li ser ziman.

Ev mijar wê di aslê xwe de wê piştre wê weke ku wê were ser ziman wê li kurdistanê wê bê destpêka demek û donemek nû. Di wê temenê de wê bi xwe re wê, piştre wê, di awayekê de wê, demek û donemek nû wê bidê destpêkîrin. Di aslê xwe de wê di wê demê de wê, hanîna ser ziman wê ji du aliyên ve wê, dikarê wê fahmbikê. Ji rengê ku ew bi wê dihê hanîn li ser ziman wê dikarê wê fahmbikê ku wê di encama wan gazên bi jahr ku wê werina bikarhanîna de wê çawa wê rewşek sendromîkî wê biafirê wê, bi rehetî wê karibê wê bi derûnî wê ji nava civakê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Ji aliyekê din ve jî wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijare civakê wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê xwe di dewama wê de wê karibê bide dîyarkirin. Wekî din wê jî wê mirov dikarê wê bi wê re wê, werênê ser ziman ku wê ev rewş wê, di wê temenê de wê, di nava têkiliyên civakê de wê di awayekê bi êş de ku wê bi wê were hanîn ser ziman wê were dîtin.

Mijare dersimê û komkujiyên ku wê di wê demê de wê li wê werina kirin wê, di wê temenê de wê li wan hizirkirin jî wê di wê temenê de wê ji sê aliyên ve wê bi wê re wê temenekê sendromîkî wê biafirênê û wê bi awayekê sendromîkî wê were hanîn li ser ziman. Yek wê ji aliyê vê rewşa bi karhanîna gazên bi jahr bê. Ya din wê ji aliyê rewşa berhevkirina keçên dersimî û wê li kamyonan wê dagirin û wê bibina deverên ne dîyar ku wê heta roja me wê ti kesek wê di derbarê wan de wê ti agahiyê wê nizanibê. Ya din ya sêyem jî wê di wê temenê de wê bandûra wê ya li ser giştîya civakê wê bi encamên wê yên derûnî ve ku

wê li ser civakê re wê xwe di rengekê de wê bi wê re wê di wê temenê de ku wê bide dîyarkirin bê. Wê di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring wê di wê temenê de wê bi wê rengê wê werênê ser ziman bê. Di aslê xwe de wê mijare dersimê wê piştê wê, weke pêvajoya wê ya piştê wê wê heta dema li başûrê kurdistanê bi deverên weke helebçê re ku wê were sembolizekirin re wê karibê wê werênê ser ziman. Mijare helebçê û rewşa bikarhanîna wê demê gazên bi jahr li dijî wê beşa civakê û herêmê kurdistanê wê hê jî wê weke mijarek ku ew zêde ne hatî lêkolinkirin bê.

Mijare helebçê li wê bikarhanîna gazê kimyewî ji aliyê rejima iraqê a demê ve wê, weke mijarek ku wê piştî wê bi zêdeyî wê di nava civake kurd û qada navnetewî de wê were bihîstin û zanîn. Di wê temenê de wê, di awayekê de wê ev wê, di aslê xwe de wê bi xosletên xwe re wê, helebçê wê di nava civake kurd de wê ne kêmî rewşa dersimê û pêvajoyên qatilkirinan ên li wê ku wê bi gazan kimyewî wê werina kirin wê bê sedema sendromên ku wê di mejiyê kesên ku wê civake kurd de wê bê û bibê bê. Hiltermann, Joost R. (2007) wê, di xabate xwe ya bi navê 'A Poisonous Affair: America, Iraq, and the **Gassing** of Halabja' de wê bahsa bédengmayîna di demê de ku wê çawa wê piştî komkujiyên bi gazê ên li helebçe û başûrê kurdistanê wê, bibê wê li ser wê bisekinê û wê ji ali aliyê encamên wê yên derûnî, ramiyarî û hinekî jî civaknasî wê li ser temenê wê qada navnetewî wê di wê demê de ku wê çawa wê bibê wê li ser wê bisekinê.

Helebçe wê komkujîya ku wê bi gaza kimyewî wê li wê bibê wê, di wê temenê d ewê weke ku wê, Joost R. Hiltermann jî wê di wê xabate xwe de wê werênê ser ziman ku wê di destpêka wê pêvajoya wê ya bûyî de wê çawa wê, bédengî wê li ser wê re wê bibê wê, di awayekê de wê, werênê ser ziman.

Ji wê aliyê ve wê ev têngînên ku wê Hiltermann wê di xabate xwe de wê werênê ser ziman wê di derbarê sendromên kurdan û civake wan de jî wê di awayekê de wê, bi xwe re wê, di wê temenê de wê werke ku wê bide dîyarkirin. Di dewama wê de wê, dikarê wê werênê ser ziman ku wê pêvajoya derûnîya xirab ku wê di çerçoveya demên piştî dersimê 37'an de wê bibê de wê, di wê rengê de wê, weke ku wê di mejiyê kurdan de wê bi helebçê re wê, di awayekê de wê, xwe bi wê rengê wê bide dúbare kirin. Di wê temenê de wê, di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê dikarê wê di awayekê din de jî wê mijare têngîna helebçê wê ji aliyekê din ve jî

wê bi komkujiyên wê yên b i gazên kimyewî wê dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Di wê temenê de wê mijare helebçê wê di wê temenê de wê, çendî ku wê piştî salên 1990î û pê de wê, piştî pêvajoya mudahaleya li iraqê de wê di awayekê de wê were ser ziman jî lê wê, tenê wê weke tenê bi hinek gotinna ku wê, di awayekê de wê, bi sînor wê bimênin. Kurdan jî wê ji aliyê xwe ve wê, dema ku wê werênina ser ziman wê tenê wê hinekê bi hêstîyarî û ji aliyê hêstîyarî ve wê ji aliyê xwe ve wê di awayekê de wê werênina ser ziman.

Lê wê dema ku mirov wê, ji wê aliyê ve wê li wê binerê wê dikarê wê, di wê temenê de wê werênê ser ziman ku wê, mijare helebçê wê, di aslê xwe de wê, wê hê jî wê di awayekê de wê çendî ku wê demek weke ya 32 salan zêdetirî wê bi ser wê re wê derbas bibê jî lê wê hê jî wê ji aliyekê ve wê weke mijarek zêde ji aliyê lêkolînkirina wê ve wê, weke mijarek zêde li wê dest ne hatî dayin wê bimênê. Di wê temenê de wê gotinên ku wê werina ser ziman jî wê ji aliyekê kurdan ve wê weke gotinna xarib wê bimênin û di awayekê de wê, ne weke gotinna ku wê mijarê wê werina ser ziman wê bi derûniyekê û hisiyetekê wê, di mejiyê wan de wê cihê xwe bigirê.

Ji wê aliyê ve wê, dema ku mirov wê, werênê ser ziman wê mijare helebçê wê weke mijarek ku wê mirov wê ji gelek aliyan ve wê hê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê li pêşîya mirov ew hê dimênê. Di wê temenê de wê, dikarê wê bi wê re wê, fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê, di wê temenê de wê xwe bide dîyarkirin bê.

Di aslê xwe de wê mijare helebçê wê, hê wê di wê temenê de wê, xwe bi wê re wê, di awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin bê. Di aslê xwe mijare helebçê wê dikarê wê bi wê re wê, di awayekê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê mijare helebçê wê xwe di wê temenê de wê di awayekê de wê di awayekê de wê bide dîyarkirin.

Mijare helebçê û komkujiyên wê yên ku wê bi gazên kimyewî wê bibin wê wateye xwe wê di mejiyê hemû kurdan de wê bi gotinên ku wê hin kurdên ku ew jîyankirina ku wê bahsa gazê bikin wê weke ji devê zaroyekê wê were ser ziman wê bi gotina” dayê bêhna sevê dihê” re wê were ser ziman. Ev wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê dikarê wê di wê temenê de wê, werênê ser ziman bê. Di aslê xwe de wê mijare helebçê wê ji wê aliyê ve wê, ber ku ew wê bi tememî ne hatiya fahmkirin wê, di wê temenê de wê weke sendromekê wê xwe di nava kurdan de wê bide dîyarkirin. Wekî din jî wê ji aliyekê din ve wê,

piştî helebçê wê gelek mijarên weke yê bi komkuji ku wê piştî rejima saddam a iraqê ku wê li tirkîya ku wê di wan de wê gazên kimyewî wê werina bikarhanîn û wê kurd di wan de wê bi wê werina qatilkirin wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din bê ku wê temenê domandina wê rewşê wê bi têgînek û awayekê sendromî ku wê xwe bide domandin bê

Ji wê aliyê ve wê mijare bikarhanîna çekên kimyewî ji aliyê tirkîye ve ku ew bi awayekê li demê belevkîrî ku ew dihê kirin wê di wê temenê de wê ji wê aliyê ve jî wê di awayekê de wê weke ku wê, wateyek wê ya kûr û bi êş wê ji aliyê fahmkirina kurdan ve wê hebê.

Di wê temenê de wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijare kurdan wê di wê temenê de wê, di rengê de wê weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê di rengê de wê, fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Ji wê aliyê ve wê dema ku mirov wê rewşa komkujiyên kurdan ên bi ew bi çekên kimyewî wê bibin wê di wê temenê de wê, di awayekê derûnî de wê, bandûrên wan wê ji wê aliyê ve wê, bi awayekê kurd wê hebin.

Şêwa û rêbazê ku wê tirkîya di mijare bikarhanîna çekên kimyewî û ankû gazên kimyewî li dijî kurdan de wê hinekî wê weke ji ya dema dersimê û ya dema helebçê wê weke fêr ji wan derxistibê wê di wê temenê de wê were kirin. Wê çawa wê, ew wê, di awayekê de wê li demê belevkîrî wê bikê û wê di wê temenê de wê, bi navê wê newê ser ziman û di wê temenê de wê, ew wê bikê. Di awayekê din de jî wê şêwayê redkirin û inkarkirinê wê weke rengê domandina wê rewşê wê bikarhanînê. Di gotinê de wê, bi rêyên weke yê dezenformasyonê wê, redbikê. Wê di wê temenê de wê, di wê rengê de wê, di awayekê de wê, li ser wê re wê, çendî ku wê ew wê redbikê wê di wê rengê de wê bi wê re wê nehêlê ku ew bi gotinkirinên bi navê wê werina kirin.

Kesên ku ew wê bikin wê weke "dewletê reş dikin" wê di wê temenê de wê pênasebikê û wê weke dijpropaganda wê werênê ser ziman û wê di dewama wê de wê bi wê rengê wê ev wê bi wê rengê wê ser wan wê bide girtin. Lê ev gotin wê, tenê wê weke gotinên ku wê temenê domandina wê rewşê wê ji wê re wê biafirênin. Di wê temenê de wê di qada navnetewî de wê li ser têkiliyên xwe yê diplomatikî re jî wê bêdengkirinê ku wê weke bi piştgirbikê wê rewşên ku wê dibin wê li ser wan re wê, bixwezê ku ew xwe werênê ser ziman. Di wê rengê de wê, ev rewşê wê, bêgûman wê weke rewşna ku wê di mejiyê civake kurd de wê weke rewşên bêwate bin. Kurd ew bi ya ku ew dijîn re wê, bi wê re wê rû

bi rû bin û wê di dewama wê de wê di xwe de wê, êşa wê bijin û wê bi wê re wê di rewşek bi tengezerî a derûnî de wê di xwe de wê bimênin.

Di dewama wê de wê dikarin wê jî wê werênina ser ziman ku wê rewşa kurdan wê di wê temenê de wê dema ku mirov wê li wê dinerê wê, weke ku ew di rewşekê de ku ew nikaribin dengê xwe derxistin û xwe bidina hisandin. Di dewama wê de wê, ev wê, weke rewşek bêhêvî, şikeştin û hwd jî wê di mejiyê wan de wê bi derûnî wê biafirênê. Ev wê, di awayekê de wê, di wê temenê de wê, bi gotin û hisiyetên weke 'ti kesek rewşa me nabînê' re wê di awayekê de wê di xwe de wê bi wê re wê bijin. Ev rewş wê, di wê temenê de wê weke aliyekê ku mirov wê dikarê wê di wê temenê de bi wê rengê li wê bihizirê û wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di aslê xwe de wê, dikarê wê werênê ser ziman ku wê, mijare rewşê wê di wê temenê de wê di rengê de wê xwe bi wê re wê, di awayekê de wê jî aliyê kurdan ve wê bide dîyarkirin. Ji aliyê kurdan ve wê dema ku mirov wê hilde li dest wê, di wê temenê de wê di awayekê de wê bi wê rengê wê hinek aliyên wê yên ku mirov wê ji aliyê civakî, derûnî û civaknasî û hwd ve bi encamên wan ve karibin werênina ser ziman wê hebin. Ew jî wê di wê temenê de wê ji aliyekê ve wê çî wê civak wê bi encamên wê re wê, bi xwe re wê bijî wê weke aliyna ku mirov wan fahmbikê bê. Ji wê aliyê ve wê bi berdewamî wê pêwîst bê ku mirov wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê.

Bandûra helebçê û komkujiyên wê demê wê dema ku wê bi gazên kimyewî wê werina kirin û wê bête hanîn li serê kurdan wê, di wê temenê de wê di awayekê de wê kurd wê bi wê re wê, her timî wê rû bi rû wê biimênin. Di wê temenê de wê weke dîroka tenê ya hêrîşên bi gaza kimyewî li helebçe ku wê 16 adarê wê were dîtin û bîrhanîn wê di wê temenê de wê bibê. Lê piştî wê bi çend rojan jî wê hatina newrozê wê, di wê çerçoveyê de wê rewşa sendromikî wê dikarê wê bi wê re wê pênamebikê.

Di awayekê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê çendî ku wê were gotin ku wê dersim 37 wê bi domê ku wê were ser ziman wê, domandina wê dikarê wê bi helebçê re wê bi berdewamîya wê re wê werênê ser ziman. Wekî di jî ku em bibêjin helebçe didomê wê, dem wê domandina wê jî wê piştî wê rewşên bi karhanîna gazên kimyewî li dijî civake kurd jî aliyê rejima tirk ve li dijî kurdan wê dikarê wê werênê ser ziman. Di aslê xwe de wê, hijmara kuştîyên kurdan bi destê tirkiya û bi gaza ku mirov di awayekê de wê, derxê wê bi wê re wê were dîtin ku wê ew wê jî

ya helebçê wê zêdetirî wê di awayek de wê, werina dîtin ku wê hebin. Di wê temenê de wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê di renekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin bê.

Li bakûrê kurdistanê ku wê bi destê tirkîya wê were bikarhanin gelek deverên weke 'geliyê tayara' wê mirov karibê navê wan werênê ser ziman ku wê di wan de wê, çekên gazên kimyewî wê were bikarhanîn. Xoslete geliyê tayara ku wê di mejiyê kurdan de wê bi wê rengê wê çî bigirê wê dikarê wê weke bi rewşa dersimê û li wê ku wê gaz wê werina bikarhanîn di qatilkirina kurdên wê herêmê de wê weke hev bê. Ber vê yekê wê rewşa geliyê tayara wê di wê temenê de wê hinek xosletên wê yên teybet ku wê di wê rengê de wê gelek aliyan wê bi xwe wê di mejiyê kurdan de wê bide bîrhanîn wê hebê.

Minaq wê, di dema dersimê de wê weke ku me li jor li deverê wê hanî ser ziman ku wê, çawa wê bi komî wê mirov wê werina berhevkin di şikeftan de û wê devê wan wê were girtin û wê gaz wê were berdan li hundurê wan ji aliyê rayadarên tirk ve. Wê ew wê, dema ku ew wê dikirin wê piştê wê bi gotinên weke" me weke haşaratan ew jahr dikirin' re wê, werênina ser ziman. Di gotina 'me weke haşaratan ew jahr dikirin' jî wê di wê de wê gotina 'haşarat' wê di kurdî de wê wateya wê ew bê ku wê, ajalên weke mişk bê û ankû ajalên din ên weke wan ku wê di awayekê de wê, çawa wê, bi dermanê jahrê ku ew werina qatilkirin wê di wê gotinê de wê were ser ziman bê. Gotin wê çendî wê ji kurdî jî bê lê wê di wê rengê de wê derbasî tirkî wê werê kirin û wê di wê de wê di rewşên bi wê rengê ên ku ew dihanîna serê kurdan û kurd bi wê weke di şibandina weke mişkan û bi wê qatilkirina wan bi wê rengê ew pênesedikirin re wê bihanîyan ser ziman.

Di wê temenê de wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê dema ku mirov wê di wê temenê de wê werênê ser ziman ku wê, rewşa qatilkirina di şikeftan de bigazê wê, di wê rengê de wê, weke pênekê wê hertimî wê di mejiyê kurdan de wê, bimênê û wê bandûra wê di mejiyê kurdan de wê xwe pirr zêde wê mazin wê weke ku wê bide dîyarkirin. Di awayekê din de jî wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê, mijare bikarhanîna gaza bi jahr wê di wê demê de wê di wê temenê de wê, bandûra wê, ne tenê wê bi wê hebûna wê gazê û karhanîna wê re wê li kurdan wê bûba. Wê di wê rengê û awayê de wê, ji aliyekê din ve jî wê, di wê temenê de wê, bi reng û awayên bikarhanîna wê weke di şikeftan de li dijî kurdan bi wê rengê wê bi zêdeyî wê hebûba. Xosleta

geliyê tayara ku mirov wê di dewama wê de wê fahmbikê wê di wê temenê de wê li ser awayê bikarhanîna wê re jî wê, xwe di rengê de wê bide dîyarkirin. Li geliyê tayara wê, mirovên ku ew bi gazê bi jahr dihatina biqatilkirin wê ew jî wê di awayekê de wê weke kesna ku wan xwe spartibû şikeftê bo ku ew newina kuştin. Lê wê di wê temenê de wê, ew jî wê di wê şikeftê de wê dema ku ew di wê de na wê, gaza bi jahr wê li wan wê were berdan li hundûrê şikeftê û wê di wê de wê werina qatilkirin. Wê di wê temenê de wê rewşa geliyê tayara wê ji rewşek weke ya bikarhanîna li mirovan a gaza bi jahr zêdetirî wê di wê rengê de wê hinek bîrhanînên sendromîkî wê bi xwe re wê werênê li bîrê. Di wê çerçoveyê de wê, piştî wê rewşê û bûyina wê jî wê rayadarên tirk wê weke ku ew wê rewşê zanibin wê çawa wê wêneyên devê şikeftê wê bikişênin û wê di çapameniyê de ku wê kurd wê bibînin û wê weke ku ew bi xwezin ku ew bi wê wê demê û rewşê werênina li bîra wan wê bikişênin û wê belav bikin.

Wêneyên şikefta geliyê tayara ku wê di awayekê de wê weke ku mirov wê dikarê wê werênê ser ziman wê, weke rewşa şikeftên ku wê bi zêdeyî wê, kesên ku ew rewşa şikeftên dersimê ên di wan de ku wê mirovan bi jahrbikin wê bi xwe re wê werênê berbîrê. Di wê demê de jî wê di hinek şikeftên dersimê de ku wê di wan de wê mirov wê werina jahrkirin bi gazê wê, li devê wan leşkerên tirk wê, wêneyê xwe wê bikişênin û wê piştî wê belavbikin. Ev rewş wê, piştî wê dema ku wê werina ser rojevê wê, û wê werina dîtin wê ew şikeft û devê wan wê di awayekê de wê weke rewşna ku wê her ku wê bihetana dîtin wê çawa wê di awayekê de wê, rewşek zor wê di mejiyê kurdan de wê biafiranda.

Ev jî wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê dikarî wê werênê ser ziman ku wê, mijare şikeftên dersimê ên bi gazê jahrkirinê wê di wê temenê de wê di mejiyê mirovan de wê, di wê demê de wê, cardin wê, weke ku wê werina berbîra mirov bi rewşên weke yên geli tayara re.

Di wê temenê de wê, dema ku mirov wê, di demên dawî de wê weke bi rewşa geliyê tayara re wê li wê binerê wê hinek deverên din jî ên weke wê ku wê di wan de wê, gaza bi jahr wê were bikarhanîn û wê bi teybetî wê weke ku wê bikina çavên mirovan de wê wêneyên wan bikişênin ku ew bi wan wêneyan bidina dîyarkirin ku ew şikeftin wê piştî wê, di awayekê de wê, ew wê, belev bikin weke dîmen û wêneyê ku di çalakiyan de wê bigirtan.

Lê di wê temenê de wê ew dîmen wê di awayekê de wê, aliyê derûnî ve wê di mejiyê kurdan de wê, hin wateyên wan ên kûr wê hebûban. Di

dewama wê de wê dikarê wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijare rewşa dîmenê şikeftê û gaza bi jahr wê di wê temenê de wê her ku wê biheta berçav wê di awayekê de wê bandûrek wê ya ku wê weke dilekê bi tirs wê çêbikê wê di mejiyê mirovan de wê bûba.

Dîmenê şikeftê û navê wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê, di mejiyê kurdan de wê, di wê temenê de wê, were dîtin. Wekî din wê di awayekê din de jî wê li hin deverên dema hêrîşên li ser afrînê de jî wê, di heman rengê de wê, hinek dîmen wê werina belavkirin. Di wê temenê de wê, di wan deman de wê, weke dîmenên ku wê, bikarhanîna gaza bi jahr û wê di wê temenê de wê çawa wê, di dewama wê de wê, ew wê, were dîyarkirin bi dîmenî wê were dîtin. Di wê rewşa nava pêvajoyên hêrîşên li afrînê de wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê, xwe bi wê re wê, bidina dîyarkirin. Bandûra şerê li afrînê li kurdan wê tenê wê ji wê aliyê ve û ji aliyê dîmenên bi wê rengê ve wê, were dîtin ku wê bibê. Weki din wê dema ku wê bahsa wê du wê temenê de wê bikê. Di awayekê din de jî wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê bikê û wê werênê ser ziman bê. Di rewşa faktora 'şikefte' ku wê di mejiyê kurdan de wê weke bi rewşa bikarhanîna gaza bi jahr re wê di mejiyê kurdan de wê weke faktorek tirsandinê wê bê xwestin were bicihkirin wê di wê dema şerê afrînê de wê, di dema pêvajoyên hêrîşên li bakûrê kurdistanê û li bajarên wê ên weke cizirê, silopiya, nisêbîn, sûr, farqînê, geverê û hwd re wê, di wê rengê de wê, bê xwestin ku wê were bikarhanîn. Di wê temenê de wê, dîmenekê dema hêrîşên li cizira bota de kudistanî wê di wê de wê werina qatilkirin wê di 'bodrumên di binê malê de wê bi sadan mirov wê, bi wê rengê wê bi berdana gaza bi jahr li hundûrê wê, û yên ku ew dikarên ku ew derkevin derve jî wê çawa wê leşkerên tirk wê, bi gûlabarandinê wê bikûştan wê bibê. Di wê temenê de wê, hemû wê di wan bodrumên weke şikeftên dersimê de ku wê were bikarhanîn û dimejiyê kurdan de jî wê xwediye heman wateyê bê wê di wê temen de wê di awayekê de wê, di wê rengê de wê, di şewayekê de wê weke ku wê, xwe bi wê re wê weke ku wê bide dîyarkirin. Weki din wê, di wê temenê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, mijare cizirê wê, di wê temenê de wê bi rojan wê di çapameniyê de jî wê cihbigrê ku wê çawa wê bi komî wê kurd wê di bodruman de wê werina qatilkirin. Ev dem û weke hinek rewşên din ên weke li dema hêrîşên li silopiya de ku wê dayikên kurd ên weke ku wê bi navê 'dayika teybet' werina bi navkirin wê li nava sûkê wê werina qatilkirin û wê cenezeyê wan bi rojan wê li sûkan wê bê dayin hiştin wê

li ser wê bisekinê. Ev rewş wê, di wê çerçoveyê de wê hinek wateyên ku wê karibê ji wan wê were derxistin wê bibin. Yan jî mirov dikarê wê bi wê rengê wê werênê ser ziman ku wê hinek nûqtayên fahmkirinê ên bi wê rengê wê bi hevbeşî wê hebin.

Di mijare bi karhanîna gazên bi jahr ên li herêmemn dersimê ên bej û li herêmen bajarên kurdan ên weke cizirabota û hwd wê, di awayekê de wê, hertimî wê were ser ziman. Di wê temenê de wê, ev rewş wê, di awayekê de wê hertimî wê di bin nav û rewşa li dijî xwepêşandêran ku wê, gazên weke yên isotan û hwd wê werina bikarhanîn wê werina qamûflekirin. Di wê temenê de wê weke ku wê, gaza li dijî xwepêşandinan wê di nava rewşên şer de wê werê bikarhanîn wê dem bi dem wê hinek gotin wê bi wê re wê were hanîn li ser ziman. Lê ev rewş wê, di rastiyê de wê hem ne rast ban û hem jî wê ji aliyekê din ve jî wê weke rewşek ku wê di wê temenê de wê weku min li jor hanî ser ziman wê weke rewşek di wê temenê de a qamuflekirinê ba.

Di dewama wê de wê, dikarê wê werênê ser ziman ev rewş wê, piştî salên 2000an û pê de wê di awayekê bi sazûmanî wê di gelek qadên şer de wê, wê were ser ziman. Di wê temenê de wê di awayekê de wê, di demna destpêkê de wê, pêşî wê weke gazna jihişbirinê û ankû ji jihişxistinê ku wê were bikarhanîn wê were ser ziman. Lê ev di demên şer û di nava qadên şer ên ku wêbi çekdarî de wê di awayekê din de wê, bi hinek xosletên din re jî wê di awayekê de wê were dîtin ku wê were bikarhanîn. Minaq wê, di rewşa şerên demê ên civakî de wê hertimî wê bi komî wê xwe bi şipêrina li şikeftan. Di wê temenê de wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê pêşkeve. Şikeftên binardê wê di wê temenê de wê bi wê rengê wê di awayekê de wê, weke rêyna xwe bi wan ji şer û kuştinê parastinê wê, bihetan bikarhanîn. Di wê temenê de wê, di wê rengê de wê rewşa ardnigariya kurdistanê jî ku mirov wê li berçav bigirê wê weke dever û herêmen ku wê bej, çiyayî û di wê temenê de latî bin. Wê di wê temenê de wê şikeftên mazin wê di wan de wê hebin. Di rewşên şer de wê dema ku wê weke kurd ku wê xwe bisipêrina wan şikeftan wê di wê temenê de wê diawayekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring jî wê di karê wê di wê temenê de wê werênê ser ziman ku wê, dorpêckirna serbin, pêş û paş û dev û hwd re wê, piştî berdana gazên bi jahr û ankû gazên jixwe birinê û ankû ên bi temenê di demek kin de ên razandinê û hwd wê were dîtin ku wê di wê temenê de wê were bikarhanîn.

Di dewama wê de wê, êdî wê ev gaz wê dema ku wê kes wê hanî bi wê rengê wê, di awayekê de wê, weke ku wê yan ji xwe wê herê. Weki din jî ku ew demek kin wê dema ku ew di nava wê rewşa gazê de ma wê bêbêhn bima û wê weke ku wê bi fatisiya wê lê biheta. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din ba ku wê di wê temenê de wê weke encama wê gaza ku wê di hundûrê şikeftan de wê li dijî mirovan wê biheta bikarhanîn ba.

Di dewama wê de wê, jî mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, di demên dawî de wê, di wê temenê de wê biheta dîtin ku wê, şewayekê gazê ku wê weke bi wê bisawitanda û wê piştî ku ew ji jîhişbir wê, çawa wê laş û ankû zikê mirov wê bi warimanda û wê, di wê temenê de wê, di awayekê de ku wê bi wê rengê wê dawî li jîyane mirov bihanîya wê biheta dîtin ku wê biheta bikarhanîn. Ji aliyê din ê duyem ve jî wê cûreyek din ku wê, bi temenî wê weke şewayekê weke du ku wê dema ku ew digihişt laş wê laş wê weke bişawitanda wê tarî/reş bikira wê di awayekê de wê, biheta bikarhanîn. Ev cûreyê dawî wê di awayekê de wê çendî ku wê piştê jî wê, mirov dawî li jîyanê wê bihanîya jî lê wê, di awayekê de wê weke ku wê, hê jî wê weke awayekê ku wê laş reş bikira û weke ku wê bi demê re wê weke bi wê rewşa laşê wê bide dîyarkirin. Di dewama wê de wê, ev jî wê, di awayekê din de jî wê, mirov dikarî wê werênê ser ziman ku wê, di awayekê de wê, deverên weke çav, û hwd ku wê biguhişt li wan wê bi temenî wê, weke êdî wê bi awayekê ji rayên çav û hwd re wê bi şawitanda. Di dewama wê de wê dikarî wê di awayekê din de jî wê bibihanîya ser ziman ku wê çawa wê, di rengekê de wê, mirov wê bi wê re w, di rewşek deformebûna laş re ku wê rûbi rû maba wê biheta dîtin. Lê awayê pêşî ku wê bi temenî wê weke ku wê ti deforme di laş de çenedikir wê bi kar bihanîya. Di wê temenê de wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê weke ku wê mirov wê, rêyên bêhnstandinê û hwd wê, bi temenî wê bi wê re wê, weke ku wê bihetan girtin û wê mirov wê, di awayekê de wê bi wê re wê, hin bi hin wê miriba. Di wê rewşê de wê weke ku wê mirov wê mirinek ji xwe re a asayî jîyankirî wê di dîmen û awayekê de wê bi wê re wê, bijîya ba.

Di wê temenê de wê jî wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, di awayekê din de jî wê, dema ku ew rêjaya wê dihat zêdekirin a wê rewşa gazê wê, di wê temenê de wê, weke ku wê, ew duyê weke yê gazê ku wê çawa wê temaş wê bi laş re bikira wê di cih de wê weke ku wê bi wê re wê, xirabûn wê çêbikira û wê, di wê temenê de wê bikira. Lê ev cûreyê pêşî wê, di awayekê de wê, bi zêdeyî wê hundûrên laş ku wê weke şil û ankû di awayekê de wê, xesas û ankû zîz ban wê dema ku ew rastî wê

dihat wê ew zêdetirî wê ji aliyê hundurî ve wê, di wê rengê de wê weke marûzî wê maba.

Di wê rewşê de wê, rewşa bi wê re rû bi rû mayîna mirov jî wê di wê temenê de wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê jî wê di wê temenê de wê, di hundurî de wê, ew encamên wê weke di dîmenekê asayî de wê xwe bide girtin. Wê, di wê rewşê de wê, ji aliyekê din ve jî wê weke ku wê mudahaleyî wê avên hundurên laş ên hundurîn wê bikira û wê bi wê re wê, di awayekê de wê, çawa wê di cih de wê bandûr wê li laş bikira wê di wê temenê de wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Di aslê xwe de wê, di wê rewşê de wê gelek nûmîneyên wê bibin ku wê çawa wê, di nava şerê bi çekdarî de wê weke jîyane xwe ji dest bidan lê wê ti rewşên weke gûla xwarin û bi wê mirinê wê di laşê wan de ne hatiba dîtîn. Wê di wê temenê de wê gelek rewşên bi wê rengê wê bibin. Lê gelek rewşên bi wê rengê wê piştî mirinê wê, li wan laşê mirî wê gûla raşandin weke ku ew di encama gûleyê de miribin wê ew jî wê di awayek de wê weke aliyekê wê yê din ku wê bi wê re wê biheta kifşkirin û biheta hanîn li ser ziman ba.

Di nava civakê de wê, di wê temenê de wê, ev wê ji rewşên otopsiyên li ser laşê mirovî ku ew dihatina kirin wê di hinek nûmîneyên ku wê werina dîtîn de wê, ew wê were kifşkirin ku wê, çawa wê berî ku ew wê gûlayê li laşê xwe bixweê ew mirî bê wê ew wê bi wê rengê wê di wê temenê de wê were kifkirin. Lê ev tenê wê weke hinek gotin wê bimênin û wê zêde wê di derbarê rewşên bi wê rengê de wê destûr wê weke ku wê were ser ziman wê di nava gel de wê newê dayin ku ew qaydkirinên weke bi raportî û hwd ji devên otopsiyavanan bê û ankû bijîşkan bê ew were ser ziman.

Di wê temenê de wê, di awayekê din de jî wê, di rengekê din jî wê weke ku wê dîmenên hunek kesên ku wê bi rewşên gaza ku wê rû bi rû wê bimênin wê weke ku wê hişê wan wê ji serê wan wê herê û wê, di wê temenê de wê hertimî wê giliz wê ji bêhvil û devê wan wê were wê ew jî wê di awayekê de wê bi minaqên ku wê piştî demên dawî di dîmenên ku wê werina weşandin li ser gerillayên ku ew bi weke di cotmeha 2022an de ku ew bi gaza kimyewî hatibûna qatilkirin û yên ku ew ji wê bi saxî weke filitîbûn wê bi wan re wê biheta dîtîn. Di awayekê din de wê bi temenî wê weke hişên xwe wê bi fizîkî û ankû biolojiyî wê temenê wê winda bikin. Di wê temenê de wê ev jî wê di awayekê de wê weke hinek

encamên ku wê di wê rengê de wê, ji nava wan rewşên dîmenên ku wê werina ragihandin de wê were dîtin bê. Di dewama wê de wê dikarê wê bi wê re wê li wê bi hizirê ku wê ji wê aliyê ve wê dema ku mirov wê li ser encamên wê rewşa gaza û bikarhanîna wê bihizirê wê, weke aliyên ku wê werina dîtin wê pirr zêde wê, bibin. Gelek kesên ku wê ji wê xilasbibin wê weke bi temenî wê şaht bibin. Minaq wê, di nava xwepêşandinên sivil de wê, dema ku wê weke gaza isotan wê were bi navkirin ku wê çî rasthatin bê wê gelek minaqên wê werina dîtin ku wê ew kesên ku wê, piştî rastî wê hatina bi wan mudahaleyên wê piştî wê rewşên fizikî ên weke bi şahtbûnê wê derbas bikin û wê di dewama wê de wê weke aliyekê din wê di demên piştî de wê ne bi gelekî re wê rewşên weke pirsgirêkên dil wê bijîn û gelek ji wan minaqên wê werina dîtin ku wê weke derbaskirina tengezerîya dil bê û ankû rewşên weke xwûn çûna ser meji û hwd re wê derbas bikin. Ev jî wê weke aliyna ku mirov di dewama wê de wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê hinekî din wê werênê ser ziman bê.

Di aslê xwe de wê dema ku mirov li rewşa civakê a li kurdistanê wê binerê wê ev rewşa bikarhanîna têgîna gaza kimyewî û ankû wê weke ku wê di nava civakê de wê were ser ziman wê 'gaza bi Jahr' ku wê were bi navkirin wê ji du aliyên ve wê, dikarê wê di serî de wê werênê ser ziman. Yek weke ku me hineki li jor hanî ser ziman wê bi encamên wê yên fizikî re bê. Aliyê din jî wê li ser temen û awa û encamên wê yên civakî ên weke yên kesên ku ew bi wê re rû bi rû dimênin bê. Wê di wê temenê de wê çerçoveya derûnî ku ew diafirênê wê çawa wê, di mejîyan de wê cih bigirê wê weke aliyekê wê yê giring wê karibê were li ser wê sekin in.

Di dewama wê de wê dikarê wê weke aliyekê wê yê din jî wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijare bikarhanîna têgîna gazên kimyewî wê di wê temenê de wê bi wê re wê, di awayekê de wê weke ku mirov wê dikarê wê li wê bihizirê wê bi wê re wê xwe di awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin bê.

Di nava civakê de wê, dema ku mirov wê li ser encamên wê yên bi aliyê duyem ve wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman wê dikarê wê di serî de wê, di bin sê beş û ankû serekan de wê werênê ser ziman. Ya pêşî wê bi dema ji zilanê û heta dersimê ku wê di awayekê de wê, were bikarhanîna wê encamên wê bi giranî wê xwe li ser rewşa derûnîya civakê wê di awayekê de wê bide dîyarkirin bê. Wê dema ku wê, di mejiyê kurdan de wê bahsa komkujiyên li dersimê wê were kirin wê di serî de wê, di wê çerçoveyê de wê tenê û tenê wê gotinek wê weke

dagera wê di mejîyan de wê were dîtîn ku wê were li bîrê û wê ser ziman. Ew jî wê gotina ku wê rayadarên tirk bê ku wê bikarbênin weke bi rengê "me ew di şikeftan de digirtin û weke haşaratan ew jahr dikirin" bê. Di wê temenê de wê ev gotin wê di mejîyê herkesekê ku wê hinekî di derbarê demê û herêmê de wê bi zane bê wê di wê temenê de wê di awayekê de wê were hanîn li ser ziman.

Ev gotin wê, di wê temenê de wê, dema ku ew dihênin ser ziman wê ji aliyê bandûra wê ya li ser derûnîya civakê û kes wê çawa wê hebê wê ji wê aliyê ve wê were hanîn li ser ziman. Lê ji aliyekê din ve jî wê dikarê wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman ku wê di awayekê de wê, dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare civakê wê di wê temenê de wê bi wê re wê di awayekê de wê weke ku mirov wê dikarê wê kifşbikê wê xwe bi wê re wê di rengê de wê weke ku wê bide dîyarkirin bê (Murray, Williamson; Woods, Kevin M. (2014). "1987–1988: An end in sight?". *The Iran–Iraq War, A Military and Strategic History*. Cambridge University Press.).

Di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê weke aliyê wê yê din jî wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare ji aliyê derûnîya civakê ve wê, di wê temenê de wê, bi gelek aliyên wê yên ku ew bi wê dihê llê hizirkirin re wê were hanîn li ser ziman bê. Lê di awayekê din de jî wê ji aliyê xwezayê ve jî wê, werênina ser ziman. Wê gotinên ku wê di çerçoveya xwezayê de ku wê bi rengê weke "ew dever wê bi salan wê piştê wê li wan şînahî wê nebûba" ku wê werina ser ziman wê di wê temenê de wê di awayekê de wê, di wê temenê de wê, bo ku ew bandûra wê bihanîna ser ziman ba.

Di dewama wê de wê, ev rewş wê, ji aliyekê din ve jî wê, bi wê re wê, di çerçoveya têngîna gotina '... weke haşaratan ku ew jahr dikirin' re ku wê werênina ser ziman wê di wê temenê de wê, weke gotinek ku wê, ji aliyê biolojîyî ve wê, di awayekê de wê pênasebikê. Çendî ku kesên ku wê bihanîyan ser ziman wê ji wê aliyê ve wê zêde hişmendiyek wê di mejîyê wan de wê nebûba jî lê ew bê ku ew di farqe wê de bûn wê, di wê temenê de wê bihanîyan ser ziman.

Ji aliyê dema dersimê ve wê bandûra wê li gişîya kurdistanê wê di wê temenê de wê, were dîtîn ku wê were ser ziman. Wê pîrr zêde wê ji aliyekê ve wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê di dewama wê de wê, ji wê aliyê ve wê di rengê de wê weke aliyekê wê yê giring wê di dewama wê de wê, werênê ser ziman bê.

Di wê temenê de wê jî mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare bikarhanîna têgîna bi gotina gaza bi jahr û ankû weke ku wê piştire wê were bi gotin kirin bikarhanîna çêkekên kimyewî û hwd re wê di awayekê de wê, êdî wê were bi temenkirin û wê were ser ziman. Wê piştire wê, di wateya gotinên gaza bi jahr û ya çekên kimyewî de jî wê cihêbûnek ku mirov wê werênê ser ziman wê hebê. Di wê temenê de wê mijare gaza bi jahr wê çendî ku wê weke çekek kimyewî wê karibê were pênasekirin jî lê wê di mejiyê kesên ku wê were ser ziman de jî wê weke rewşek bi hinek wateyên din ên weke di çerçoveya têgîna bi wê rengê ji ji jîyanê, hiş û hwd kirinê re wê were bikarhanîn. Gotina çeka kimyewî wê hinekî jî wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, di wê temenê de wê, zêdetirî wê weke gotinek di wateya xwe de wê weke hişk bê. Wê di wê temenê de wê, di wê rengê de wê wate û kirdeya hêrîşê a li hebûnê wê bi xwe re wê di awayekê de wê werênê ser ziman bê.

Di nava civakê de wê, piştî dersimê û pê de wê, mijare têgîna li dijê civakê bikarhanîna rewşa gazên biolojîkî û ankû kimyewî û hwd wê êdî wê di awayekê de wê, cih bigirê. Wê di awayekê de wê bi wê re wê were ser ziman. Lê ji aliyekê din ve jî wê dikarê wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê hertimî wê weke mijarek ku wê çerçoveya wê di mejiyên de wê weke birînekê wê xwe bide dîyarkirin bê (**Sciolino**, Elaine (1991). *The Outlaw State: Saddam Hussein's Quest for Power and the Gulf Crisis*. John Wiley & Sons).

Ev rewş wê, heta demên li dora li herêmên helebçê û hwd bikarhanîna gazên kimyewî û hwd re wê bidomê. Wê di dewama wê de ku mirov ji vê aliyê ve bahsa rewşa helebçê bikê wê b bandûr û encamên wê re wê ji aliyê morfolojiyê û hwd ve wê di hinek aliyên din de jî wê di wê çerçoveyê û xatê de wê, regekê bandûra wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin.

Helebçê wê di wê temenê de wê di komkujiyên wê yên bi gazên kimyewî de wê, di mejiyê civakê de wê, zêdetirî wê weke rewşek mazin wê di wê çerçoveyê de wê were dîtin. Çendî ku wê piştî salên 1990î ûî de wê li başûrê kurdistanê wê bi awayelê defecto wê rêveberiyek kurd a herêmî wê avabibê jî lê wê ev rewş wê, nikaribê wê, rewşê di awayekê de wê bi encamên wê re wê ji holê rabikê. Vajî wê, di awayekê de wê, kurd wê di mejiyê wan de wê di awayekê de wê, ew intiba wê çêbibê ku wê piştî wê demê û pê de wê êdî wê zêdetirî wê rewşa bikarhanîna gazên kimyewî ên li dijî civakê wê weke ku wê ji nava hişê mirov wê weke ku

wê were dûrkin wê bi rewşekê re wê weke ku wê rû bi rû bimênin. Ev wê çawa ku wê bi wê rengê wê weke ku wê ji nava gotinên wê werina derxistin ji lê wê encamên wê yên bi derûnî û hwd re wê di nava jîyane xalkên herêmê de wê hertimî wê weke roja pêşî wê bi encam û bandûra xwe re wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin.

Ber vê yekê wê rewşa rêveberîya başûr wê bi awayekê objektivî wê rewşa bikarhanîna dîroka gazên kimyewî a li dijî civakê wê weke ku wê bê temenekê ku wê bi wê weke ji nedîtî ve were hanîn wê di dîmen û pozisyonekê de wê hin bi hin wê di mejiyê mirovan de wê, di wê temenê de wê, were dîtin. Wê di dewama wê de wê, ev wê ji rojava mirovan wê derkeve ku wê kes wê bi awayekê dûrûst û rast wê li ser wê bisekin in û wê werênina ser ziman. Lê ji aliyekê din ve jî wê bi rewşên weke yên ku wê ji demên weke yên salên 2020an û pê de wê wê bi awayekê bi sazûmanî wê rewşa hêrişên rejima tirk ên weke dervî sînor ku wê li wan herêman wê bibê û wê di wan de wê cih bi cih wê gazên kimyewî wê werina bikarhanîn wê ev wê ji encamên wê yên fizikî wê zêdetirî wê rewşek derûnî a xirab wê bi wan temenên berê û rewşên berê ku ew bi wê rengê hatina jînkirin wê êdî wê bi xwe re wê biafirênê. Ji wê aliyê ve wê rewşên weke yên piştî ku wê bi destê rejima tirk wê li dijî kurdan wê ew mijara bikarhanîna çekên kimyewî li dijî civakê ku wê were ser ziman wê di awayekê din de wê ji wê aliyê ve jî wê di rengekê de wê bi encamên wê re wê, di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin bê. Di aslê xwe de wê dikarê wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê mijare rewşa gaza kimyewî a li dijî civakê û encamên wê yên bi derûnî wê di wê temenê de wê çawa wê bê temenê derûnîyek xirab bi encam û bandûrên wê re wê, ji wê aliyê ve jî wê dikarê wê di awayekê de wê, bi wê re wê li wê bihizirê bê. Di serî de wê ev rewş wê weke rewşek ku wê hê ne rejimên herêmê ên weke ya iraqe berê û ne jî ya weke ya rejima tirk ku ew berê wî û piştî wê bikarbênin wê bi awayekê dûrûst wê bi wê re wê, rû bi rû wê newin. Wê di awyaekê de wê, rayadarên tirk wê bo domandina rewşê wê rêya inkarê wê weke stretejiyekê wê di wê temenê de wê bikarbênin.

Ji wê aliyê ve wê rewşa bikarhanîna gaza kimyewî wê pêwîstî fahmkirina wê ya ji wê aliyê ve jî wê weke ku wê hebê (Cockburn, Patrick (17 March 2006). "Hundreds protest as Kurds remember Halabja gas attack – Middle East – World". The Independent. Archived from the original on 21 October 2012. Retrieved 28 August 2013).

Di mijare bikarhanîna çekên kimyewî wê di awayekê din de wê, bi zêdeyî wê li dijî kurdên rojava wê, di awayekê de wê, di wê rengê ku me bahsa wê kir de wê, di dîmenekê de wê bi zêdeyî wê derkeve li pêş. Di aslê xwe de wê, dema ku em wan aliyên wê yên bi rojava û rewşa rojava re wê, fahmnekê wê di serî de wê, nikaribê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê fahmbikê bê.

Rojava wê piştî wê weke rewşek defecto wê derkeve li pêş û wê, li wê herêma kurdistanê wê, kurd wê, rêveberîyek xwe ya xweser wê avabikin û pê de wê, di wê temenê de wê, di awayekê de wê, mijare bikarhanîna çekên qadaxa û hwd wê bi zêdeyî wê li wê herêmê wê di awayekê de wê, xwe bi wê re wê, di awayekê de wê bide dîyarkirin. Berî wê, li bakûrê kurdistanê wê pêvajoya ku wê bi ber ya wê demê ve wê herê wê weke ku wê were dîtin. Ber vê yekê wê, çawa wê berî wê gihiştina wê demê û rewşê ew dixwezî ku ew li gorî xwe encamekê bidest bixin wê, di awayekê de wê, rewşa wê xwe bi wê re wê, di awayekê de wê weke aliyekê wê yê giirng wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê, di awayekê de wê bide dîyarkirin.

Di wê temenê de wê, dikarê wê di dewama wê de wê, werênê ser ziman ku wê, di wê pêvajoya li bakûr de wê bi rewşên weke yên li 'geliyê tayara' û hwd re wê, li gelek deverên ku wê bi wê rengê wê li wan wê gazên bi jahr wê werina bikarhanîn wê bibê. Di wê temenê de wê, ev gaz wê, di awayekê de wê di destpêkê de wê bi sê encaman wê xwe di nava ragihandinê de wê bide dîyarkirin. Yek wê weke ku wê, were kifşkirin wê pêşî wê, mirov wê bê bêhn bihêlê û wê weke mirinek xwezayî ku wê bide jîyankirin bê. Wê di wê de wê ti deforme bûn wê di laş de wê nebê. Ya duyem wê weke di rewşek şawatê de ku wê laş wê bi wê re wê, bişawitê wê di awayekê de wê bibê bê. Di wê temenê de wê, bi wê re wê, du awayên din jî wê bi wê ali û rewşa duyem re wê bide dîyarkirin. Yek wê, weke rabûna çerm ji ser laş û wê weke qawartina wê ku ew bibê wê bi wê re wê bibê bê. Ya din jî wê, weke ku wê, bi tememî wê weke mirov di nava taniyê de bihêlê di rewşekê de wê, bi awayekê de wê bi wê re wê, di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din wê xwe bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin bê.

Di warê aliyê din ê sêyem de jî wê dikarê wê bi wê re wê, di awayekê de wê, werênê ser ziman ku wê, weke rewşa ku wê mudahaleyê li rewş rêyên weke yên bi dîtinê û hwd wê were kirin û wê mirov wê, di awayekê de wê bê rewş bikê bê. Di dewama wê de wê, rewşa ji holê rakirina hişbûna mirov bê. Di wê temenê de wê ev jî wê bi wê re wê di

awayekê dewê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê di rengê de wê weke ku wê bide dîyarkirin bê.

Di awayekê din de jî wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê, mijare bikarhanîna çekên kimyewî wê di rewşa bakûr de wê bikarhanîna wê, di wê temenê de wê, di awayekê de wê, bi wê rengê wê bi xwe re wê, di awayekê de wê bide dîyarkirin. Hinek rengên vegotinê ên bi rengên din jî ku wê werina ser ziman di nava civakê de wê di wê temenê de bê ku wê, gaz wê bêdayin li mirov wê bi temenî wê mirov ji rewşa mirov a jîyanê wê were kirin û wê piştre ku ew mirov ket û ji xwe çû û pê de wê, were bi gûlan wê were barankirin û wê, di wê temenê de wê, werina qatilkirin. Yan jî wê bi wê re wê, di wê temenê de wê bi temenî wê weke bê rewş ku wê were hiştin wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê, di rengê de wê bide dîyarkirin. Di rewşa weke ya vê rewşa dawî de wê, di demên berê de wê bi zêdeyî wê weke ku wê were ser ziman wê weke rewşek ku wê çawa wê, piştî destpêkkirina tekoşna maf û azadiyê a kurdan li bakûr ku wê bi şerê gerilla re wê, xwe li deverên weke şikeftan û hwd wê bigirin re wê, ew wê, çawa wê, di wê temenê de wê bi wê re wê, di awayekê de wê, bi gazê wê, di wê temenê de wê, di wan deverên ku ew xwe li wê digirin wê pêşî bi wê rengê wê bê rewş bikin û wê piştre wê, di wê temenê de wê, êdî wê, weke ku wê ew wê bi gotin wê werênina ser ziman wê 'bêbandûr' wê bikin. Di wateya gotina bêbandûrkirinê de wê, hinek wateyên din jî wê bi kirdeyî ku wê werina ser ziman wê hebin. Ew jî wê hinek ji wan wateyan wê ew bin, ku wê di wê temenê wê, çawa wê, weke bê kuştin jî bê. Yan jî wê di dewama wê de wê, çawa wê weke bi temenî wêê ji wê rewşa xwe ya jîyanî a aktiv wê were dîrkirin bê.

Di wê rengê de wê, gelek kesên ku ew bi wê re rû bi rû mana wê di wê temenê de wê li ser encamên wê re wê gotinê wê werênina ser ziman û wê bibêjin ku ew çawa wê, bi wê re wê, rû bi rû wê bimênin. Wê di wê temenê de wê, bahsa wê, bi wê gazê wê, di wê temenê de wê çawa wê, pêşî wê weke ku wê bê xistin li rewşek xawarî de û piştî ku ew hat xistin li wê rewşa xawarî de û di dewama wê de wê piştre ku wê bi wê rewşa xawarî wê were bêhiş û tevgerkirin û wê piştre wê, weke ku wê were bi gotinkirin wê were 'bêbandûrkirin'.

Di mijare bikarhanîna mijare gazên bêbandûrkirinê de wê, di wê temenê de wê, di wê rengê de wê, ev rewş wê di awayekê de wê, piştî salên 1995'an û pê de wê, di awayekê de wê li bakûr wê hin bi hin wê bi ber rewşek bi sazûmanî ve wê biçê. Wê hin bi hin wê weke rewşek bi

sazûmanî wê bidest bikarhanîna wê bikin. Pêşî wê di awayekê de wê, çawa wê bi wê re wê encamê wê were bidest xistin wê li gorî wê tîrîtiya wê, bi wê re wê, were pêşxistin û wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê, were bikarhanîn.

Piştî salên 2000an û pê de wê, rewşa bikarhanîna wan gazan wê di awayekê de wê, bi zêdeyî wê di rewşên weke yên di çerçoveya 'qadên oparasyonel ên leşkerî' de wê zêdetirî wê were dîtin ku wê were pêşxistin. Wê ew qad wê, di awayekê de wê weke 'qadên oparasyonê' wê li sivilan wê were girtin. Di wê temenê de wê, piştî ku ew hat girtin wê di wê temenê de wê di awayek de wê, êdî wê di rengê de wê, weke rewşek ku wê bi wê re wê çawa wê encamê wê bê bi destxistin wê were dîtin ku wê were pêşxistin.

Di aslê xwe de wê dikarê wê werênê ser ziman wê gotina 'qada oparasyonê' ku wê were bikarhanîn wê weke gotinek ku wê di kirdeya dorpêçkirinê de wê di wê temenê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman wê rast bê. Wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê bi wê re wê, di wê rengê wê dikarê wê ji du aliya ve wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Yek wê, di wê temenê de wê, weke ku wê çawa wê, pêşî wê were girtin ku wê ti kesekê wê nebînê ku ew gazên bi wê rengê ên weke yên kimyewî ku wê werina pênasekirin ku ew newê dîtin ku ew bikardihênin bê. Ya duyem jî wê di wê temenê de wê, ew kes û qadên ku ew li wê bikardihênin wê di wê temenê de wê, çawa wê, bi wê rengê wê, di awayekê de wê di bin sehêta wan de wê bimênê bê. Wê di wê temenê de wê, di wê temenê de ew bixwe jî wê dema ku wê bikevina wê qadê wê maskeyên hewayê wê pêşî wê bikarbênin. Leşker wê di wê temenê de wê, pêşî wê dema ku ew maske bikardihanîn wî pêşî mirovan ew fahmnekirin ku ew ew ber çî dihên bikarhanîn. Lê piştî wê hin bi hin wê li ser ragihandinên ku wê bibin wê êdî wê were fahmkirin ku ew bo rewşên xwe parastina ji wan gazên bi jahr ku ew bikardihanîn wê werina bikarhanîn wê êdî wê ew wê kifşbikin. Êdî ev jî wê weke aliyek û nîşanayek wê ya teybet a din bê ku wê bi wê re wê were kifşkirin ku wê çawa wê gazên bi jahr wê li herêmê wê werina bikarhanîn.

Di mijare bikarhanîna cûreyên gazan de wê, di wê warê de wê, gotinên teybet wê werina bikarhanîn. Di demên dema dersimê de wê gelek gaz û cûreyên wê yên ku wê, ji aliyê almanya demê ve wê were bikarhanîn û wê bê dayin li komare tirk a demê jî wê bibin û wê navê wan wê were ser ziman. Di wê temenê de wê hinek ji wan wê pêşî wê weke 'gazên sinirê' wê werina dîtin û wê werina ser ziman. Di wê rengê de wê, di wateya

weke gaza sînirê wê binavkirina wê jî wê di wê tremenê de wê ku wê çawa wê, di rengekê de wê mudahaleyê li sînirên mirov wê bikê bê. Wê di wê temenê de wê di rengekê de wê, bi wê re wê di awayekê de wê, weke aliyekê wê yê giring wê karibê wê kifşbikê û wê werênê ser ziman.

Bêgûman wê dema ku mirov wê ji aliyê navên wê yên biolojiyî re wê kifşbikê wê karibê wê, çerçoveyek berfireh wê kifşbikê û wê werênê ser ziman. Ew jî wê weke aliyekê din ê mijarê wê bi xwe re wê bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê, dikarê wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê, mijare bikarhanîna gazên sînirê wê, di wê temenê de wê, ev wê, piştê wê çawa wê wergerihina li rewşa rengna hêrîşên kimyewî ku wê li nava civakê û li dora wê û li deverên weke yên çîyayî ku wê di operasyonên leşkerî de wê werina bikarhanîn jî jî wê, êdî wê weke aliyekê wê yê din ê teybet bê ku mirov wê karibê wê kifşbikê bê.

Bertekên ji qada navnetewî û netewî ên li hemberî wê

Li hemberî bikarhanîna gazên bi jahr li dijî civakê wê di awayekê de wê weke mijarek zêde giring bê ku mirov wê di çerçoveya bertek nîşandina li hemberî wê jî wê ku wê çawa wê bibê wê werênê ser ziman bê. Di wê temenê de wê ev jî wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê, werênê ser ziman bê.

Di serî de wê, dema ku wê, wê bahsa gazên ku ew li dijî civakê wê werina bikarhanîn wê bikê wê, di awayekê de wê, ev wê bi awayekê wê di qada navnetewî de jî wê, weke bazaraka ku wê rejim wê bo ku ew betekên civakî bitafisênin wê bi wê rengê wê weke di bin navê 'gazên isotê û hwd de wê bikin û wê werênin. Di wê warê de wê welatên weke almanya û hwd wê, di wê warê de wê bi zêdeyî wê li pêş bin.

Di wê temenê de wê, firotina gazên bi jahr li rejimên herêmê wê weke ku wê li rejima saddam a demê wê ji almanya û hollanda wê ew wê dayin li wê firotin. Her wusa wê dema ku em bahsa tirkiya bikê jî wê weke welatekê ku wê çî çek wê di enwentera NATO de hebê wê bikarbênê. Di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê, ew bi xwe jî wê, di awayekê de wê hin bi hin wê pêşbixê û wê bikarbênê. Di dema bikarhanîna rewşa gazan li dijê xwepêşandinan ku wê di demên piştî salên 2010an de wê were ser ziman de wê, di wê temenê de wê ji hin welatên asya ên weke koreyê bê û ankû amarika bê û ankû firansa û almanya û hwd bê wê ew jî wê di awayekê de wê werina li rojevê.

Di wê temenê de wê, di wê rengê de wê, weke ku wê were ser ziman wê ew wê, bi awayekê wê, stokî wê bikirin û wê di wê temenê de wê, karibin piştî ku ew bi dawî bû wê dûbare wê bikirin.

Di wê temenê de wê, di awayekê de wê, di wê rewşê de wê, di firotina rewşa gazên bi wê rengê ên li tirkîya de wê, weke ku wê were dîtin û ser ziman wê almanya wê, weynek zêde li pêş wê bileyizê. Di wê temenê de wê di salên 1990î de wê çek û tankên ku ew bi leşkerî li dijî kurdan wê werina bikarhanîn wê gelek caran wê were li rojevê ku wê yên vê welatê bin ku wê li dijî kurdan wê were bikarhanîn. Wekî din wê di awayekê din de jî wê were ser ziman ku wê gelek çekên ku ew di enwentera NATO de na wê li dijî kurdan wê di wê temenê de wê were dîtin ku wê were bikarhanîn.

Wekî din wê di pêvajoya şerê rejimê ê li dijî civake kurd de wê pêvajoya demdirêj ku wê di wê de wê çawa wê ew çek wê werina bidest xistin û bikarhanîn wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê bi teybetî wê li ser wê bisekinê û wê werênê ser ziman bê.

Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê rewşa bi karhanîna çekên kimyewî û ankû gazên bi jahr li dijî civake kurd û herêmên kurdan jî wê, di wê temenê de wê di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê wê yê giirng wê karibê wê hilde li dest û wê werênê ser ziman bê. Di xwepêşandinê bi girseyî ên civake kurd ên li qadên welatên ewropa û hwd de wê, ku wê li dora salên 2022an de wê bibin jî wê di wan de wê, tiştê wê were hanîn li ser ziman. Ew jî wê ew bê ku wê, ew herêmên ku weke li wan ew gaz dihê bikarhanîn li wan lêkolîn were kirin. Wê ev weke xwestekê pêşî wê derrkeve li pêş bê. Di wê temenê de wê, bêdengîya saziyên navnetewî wê di wê temenê de wê, weke temenekê ku ew rewşa bikarhanîna gazên bi jahr li dijî civakê ku ew werina bikarhanîn jî wê ji aliyekê din ve wê biafirênê.

Wê dema ku mirov wê ji wê aliyê ve wê li ser wê bisekinê wê mijare bikarhanîna gazên bi jahr li dijî civakê wê, di awayekê de wê, tenê wê bi zêdeyî wê di çerçoveya rûxîna rejima saddam û bikarhanîna wî ya li dijî helebçê û ankû kurdên başûr wê bikarbênê re wê were ser ziman. Lê ew jî wê ne bi tememî wê were ser ziman. Di hanîna wê ya li ser ziman de wê, weke ji nava hev naqandîna elementên nîqaşkirinê û hwd wê bi wê re wê bi wê re wê were ser ziman. Ji du aliyan ve wê, mirov karibê ji aliyê bijartina elementên nîqaşkirinê ve wê hilde li dest. Ji aliyê pêşî ve wê li ser çavkaniya wê newê nîqaşkirin ku wê kî wê gazên bi jahr wê bide saddam. Ji aliyê din ve jî wê, di wê temenê de wê, li ser çerçoveya

bikarhanîna rejimên herêmê û rewşa wan re jî wê di wê temenê de wê ji aliyekê din ve wê ew rewşa sînore di nîqaşê de wê, were pêşxistin.

Ev herdû nûqte jî wê ber ku wê newina ser ziman û wê, ser wan di awayekê de wê were nûxûmandin wê piştî rewşa helebçê û hwd jî wê, piştî wê li rojava û bakûrê kurdistanê ku wê ji aliyê rejima tirk ve wê bi awayekê li demê hatî belevkirin wê, were bikarhanîn. Ev jî wê, di wê temenê de wê, di awayekê de wê, weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê kifşbikê bê.

Lê aliyekê wê din ê pirr zêde giring wê hebê ku mirov wê di dewama wê de wê bi wê re wê li ser wê bisekinê û wê bikê ku wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Ew jî wê di wê temenê de wê rewşa wê bê ku mirov wê di dewama wê de wê li ser wê bisekinê bê.

Mijare têngîna pênasekirina ji aliyê têngîn û ankû zêhniyeta fermi ve ku wê were kirin ve wê bi sînore wê rewşek weke herêkirin û redkirinê di wê temenê de ku wê were bikarhanîn wê, demê wê dervî wê di awayekê de wê, weke aliyekê wê yê din ku mirov wê bi wê ve wê girêdayî ku wê encamên wê çî bin wê hinekî wê di dewama wê de wê li ser wê bisekinê bê.

Minaq wê tirkiya wê di wê rewşê de wê pirr zêde wê rewşa xwe ya ramyarî û dîplomatikî wê di awayekê de wê li ser wê temenê wê bikarbênî û bide xabitandin ku wê bi fermi wê newê ragihandin û herêkirin ku ew, şer li dijî civake kurd dimeşênê û ankû bikarhanîna rewşên weke yên gaza bi jahr bikardihênê. Di wê temenê de wê, çendî ku wê hemû civake kurd wê bi rojan û hefteyan wê li ser hev wê, xwepêşandinan wê bikin ku wê, bi armanca ku wê OPCW ku wê lêkolinekê wê li ser rewşa bikarhanîna gazên kimyewî ku ew li dijî civake kurd bikardihênê wê bikê. Lê wê kirina wê ya tevgerê de wê, di wê demê de wê nebê. Di awayekê de wê, li ser temenê têkiliyên wan ên bi tirkiya û hewldanên dîplomatikî û hwd re wê di wê temenê de wê ew wê, di awayekê de wê, were kirin.

Di wê rewşê de wê, dema ku ev newê kirin wê ev jî wê ji aliyekê din ve wê weke di rayagiştî de wê di wê rengê de wê weke ku wê were xwandin ku wê, dema ku wê OPCW wê lêkolînek wê bi wê rengê wê pêwîst nebînê û ankû wê nekê wê weke ku wê rewşek bi wê rengê nebê wê, di nava ragihandin û nivîsandinê de wê, were kirin. Di wê çerçoveyê de wê ev rewş jî wê weke aliyekê ku wê di wê temenê de wê temenê domandina wê, rewşa bikarhanîna gazên bi jahr li dijî civakê ku wê bikarbênê wê biafirênê. Yan jî wê, dema ku wê lêkolîn wê werina kirin wê bi awayekê

bi sînor wê weke ku wê di rewşa helebçê û rejima saddam de wê, newê kirin. Ber ku wê, di wê temenê de wê, di awayekê de wê, ew rewş wê weke rewşek ku wê, rejimên herêmê ên weke îran û tirkîya ku wê bi heman rengê li dijî kurdan wê xwediyê rewşek şer û dijberiyê û rewşên bikarhanîna tûndûtûjîyê bin wê demê wê ew wê, li ser wê re wê, nexwezî ku ew lêkolîn di wê temenê de wê werîna kirin. Minaq wê, dema ku wê bahsa bidervekirina saddam bixwe jî wê bikin wê yan wê weke ne gotina hêzên hegomonîkî de bê û yan jî wê, weke ji aliyekê din ve wê hinek hêncetên din wê di wê temenê de wê ji aliyê xwe ve wê bibînin û wê bi wê re wê werênina ser ziman. Di wê temenê de wê, di wê rengê de wê armanca wê rewş jî wê di serî de wê, werê dîtî ku wê ew bê ku wê çawa wê rewşek wek eya mahkumkirinê ku wê pêşilêgirtina bikarhanîna gazên bi jahr li dijî civakê di şerê wan de wê bigirê neafirê. Di wê çerçoveyê de wê, pêşî wê çawa wê bigirin wê li ser wê bisekin in. Di çerçoveya rewşa helebçê de wê çendî ku ew rewşa wê ji aliyê çapemeniyê ve wê were nîqaşkirin û wê gelek dokument û rewşên bi wê rengê wê hebin jî lê wê di aslê xwe de wê, di wê rengê de wê weke aliyekê wê yê ku wê, di wê temenê de wê, di nêzîkatîyek bi sînor de wê, were hildan li dest. Wê encamên wê jî wê piştî wê demê wê bi kiryarên li ser temenê bi karhanîna gaza bi jahr li dijî civakê re wê bi awayekê wê êdî wê xwe bide dîyarkirin (Hiltermann, Joost R. (2007). *A Poisonous Affair: America, Iraq, and the Gassing of Halabja*. Cambridge University Press.).

Ji wê aliyê ve wê mijare bikarhanîna gaza bi jahr wê di wê temenê de wê, piştî wê demê wê dema ku wê li dora salên 2022'an de wê were li rojevê wê di wê temenê de wê li wan astengiyên ku em di wê çerçoveya nêzkatîya fermî û diplomatîkî û hwd de ku wê bînin û bibin re wê, were. Di dewama wê de wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Di awayekê de wê ev rewş wê di wê temenê de wê di çerçoveya nêzîkatî û gotina fermî de ku mirov wê bi gotinekê wê bi wê re wê werênê ser ziman wê di wê temenê de bê ku wê wê dema ku wan ew ne hanî ser ziman wê weke ku 'ew nebê' û ankû nebûbê' û hwd re wê di rengekê de wê, bi wê re wê li wê bihizirin û wê werênina ser ziman.

Di wê temenê de wê nêzîkatî û gotina fermî wê weke razandin û helwestek ku wê bi wê re wê di demên pêşarojê de wê çawa wê li ser wê gotin wê çawa wê bînin dayin gotin di temenekê dizaynkirinê û hwd de

wê, di wê çerçoveyê de wê, bi wê rengê wê were bikarhanîn. Wê çawa wê temenê wê çêbikin û wê didemên pêş de wê bidina gotin ku wê, di nava qaydan de wê tişteke bi wê rengê nebê wê demê ev nebûya wê, li ser wê temenê de wê ew wê, were kirin. Ber vê yekê wê, tiştên ku wê, di wê temenê de wê, tefkkirbikin ew nexwezin newina ser ziman wê, di wê temenê de wê nehêlin ku ew navê di nava wan de wê çih bigirê. Ev jî wê weke aliyekê ku wê biqasî wê rejima brokratîkî a ku ew rejimê bi rêve dibê wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin bê. Wê di wê temenê de wê hertimî wê di wê rengê de wê xwe bispêrênina li wê bê.

Di wê temenê de wê, gotina fermî wê hertimî wê ji dema xwe wê weke yên nefermi wê gelek aliyên ku ew hatina kirin wê di temenê xwe de wê vêşêrê. Wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring wê di serî de wê, dikarê wê weke aliyekê wê yê giring wê di serî de wê werênê ser ziman bê.

Wê jî mirov dikarê wê werênê ser ziman ku ev wê çendî wê di nava qade navnetewî de wê bibê wê bi heman rengê wê di qata 'netewî' de jî wê bi heman rengê wê di wê rengê û temenê de wê çerçoveyek wê ya ku mirov wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman wê bi wê re wê weke ku wê hebê bê.

Di mijare kurd de wê, ev têgîna fermî û encamên wê yên bi wê rengê wê, hertimî wê weke fektorek zêde giring wê weyn bileyizê. Ber vê yekê wê herî zêde wê kurd wê bi encamên wê yên neyînî re wê di wê temenê de wê rû bi rû wê bimênin. Di wê rengê de wê, di awayekê fermî de wê ber ku ew ne xwediyê temen û çerçoveyek statûyî ku ew dihên herêkirin bin wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê xwe di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê karibê wê li wê bihizirê bê.

Di wê çerçoveyê de wê, gotina fermî wê biqasî ku wê wê di wê çerçoveyê de wê ji aliyekê ve wê temen û çerçoveya şerê li dijî civakê wê bi awayekê wê temenê wê biafirênê û çêbikê wê bi heman rengê wê wilqasî jî wê, di awayekê de wê, sernûxûmandinên weke 'bi fermî ne hatina ser ziman' û ankû 'bi fermî ne hatina qaydkirin' re wê, di wê temenê de wê bi wê re wê di awayekê de wê weyn bileyizê. Gotina fermiyetê wê weke biqasî wê ji wê aliyê ve wê temenê hêncetê wê çêbikê wê, wilqasî jî wê temenê wê çêbikê ku wê çawa wê, ew wê bi wê rengê were pêkhanîn.

Di wê çerçoveyê de wê, di rengekê de wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê, werênê ser ziman. Di mijare rewşa bikarhanîna gazên bi jahr li diijî civake kurd wê newê ser ziman wê, bi wê re wê bi temenekê wê karibê wê werênê ser ziman. Di rewşa helebçê de wê di awayekê plankirî û bi sînor de ku wê were hanîn ser ziman û di rewşa rojava û bakûrê kurdistanê ku wê rejima tirk wê bikarbênê û wê, di qada navnetewî de wê saziyên pêşîlêgirtina bikarhanîna çekên kimyewî ên weke OPCW û hwd ku wê xwe nedina bi ragihandinek bi 'fermî' û ankû wê lêkolînê wê nekin bo ku wê tiştêk wê newê qaydkirin bi navê wê pêkhatinê û hwd wê, di wê temenê de wê di awayekê de wê bi wê re wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Ev jî wê weke rengekê ku wê di çerçoveya weke li ser temenê diplomatikî û ankû ramiyarî hwd re bê wê were çêkirin û wê werê hanîn li ser ziman bê. Wê di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare têgîna bikarhanîna gaza bi jahr li dijî civakê wê, di wê temenê de wê, di awayekê de wê weke li dijî civakê di astek cidî a fermi de wê weke di wê temenê de wê newê hanîn li ser ziman û ankû wê weke pêşîlêgirtina wê were girtin jî wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê di serî de wê fahmbikê bê.

Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê li ser wê temen û rengê ne hanîna ser ziman bi fermi re wê, di wê temenê de wê çawa wê, di awayekê de wê, temenê wê domandina wê jî wê li dijî hebûna civakê û hwd wê were bikarhanîn ku wê were çêkirin jî wê weke aliyekê wê yê din wê dikarê wê di wê rengê de wê bi wê re wê kifşbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di dewama wê de wê, weke aliyekê wê yê din ê giring wê dikarê wê di dewama wê de wê, bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman ku wê, di wê rengê de wê, karibê wê li wê bihizirê bê. Di awayekê de wê, ev rewşên weke yên ku em dikarin wê di wê temenê de wê werênê ser ziman ên weke bi têgîna statûyê û hwd re wê, çerçoveyek wê ya berfireh a ku wê pêwîst bê ku wê di wê temenê de wê di temenê hêrîşên li civakê ku wê bîr kirin û pirsgirêkên wê de wê, xwe bi awayekê berfireh wê bide dîyarkirin.

Mijare statûyê ku wê ji aliyê civake kurd de bê û ankû ji aliyê wê ramiyariya serdest ve bê ku mirov wê hilde li dest wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê di rengekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Di wê çerçoveyê de wê dikarê wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman ku wê mijare rewşa statûyê wê, di wê rengê de wê,

hin bi hin wê êdî wê weke ku wê derkeve li pêş. Wê, di wê temenê de wê, dema ku wê ew nebê û temenê wê hebê wê çawa wê ew temenê wê were tûnakirin li gorî ya bi zihniyetî heya û serdest a wê, êdî wê di wê temenê de wê li gorî wê weke ku wê 'meşrû' bê ku ew li dijî wê hebûna civakê şer bikê û wê ew wê li gorî wê 'destûrî' jî bê. Heta ku wê, di wê temenê de wê, rewşên weke yên bikarhanêna gazên kimyewî wê yan wê weke bi armanca 'çêkirina aşayişê' bê û ankû wê weke di awayekê de wê bi temenî wê hebûna wê ji holê rabikê wê di wê temenê de wê bi wê rengê wê bi wê re wê di awayekê de wê weke ku wê bibê bê.

Ev jî wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê di serî de wê weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê, dikarê wê di wê temenê de wê, werênê ser ziman bê. Di çerçoveya şerê wan ên li dij kurdan de ku wê tirkiya, îraq û heta iran cih bi cih wê serî li rêyên bi wê rengê wê bidin wê di wê çerçoveyê de wê bi temenekê wê karibê wê di serî de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare statûyê wê, di wê çerçoveyê de wê bi çerçoveya gotinên weke yên fermiyetê bê û hwd bê û ankû bi rengê din bê wê di wê rengê de wê di temenê wê de wê, di awayekê de wê weke ku wê hebê. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê, di dewama wê de wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring wê, dikarê wê werênê ser ziman bê.

Ji wê aliyê ve wê dema ku mirov wê mijarê wê hilde li dest wê, di çerçoveya dîroka civakê a ne fermi û şerê 'rejima fermi' ê li dijî wê de wê, karibê wê bi dîrokek demdirêj wê werênê ser ziman bê. Wê di wê temenê de wê, kiryarên bi wê rengê jî wê di awayekê de wê bi heman rengê wê, weke kiryarên ne fermi wê werina dîtin û wê nehêlin ku ew li ser navê ya fermi û ankû rejima fermi ew bi wê rengê bikeve qaydê. Wê di wê temenê de ku ew wê, gaza kimyewî wê bikarbênê jî wê di wê temenê de wê, di wê rengê de wê, ew wê lêkolîn wê newina kirin li ser wê ku ew bi wê rengê werina ser ziman. Di wê temenê de wê, li ser wê temenê fermi wê, li gorî wê di ahengekê de wê çawa wê were hanîn li ser ziman wê di rengê de wê weke aliyekê wê yê giring ê din bê ku mirov wê werênê ser ziman bê.

Di mijare rewşa çekên kimyewî ên ku ew li kurdistanê dihên bikarhanîn de wê, di wê temenê de wê, ber van sedem û aliyan wê zêde wê, ti daraz, û nivîsandinên bi fermi û ankû rewşên weke yên bi qaydkirinên weke bi rengê bi karhanîna gazên kimyewî wê, zêde wê nehêlin ku ew bibin ku ew werinêna ser ziman. Ji wê aliyê ve wê, dema

ku em ji aliyê kurdan ve wê mijare bikarhanîna çekên kimyewî ve wê hilde li dest wê ji wê aliyê ve wê mijare wê hanîna li ser ziman û hildana li dest û ankû li ser wê lêkolînkirin û hwd jî wê weke aliyna din ên ku mirov wê karibê wan li ser wan bisekinê bê.

Di rewşa bikarhanîna çekên kimyewî li dijî civake kurd li herêmede de wê, ev wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê, wê di awayekê teybet de wê kifşbikê bê. Di aslê xwe de wê mijare bikarhanîna çekên kimyewî wê, di wê rengê de wê, ji aliyê hanîna li rojevê de wê, di wê temenê de wê, divê ku mirov wê hinekî din jî wê li ser wê bisekinê.

Di wê temenê de wê, bi têngîne mantiqî wê di wê rengê de wê were hanîn li ser ziman ku 'wê dema ku wê, ev mijar wê newê hildan li dest û ankû pêwîst newê dîtin ku were hildan li dest wê demê wê tiştê bi wê rengê wê nebê wê bi intibayî wê, weke renekê afirandina rengê fahmkirinê û hwd wê were lê nerîn. Di wê çerçoveyê de wê, di wê çerçoveyê de wê, li ser wê çerçoveyê de wê mijare rengê hanîna li ser ziman a bi karhanîna çekên kimyewî wê dema ku mirov wê ji wê aliyê ve wê werênê ser ziman wê ev wê weke aliyekê wê yê giring wê, biafirênê bê.

Di awayekê de wê, di nava têngîna çapameniyê û ankû rengên hanîna ser ziman wê kirdeya 'piştrastkirinê' û hwd wê, di wê temenê de wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê ku wê di wê temenê de wê, were ser ziman bê. Minaq wê, dema ku em ji wê aliyê ve wê, mijare rengê afirandina intibayê wê hinekî wê li ser wê re wê li mijarê bibinerin wê di wê çerçoveyê de wê karibê renekê fahmkirinê wê bi teybetî wê di mejiyê mirov de wê biafirênê bê.

Di aslê xwe de wê dikarê wê di dewama wê de wê, werênê ser ziman ku wê, mijare têngîna çerçoveya hizirkirinê a bi wê çerçoveyê re wê, dema ku mirov wê hinekî din wê li ser wê bisekinê wê ev wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê xwe bide dîyarkirin. Ber ku wê weke aliyekê ku wê temenê domandina wê biafirênê.

Ji aliyê ramyarî ve wê, dema ku wê, mirov wê hilde li dest

Ji aliyê ramyarî ve wê, dema ku wê, mirov wê hilde li dest wê, di wê temenê de ku wê, bahsa 'di ahengekê de hanîna ser ziman' wê bê kirin wê aliyekê wê yê wê di wê çerçoveyê de wê weke ku wê çawa wê li ser rewşa weke ku wê bê xwestin werê dîtin û bê hanîn li ser ziman ku wê were hanîn li ser ziman wê bi wê re wê, di awayekê de wê weke aliyekê wê yê ku wê li wê were lê hizirkirin bê.

Di mijare hizirkirina bi wê re wê, di wê temenê de wê, di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê, li wê were lê hizirkirin. Di mijare rewşa biarhanîna gaza bi jahr li kurdistanê li dijî civakê wê ev alî wê weke ku mirov wê kifşdikê wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bide dîyarkirin.

Weki din jî wê di wê temenê de wê, sedemek wê ya din jî wê hebê ku wê, wê ber çî wê bi fermi wê li ser mijarê wê newê kûrbûn û wê newê sekin in û wê dokumant wê newina afirandin. Ew jî wê ew bê ku wê dema ku wê ew di wê de were kûrbûn wê weke 'kevirê domino' wê aliyên din jî wê bi wê re wê, weke aliyên ku ew weke çavkaniya wê dayina wan çekên kimyewî wê derkevina li holê wê bibin. Ber vê yekê wê, di wê temenê de wê, ev jî wê weke aliyekê wê yê din jî bê ku wê di qada navnetewî de wê, di wê çerçoveyê de wê, xwe di awayekê de wê, bide dîyarkirin bê.

Weki din welatê ku ew bi navê weke ku ew gaza bi jahr bikardihênê weke Tirkiya wê endamê NATO bê. Ev jî wê di aslê xwe de wê weke faktorekê bê ku mirov wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê, werênê ser ziman bê. Wê di wê temenê de wê, ber vê yekê wê, di dîroka wê ya şerê wê yê li dijî kurdan de û bikarhanîna çekên qadaxa de ku wê newê lêpirsin de wê ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê, karibê wê li wê bisekinê bê.

Di dewama wê de wê, aliyekê wê yê din jî ê giring wê mirov karibê wê li ser rewşa rêxistinên kurdan re wê, karibê wê werênê ser ziman bê. Bo ku ew pêşîya wê şerê civakê li dijî rejimê wê were girtin wê, ji aliyê qada navnetewî wê, kiirna 'listeyên terorê' a rêxistinên kurd jî wê weke faktorek din a ku mirov wê di wê temenê de wê, hinekî wê li ser wê bisekinê bê û wê werênê ser ziman bê. Ji xwe wê, di wê temenê de wê, ev wê weke faktorekê zêde giring wê xwe di wê çerçoveya temenê weke 'nexwestina lêpirsînê' û ankû 'nehanîna li ser ziman' de jî wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê weke ku wê biafirênê bê. Wê aliyê jî wê di wê temenê de wê, divê ku mirov, wê bi çend gotinan wê li ser wê bisekinê û wê werênê ser ziman bê. Di wê rengê de wê, weke aliyekê wê yê giring wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê, weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê, dikarê wê di wê temenê de wê, werênê ser ziman bê.

Ji wê aliyê ve wê hinek aliyên wê yên ku mirov wê karibên bi serekeyî wan werênê ser ziman wê bibin. Ew jî wê di wê temenê de wê bibin ku wê, çawa wê, mijarê wê, li ser wê temenê wê re wê bi giştî were manupîla kirin bê. Gotinên weke 'şerê li dijî terorê' û ankû 'tekoşîna li

dijî terorê´ wê di wê temenê de ku wê werina hanîn li ser ziman wê ne tenê wê weke gotinên ku wê ji aliyekê ve wê, weke hêncetên domandina wê şerê bi armanca jenosidkirina civakê wê temenê wê bi wê bê afirandin bê. Wê ji wê zêdetirî wê, di qada navnetewî de jî wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê ku ew bi wê rengê wê were hanîn li ser ziman û lê nerîn ku «ew li dijî terorê wê çekê bikarbênê jî wê demê ew weke ´rast´ a wê di wê temenê de wê di awayekê de wê, li wê were nerîn. Wê di awayekê de wê, li hemberî wê bêdeng bimênin. Li ser wê temenê re wê, di mijare kurd de wê ev alî wê weke aliyna ku wê temenê wê şerê jenosîdkirina civakê wê ji gelek aliyan ve bo domandina wê û hem jî bo çekirina temenê bê dengkirinê wê biafirênê. Wekî din jî wê weke aliyekê din ku wê, weke ´meşrû dîtina wê şerê li dijî civakê´ jî wê ji aliyekê ve wê, karibê wê di serî de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê, di wê temenê de wê, li wê binerê bê. Di awayekê din de jî wê, di wê temenê de wê, ev hêncet wê weke hêncetek din ku wê di wê temenê de wê were bikarhanîn a ´parastina sînorê xwe´ ku wê were bikarhanîn wê, di wê temenê de wê karibê wê li ser wê bisekinê bê.

Minaq li sembulê wê taqîna **di 13î mijdare 2022ê** de ku wê bibê û wê were nîqaşkirin jî wê aliyekê wê yê bi wê rengê wê hebê. Ev wê di serî de wê weke bûyek û taqînek ku wê weke destê istixbareta tirk wê di wê de wê hebê. Bi mantiqê weke ku wê serokê istixbarete hakan fidan wê bibêjê ku ´ezê ji aliyê din ê sînorê roketekê bidima avêtin li vê aliyê sînor û sedema şer bidina çekirin´ wê, bi wê mantiqê wê weke rewşeka ku mirov wê karibê wê di serî de wê, fahmbikê bê. Di serî de wê dema ku mirov li rengê nîqaşên ku wê, dikin dinerê wê dibînê ku wê, çawa wê bi rojava wê girêbidin û wê li gorî xwe wê temenekê mudahale lê kirinê wê çêbikin û ankû wê dem bi dem wê, pêvajoyên hêrîşê li wê çêdikin wê bidomênin wê hinekî wê bo wê bê. Di dewama wê de wê dikarê wê bi wê re wê, werênê ser ziman ku ev rewş wê, gelek rewşên weke wê gelek aliyên wê yên ku mirov wê di çerçoveya pêvajoya şerê bi armanca jenosidkirina civake kurd ku wê li herêmê wê were meşandin wê di wê temenê de wê bi teybetî wê divê ku mirov wê hilde li dest bê û wê werênê ser ziman bê.

Di awayekê din de jî wê, mijare rojava wê, rejima Erdogan ku wê bi gotinên weke «emê destûrê nedin rewşek nû weke ya li bakûrê iraqê´ ku wê di destpêkê de wê were ser ziman wê di serî de wê di wê temenê de wê, karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Li bakûrê iraqê çi bûbû? Li vir piştî şerê kendavê kurdan bi awayekê defecto serdestiya xwe

li herêmên xwe bidest xistibûn û mafê xwe bixwe rêvebirinê bidest xistibûn. Li vir, parlamen, rêveberî û bi awayekê desthilatek kurdî û kurdistanî ava bûbû **bû**. Ya wan zêde acizkiribû jî ev bû. Gelek li hemberî wê sekinibûn ku ew pêşîya wê bigrin. Lê di ya xwe biserneketibûbûn. **Ber** vê yekê wê di her rewşê de wê çawa wê temenê hêrîşê li ser wê çêbikin û wê di wê temenê de wê, derbeyekê wê bi şer wê li wê bizin wê hemû hewldan wê di wê temenê de wê karibê wê werênê ser ziman bê. Rewşên weke dagirkirina başûrê kurdistanê jî wê di wê temenê de wê karibê di wê temenê de wê fahmbikê. Di awayekê de wê çawa wê, wê li wir wê encamekê wê bidest bixin ku ew karibin di dewama wê de rewşa rojavayê kurdistanê a weke xweserîya kurdistana rojava ku wê derkeve li holê wê ji holê rabikin wê bo wê bê. Bi wê armancê wê çekên kimyewî û qadaxa jî wê di wê pêvajoya şerê xwe yê li qadên başûr de wê pirr zêde wê bikarbênin. Di wê temenê de wê ev jî wê di serî de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê di dewama wê de wê bi wê re wê, werênê ser ziman bê. Ev alî hemû wê di çerçoveya wê pêvajoya şerê jenosîdê ê li dijî civake kurd de wê weke kevirê domino ku wê weke kevirên hev temem dikin wê karibê di serî de wan fahmbikê û werênê ser ziman bê. Di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê giring wê di serî de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Di aslê xwe de wê, ev alê wê dema ku ew bi dîroka wê re ew newina fahmkirin wê di wê temenê de wê pêvajoya şerê wê yê bi gazên bi jahr û ankû çekên kimyewî ên li dijî civakê kurd jî wê di serî de wê di awayekê de wê weke ku wê baş newina fahmkirin. Ber ku ev wê weke aliyna ku wê di serî de wê hev wê temem bikin bin. Di dewama wê de wê weke aliyên wê yên ku wê hev temem dikin bin. Ji wê aliyê ve wê weke aliyna wê yên giring bin ku mirov wê hinekî din wê di wê çerçoveyê de wê mijare bikarhanîna gaza bi jahr li dijî civakê li herêmê ku ew dihê bikarhanîn wê li ser wê bisekinê û wê bi berdewamî wê hinekî din jî wê werênê ser ziman. .

Di aslê xwe de wê dema ku mirov wê çerçoveya şerê rejimên herêmê ên li dijî civake kurd wê baş fahmnekê mirov wê nikaribê van rewşên bikarhanîna çekên kimyewî ku wê di nava kijan çerçoveyê de wê werina fahmkirin wan baş fahmbikê. Wê ev wê weke aliyna ku wê di zikhev de wê derbas bibin bin.

Di wê temenê de wê, ev pêvajoya ser 50 Sali re a şerê rejimê li dijî civake kurd wê bê navber wê bibê û wê bê domandin wê di wê temenê de wê di awayekê de wê, karibê wê fahmbikê. Piştî xwepêşandinên jina

eminî ên li rojhilatê kurdistanê û herêmên li dora wê ku wê bê navber wê bibin ku wê rayadarên îranî wê bi deh hezaran kesan wê bi çarekê wê 'biryara wan a bi dervekirinê' ku wê bidin wê di wê temenê de wê çî encamê wê bi wê re wê bixwezê bidest bixê wê rewşa bikarhanîna tirkîya gazên bi jahr ku wê weke ku wê berî wê saddam li herêmên başûrê kurdistanê ên weke helebçê û hwd wê bikê ku wê, ew jî wê bixwezê bi wê heman encamê wê bidest bixê. Di wê temenê de wê, rewş wê hinekî wê di wê temenê de wê, weke ku wê bi hev ve wê girêdayî bin(Iraqî Kurds sue French companies for Halabja chemical attack". RFI. 11 June 2013. Archived from the original on 13 June 2014. Retrieved 5 May 2014).

Di awayekê de wê, di rengê pêvajoya ragihandinê de wê, di wê temenê de wê, şewayên manipulakirinê û hwd wê bi teybetî weke ku me li jor hanî ser ziman wê bi rûdawên weke yên 13' mijdarê ên bi taqîna li stembulê û hwd re ku wê bibê û wê teliya istixbareta tirk wê di wê de wê hebê û wê çawa wê bi hêzên kurd ên rojava û bakûr ve wê di temenê manipulakirinê û hwd ve wê bixwezê girêbidê ku ew encamekê wê di temenê domandina wê şerê xwe yê li dijî rojava de wê bide domadin de wê bikar bînin de ku wê bikê wê di wê temenê de wê, weke wê bi wê re wê bi zêdeyî wê ew manipulakirin wê were kirin.

Di wê temenê de wê, ev rewşa weke ya taqîna stembulê wê di awayekê de wê, dikarê wê di awayekê de wê, di wê dema ku wê hilbijartin wê bibin wê çawa wê, bi girrseyî wê kombûnên kurdistanîyan wê bibin wê bi armanca pêşilêgirtina wê jî wê di awayekê de wê li ser encamên wê yên bi nîqaşkirinê re ku wê bibin wê di wê temenê de wê, were lê hizrkirin, weke ku wê çawa wê di taqîna di kombûnên rêxistinên kurd ên li li dora salên 2016an û hwd de ku wê weke 'komkujiya li garê' jî ku wê were bi navkirin û hwd wê karibê wê di wê temenê de wê şîrovebikê û wê werênê ser ziman bê.

Di wê temenê de wê, di wê temenê de wê di rengê de wê weke aliyekê wê yê giring wê karibê wê di wê rengê de wê, di dewama wê de wê bi wê re wê, di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê.

Di aslê xwe de wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijare taqîna li stembulê wê di wê temenê de wê, weke ya rewşa destserkirina rahîbê amarîkî brunson, rewşa hêrîşa li balyozê rûsî û gelek rewşên din ên weke wê ku wê bi armanca çêkirina temenê pêvajoyên

hêrîşkirinê wê karibê wê di wê temenê de wê şîrovebikê û wê werênê ser ziman bê.

Weki din jî wê du roj berî çûna Ardogan li civîna G-20an ku wê di wê de wê bi Biden re wê hevdiştinê wê bikê jî wê kirina wê taqînê wê di wê temenê de wê manidar bê. Mirov ti carî nikarê wê weke rasthatinekê wê di wê temenê de wê şîrovebikê û wê werênê ser ziman. Wê di wê temenê de wê ji aliyekê ve wê bi wê ve girêdayî wê divê ku wê ji navikê ve wê girêdayî wê hilde li dest û wê werênê ser ziman bê. Di wê çerçoveyê de wê di awayekê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê piştî hevdiştinê wê ragihandina rayadarên emerikî ên weke li hemwelatîyên xwe ku ew ji herêmên tirkiya û sînoran dûr bisekin in ber ihtimale oparasyona leşkerî a tirk li dijî kurdên sûrî jî wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê di wê temenê de wê, werênê ser ziman bê.

Di aslê xwe de wê ev alê wê hemû wê di awayekê de wê weke aliyna ku mirov wan di wê temenê de wê weke aliyna ku wan bi hev re wan di rengekê de werênê ser ziman bê. Di awayekê de wê, ev rewş wê di çerçoveya pêvajoya şerê jenosîdê ê li dijî kurdan de wê karibê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Di pêvajoya hêrîşên rejima tirk ên li dijî kurdan de wê, di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê karibê wê fahmbikê ku wê çawa wê rewşa statûya kurdan û temenê wê ji holê wê rabikin wê di wê temenê de wê bi wê ve wê girêdayî bê. Wê di dewama wê de wê bi wê re wê di awayekê de wê, karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê

Di pêvajoya şerê jenosîdê ê li dijî civake kurd de wê, pêvajoya şerê DAÎŞê wê ji kobanê wê li dijî kurdan wê bê dayin destpêkirin. Di wê temenê de wê, wateya kobanê wê ew bê ku wê weke dever û bajarê kurdan ê pêşî bê ku wê kurd wê, dest dênina ser rêveberîya di destpêka pêvajoya pêşketina xweserîya rojava de. Wê di wê temenê de wê, ji wê destpêkê de wê, bi wê re wê bê kirin. Piştî taqîna stembûlê jî wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê, weke aliyekê din wê çawa wê pêvajoyek şer wê bidina destpêkirin wê di serî de wê bi hêrîşên li kobanê û deverên weke miştênûrê ku wê piştî serkevtina li dijî DAÎŞê ku wê kurdan wê li wir wê pêşî wê al wê bilind bikin wê ew dever wê were bombabarkirin. Di wê temenê de wê ev jî wê di destpêka **20î mijdarê ê 2022**´an de wê bê kirin. Ev pêvajo wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê di wê temenê de wê, nûqteyên serkevtinê û weke destkeftî ên kurdan wê di wê temenê de wê, weke nîşanaka hêrîşkirinê li wê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di wê temenê de wê ev wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare pêvajoyên hêrîşên li rojava wê di wê temenê de wê weke ku wê bi wê temenê wê di aslê xwe de wê, pêvajoya taqîna istixbareta tirk a li stembûlê ku wê weke rêxistinên kurdan kirî ku wê bide nîşandin û wê bi rojan wê were nîqaşkirin re wê weke ku wê were dayin.

Di wê temenê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, di wê temenê de wê, di wê temenê de wê bikarhanîna balafirên şer di hêrîşên li dijî kurdan de wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê di wê temenê de wê werênê ser ziman bê. Di wê çerçoveyê de wê werênê ser ziman ku wê mijare bikarhanîna balafirên şer û bi wan bikarhanîna çekên qadaxa wê di aslê xwe de wê di awayekê de wê weke du aliyên ku wê bi hev re ku mirov wan fahmbikê û werênê ser ziman bê. Di dewama wê de wê dikarê wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê mijare hêrîşên li dijî civake kurd ên di wê temenê de ku wê bibin wê weke aliyekê wê yê din jî ê giring wê, were dîtin ku wê pêvajoyek wê, bi plankirî wê di wê temenê de wê were pêşxistin bê. Wê weke konseptek şer a berfireh a rejima Erdogan wê xwe di wê temenê de wê bide dîyarkirin bê.

Ji xwe wê, di wê demê de wê, xwepêşandinên kurdan ên li dijî bikarhanîna çekên kimyewî li dijî kurdan ku wê li welatên ewropa wê bibin û wê bêdengî ji saziyên fermi wê li hemberî wê bibê wê di wê temenê de wê weke çerçoveya domandina wê pêvajoya şer a domandina wê ya li dijî kurdan jî wê ji aliyekê ve wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, ev pêvajo wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê karibê wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê çawa wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bide dîyarkirin bê. Di wê temenê de wê, rewşên weke yên bi bertekî ku wê bidina nîşandin û yên ku wê, çawa wê, bertek newina nîşandin li nûqtayên ku wê pêwîstbin ku ew bînin dayin nîşandin wê weke çerçoveya wê konseptê giştî a li dijî civake kurd û wê weke lingekê wê yê di çerçoveya şerê jenosîdkirina civakê kurd ê xwezayî wê di rengekê de wê şîrovebikê.

Di wê temenê de wê di aslê xwe de wê, weke aliyekê wê yê din jî ê giring wê dikarê wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê mijare şerê jenosîdê ê li dijî civake kurd ku wê bê meşandin wê li ser wê sekin in û wê fahmkirina wan pêvajoyên wê di wê temenê de wê bi wê re wê gelek

aliyên wê yên ku ew pêwîstin werina fahmkirin wê hebin. Di wê temenê de wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê, di serî de wê, fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê weke aliyê wê yê giring wê di serî de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman mijare nêzîkatiyê, bêndengiyê bêbertekiyê û hwd wê, di wê çerçoveyê de wê weke aliyna giring wê xwe bidina dîyarkirin. Di pêvajoya şerê jenosîdkirina civaka kurd de wê, pêvajoya hêrişên li başûr ên rejima tirk û yên li rojava ku wê bi berdewamî wê bikê wê weke du lingên wê yên giring wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Di wê temenê de wê, di wan nûqteyan de wê çawa wê kurdan wê bisekinê û wê, di wê temenê de wê di rengekê de wê weke encamê wê di temenê bêstatû hiştina kurdan de wê bidest bixin wê di wê temenê de wê fahmbikê.

Wekî din jî wê ji aliyekê din ve jî wê karibê wê werênê ser ziman ku wê ev pêvajoyên şer ên artişa tirk li van herêmên kurdistanê ên başûr û rojava dikê di dewama şerê DAÎŞê ku bi destê wan li dijî civake kurd hatîbû pêşxistin fahmbikê û werênê ser ziman bê.

Di çerçoveyê de wê, di aslê xwe de wê pêvajoya şerê li dijî civake kurd wê dema ku mirov wê bikê ku wê baş fahmbikê wê ev ali wê weke aliyna wê yên ku mirov wê, di serî de wê, fahmbikê û wê karibê wê, werênê ser ziman bê. Di serî de wê pêvajoyên şerên li dijê civakê wê, di wê temenê de wê, di wê temenê de wê, weke aliyekê wê yê giring wê xwe bide dîyarkirin.

Di mijare şer û domandina wê ya li dijê civakê de wê, di serî de wê, li ser encamên şer re wê çawa wê encam wê were bidest xistin wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin. Di wê temenê de wê, weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bide dîyarkirin.

Rewşên weke yên bikarhanîn çekên kimyewî li dij civakê li kurdistanê wê ji wê aliyê ve wê, aliyekê wê yê bi bandûrî ku mirov wê bikê ku wê fahmbikê wê hebê. Ew jî wê, di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê, di serî de wê weke aliyekê wê yê giring wê fahmbikê bê.

Di mijare bikarhanîna rewşa çekên kimyewî de wê, di wê temenê de wê aliyekê wê yê din jî wê hebê. Wê dema ku wê bi temenî wê pêşiya civakê wê bê girtin ku ew xwe bigihênê amûrên xwe parastinê û li ser wê re ew wê, têgîna gazê bikarhanîna wê li dijî wê bikê wê, hingî wê rewş, wê di wê temeê de wê di dmenekê din de wê xwe bi wê re wê, di awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin bê.

Di aslê xwe de wê mijare şerê li dijî civake kurd wê, di wê çerçoveyê de wê çerçoveya wê, dîsa wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê, disa wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê, karibê wê, di serî de wê weke aliyekê yê girng wê xwe bide dîyarkirin bê. Di şerê li dijî kurdan de wê, dem wê êdî wê di awayekê din de wê, bimeşê û wê, pêşveçûnên mazin wê bibin. Ber vê yekê wê, çawa wê, di demek kin, bi lez û zû de wê, encamekê weke ku ew dixwezî bidest bixin wê, di wê temenê de wê, serî li rewşa weke ya bikarhanîna gaza bi jahr a li dijî civakê û hwd wê bixin.

Di rewşa bikarhanîna gaza bi jahr wê aliyekê wê yê din ê ku me hinekî li jor kirpend û hanî ser ziman wê dubare wê li vir wê bi hinek aliyên din re jî wê werênina ser ziman. Ew jî wê di wê temenê de wê, rewşa peydakirina wê gaza bi h'jahr bê û hebûna wê ya di enwentera wê ya çekan û ankû çekên bikarhanînê de ku wê hebê bê. Di wê temenê de wê, di renekê de wê dikarê wê di wê, rengê de wê, weke aliyekê wê yê din ê giring wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin.

Di mijare peydakirina çekên kimyewî û ankû rewşên weke yên gaza bi jahr a ji aliyê tirkiya ve wê, di wê temenê de wê, di nava têkiliyên wê yên NATO re bê û ankû wê bi têkiliyên wê yên weke yên bi almanya û hwd re bê wê, di demên berê û yên piştê bê wê, zêde weke ku wê wê ne zor bê. Di wê çerçoveyê de wê ew wê, bi hesanî wê karibê wê peyda bikê. Di wê çerçoveyê de wê, ev wê, weke aliyekê wê yê wê yê giring bê ku wê, mirov wê karibê wê li ser wê bisekinê bê. Ji aliyê din ve jî wê, mijare ku wê çendî wê bi hefteyan wê civake kurd wê li her deverê cihanê wê, xwepêşandinan wê bi dirisma 'lêkolînekê li deverên ku ew li wa çekên kimyewî bikin' ku wê bikin lê wê, di her demê de wê, li ser wê nûqteyê wê bêtengî wê ji saziyên navnetewî wê bibê. Yên weke Sebnem kurur fîncancî jî ku wê werina ser ziman ku wê, 'nîşanakên bikarhanîna çekên kimyewî hena, divê ku ew werina lêkolînkirin' jî wê di wê temenê de wê, rastî dozên bi armanca tafîsandina dengê wê werina kirin. Yan jî wê werina girtin û wê werina avêtin li zindanê. Di wê temenê de wê ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê, di serî de wê, werênê ser ziman ku wê, di wê rengê de wê, bêtengîyek bi zane weke bi armanca ne hiştina çêbûna çêbûna ti dokument û ankû rewşên weke piştrastkirinê di derbarê wê de wê, bi wê rengê wê, di awayekê de wê, bibê. Ev jî wê weke ku wê bi zane wê bibin. Di nava bêtendiyek ku wê wijdanê mirov wê bi zêdeyî wê biêşênê de wê, di wê temenê de wê, rewş wê were dîtîn.

Di mijare rewşa bikarhanîna gaza bi jahr li dijî civakê li kurdistanê û bêdengîya li hemberî wê û ji wê bêdengîyê hewldana derxistina têgîn û dokumentek xiyalî 'di demên pêşarojê de weke ku ew bi wê bixwezin bibêjin tiştekê wusa nîn a' jî wê, di aslê xwe de wê, weke aliyekê wê yê din bê ku wê bi wê bêdengîyê re wê li wê were lê hizirkirin bê.

Di wê temenê de wê ew bêdengî wê ne ber ku wê tiştekê ku wê tiştekê bi wê rengê wê weke ku wê ji wê bixwezin ku ew nebê wê bi wê rengê wê fahmbikê û ne jî wê weke bo tiştekê din ê masûmane bê. Di wê rengê de wê mijare rewşa bikarhanîna çekên kimyewî wê, di wê temenê de li kurdistanê û lêkolîn nekirinên wê jî wê çawa wê, bi wê rengê wê pêşîya piştrastkirina wê were girtin wê bi wê armancê bê ew bêdengî. Yan jî wê, di nava gotinên xwe yên bi lêvkinê de wê cih nedana wê jî wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring wê di serî de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bi wê re wê, di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê, fahmbikê bê.

Di aslê xwe de wê, dikarê wê, di dewama wê de wê, bi wê re wê, werênê ser ziman ku wê, mijare têgîna bêdengîyê û wê ne hanîna ser ziman wê di wê temenê de wê aliyekê wê yê din jî wê ew bê ku wê çawa wê, di nava demên piştre de wê temenê domandina wê rewşê wê bibê wê bo wê jî wê weke aliyekê wê yê din jî wê xwe bi wê rengê wê bi wê re wê weke ku wê bide dîyarkirin bê.

Di wê çerçoveyê de wê, di aslê xwe de wê, bêdengîyên ku wê wijdanan wê di awayekê di her demê de wê bi êşênê wê di wê temenê de wê hebê. Di wê temenê de wê, ew bêdengî wê, ne mirovan wê ji wê berpîrsîyarîya wan ya ji wan kuştinên bi wê gaza bi jahr wê karibê rizgar bikê û ne jî bo ku ew temenê wê, bêdengîyê wê weke bi awayekê din bidina nîşandin weke redkirina hebûna çekên kimyewî di enwentera leşkerî a tirkiya de ku wê weke rayadarên alman wê bikin jî wê, karibê ew wê rastiye beravajî bikê bê.

Di serî de wê, di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê, ev rewş hemû wê bi hev re wê tiştekê wê ji em re wê bidina dîyarkirin. Ew jî wê ew bê ku wê çawa wê ew pergale şer a ku ew di wê temenê de ew li ser serê civakê ew hatîya pêşxistin wê ew wê were domandin û wê di wê temenê de wê sûxdarîyek ji wê pergale re wê newê dîtin wê weke armanca wê bêdengîyê bê. Di serî de wê, di wê temenê de wê, ev bêdengî wê, weke bêdengîyek bi zane a bêdengkirinê bê. Wê di serî de wê, di wê rengê de wê weke aliyekê wê yê giring wê bi wê re wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di dewama wê de wê, dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare rewşa bikarhanîna gaza bi jahr a weke di demên kevn ên weke li helebçê û hwd de jî wê heta roja me jî wê ji wê aliyê ve wê weke nûqteyek sergirtî û ankû sernûxûmandi wê bimênê. Wê di wê temenê de wê, ew mijare rewşa çekên kimyewî wê ber ku ew ew heta roja me weke nûqteyek sergirtî maya jî wê, piştê wê di wê temenê de wê temenê domandina wê ji aliyekê ve wê ji aliyê rejimên herêmê ên weke tirkiya û hwd re wê li herêmê wê bê dayin domandin. Rewşa piştî rûxandina rejima saddam ji aliyê amarika ve û piştê wê pêşxistina darazên ku wê bibin wê ji aliyekê ve wê tenê wê bo armanca çêkirina temenê wê mudahaleyê bin. Ji aliyekê din ve wê, dikarê wê bibêjê ku wê bi rastî wê ne ji bo ku ew sûcdarê wan sûcên dij mirov ku ew li başûrê kurdistanê û giştîya iraqê hatina kirin bê. Ber wê jî wê êdî wê ew ev rewş wê ji aliyekê din ve wê piştî saddam di 'iraqê nû' a piştê de jî wê hemû demên wê bikê weke demên şer ên ku wê li dijî civake kurd wê were domandin. Di wê temenê de wê, rewşa iraqê nû wê, di wê temenê de ku wê weke konseptek nû a şerê giştî li giştîya herêmê wê xwe bi wê rengê wê weke wê bide dîyarkirin û wê weke bide bi kodkirin wê, di wê temenê de wê, karibê wê di wê temenê de wê fahmbikê wê werênê ser ziman bê. Ji wê aliyê ve wê mijare iraqê nû çî ya û ne çîya wê di dewama wê de wê ji wê aliyê ve wê, weke ku wê pêwîst bê ku ew were hildan li dest, di çerçoveya rohnîya rûda û pêşveçûnên piştê ku wê bibin hem li başûrê kurdistanê û hem jî di rohnîya rûdaw û çerçoveya pêvajoyên şerê li dijî civake kurd ku wê rejima tirk wê li herêmê giştî wê li dijî civake kurd wê bide domandin de (Iranian Use of Chemical Weapons: A Critical Analysis of Past Allegations". 7 March 2001. Archived from the original on 2 January 2003. Retrieved 28 May 2018).

Di mijare rewşa helebçê de wê, di wê temenê de wê hinek aliyên wê yên ku em di çerçoveya rewşên bikarhanîna gaza bi jahr a demên piştê ku mirov wê fahmbikê wê, hebê. Di aslê xwe de wê hinek lêkolînên bi sînor ku wê li ser helebçê ku wê werina kirin ên weke ku wê, di hinek nivîsarên weke «Saddam's secret weapon (Channel 4, 1988)". Publications. steveplatt. net. 16 March 1988. Archived from the original on 23 April 2017" ku wê werina kirin de wê çawa wê bahsa aliyên bandûrên wê yên biolojîkî ên ku wê wê bi salan wê piştê wê ser hebûna mirovan wê weke nexweşiyekê wê xwe bide domandin jî wê were hanîn ser ziman. Di wê temenê de wê, di rengekê de wê dikarê wê di dewama wê de wê, bi wê re wê dikarê wê di dewama wê d ewê werênê ser ziman

ku wê, çawa wê bi bandûra wê, re wê, di nava nîfşên piştre jî de wê, bandûra wê yên ku wê weke zaroyên piştre bûyina de jî wê xwe bide dîyarkirin bê. Wekî din wê di awayekê din de jî wê, dikarê wê di dewama wê de wê, werênê ser ziman ku wê, piştre wê, minaq wê rewşên weke bi pîrsgirêkên mejiyî ên weke ji xwe çûyinê û derbaskirina hertimî rewşên weke yên 'nexweşîya sara', nexweşîyên weke yên penceşêrê li ser roviyên hundurîn û ankû kezebê û hwd, jinên bi haml ku ew bi rêjeya pîr zêde bilind ew hertimî wê ew zaroyên xwe windabikin û hwd wê weke çend encamên wê yên ku wê, di wê temenê de wê, bi wê re wê were dîtî ku wê, bên dîtî bin.

Weki din wê di dewama wê de wê, mijare nexweşîyên fizîkî ku wê bi wê rengê wê bi rêjeya bilind wê piştî wê pîr zêde wê bibin wê were kifşkirin. Aliyekê wê yê din jî wê ew bê ku wê bi demê re wê li ser yên ku wele zaro wê piştre wê bibin wê çawa wê di genetika wan de wê monstrasyonê wê bi xwe re wê çê bikê û wê, di wê temenê de wê, rewşên weke yên nexweşî û ankû rewşên weke saqat hatina dûnyê û hwd wê bi wê re wê, di awayekê de wê bi wê re wê bibê.

Ji aliyekê wê yê din ve jî wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê rewşa bandûra gazên ku ew li dijî civakê hatina bikarhanîn ku wê çawa wê xwediyê bandûrekê bê wê bi wê rengê wê bi gelek encamên wê yên neyînî re wê, di wê temenê de wê were dîtî.

Lê ev rewşa gaza ku ew dihê bikarhanîn wê, weke encamek wê ya zêde giring wê bandûra wê li zêdebûna bi bûyina zaroyan re wê bi awayekê vekirî û bilind wê were dîtî ku wê bibê. Di wê temenê de wê, yan wê pêşîya bi hamlbûna jinên ciwan wê bigirê û yan jî wê, piştî ku ew bi hemlbûn wê zaroyên wan bikevin û yan jî wê, zaroyên wan ku wê werina dûnyê wê saqat wê werina dûnyê.

Di wê temenê de wê, ev hinek encamên wê yên dîyar ên ku ew ji aliyê civakê ve wê, bi awayekê vekirî wê bi wê re wê werina dîtî ku wê werina jîyankirin bin. Di wê temenê de wê, wekî din wê ev qadên xwezayê ku ew li wan dihê bikarhanîn wê şînatîyên ku ew li wan dibin wê sawal û ankû mirov wê bixwûn. Ya jî ew sawalên ku ew wan şînatîyan dixwûn wê mirov wê wan bixwûn. Ew jî wê weke rêyek din ku wê ew rewş wê, xwe bi wê re wê, hertimî wê barî demên piştre jî wê bikê. Di wê temenê de wê, di awayekê de wê ev tenê wê hinek aliyên wê yên weke bi encamî ku mirov wê bi aqilekê hesan wê karibê kifşbikê bê. Di dewama wê de wê, wê gelek aliyên wê yên biolojîkî wê, hebin ku ew werina kifşkirin wê hebin. Ber vê yekê wê di demên li dora sale 2022an

de ku wê çawa wê bibê wê li deverên nû ku wê ji aliyê tirkiya ve li dijî kurdan wê gaz wê were bikarhanîn wê, xwestina wan a lêkolînê wê, di awayekê de wê, weke ku wê bixwezin pêşîya encamên bi wê rengê ên nû ku ew bi wan bijîn bigirin jî bê. Di wê temenê de wê, di awayekê de wê, ev rewşa bikarhanîna gaza bi jahr li dijî civakê ji aliyê tirkiya ve wê, di wê temenê de wê, dikarê wê werênê ser ziman ku wê, çawa wê, weke aliyekê wê yê din ê giring wê xwe bi wê re wê, bide dîyarkirin bê. Di awayekê de wê, mijare rewşa lêkolînê û xwestina wê ya ji saziyên navnetewî ên weke OPCW û hwd wê, di wê temenê de wê, ev aliyên wê jî wê hebin. Wekî din wê armanca wan ya sereka wê di wê de wê ew bê ku ew bi wê ji wê bixwezin ku ew pêşîya bikarhanîna wê bigirin bê. Lê hertimî wê ev saziyên navnetewî wê di awayekê de wê, weke ku wê bédengîya xwe wê li dijî wan wê bidina domandin. Wê di wê temenê de wê, çendî ku ew bédengî wê bibê jî wê di awayekê de wê, rewşa domandina wê rewşa bikarhanîna wê gaza bi jahr li dijî civakê wê di awayekê de wê, bi wê re wê, xwe bide domandin.

Di mijare bikarhanîna gaza bi jahr de wê tiştêkê din jî wê hebê ku wê, kesek wê bi aqilê xwe yê hesan jî wê karibê wê kifşbikê. Ew jî wê ew bê ku wê devera ku ew li wê gaza bi jahr hat bikarhanîn wê wê bandûra wê piştê jî wê bi salan wê xwe bide domandin û wê li ser hebûna mirov wê piştê jî wê karibê xwe bi salan bide domandin. Minaqe qazaya li 'çernobilê' ku wê bibê û wê piştê wê bi salan wê, bandûra wê, gaza wê ya radyasyonê ku wê li herêmên pîrr dîr ên li dora wê bibê û heta ku wê di bahra reş de wê, masî bi komî wê di salên piştê de jî wê bi mîrî wê werina dîtin wê weke hinek aliyên ku mirov wê karibê wê bi wê re wê werênê ser ziman bê.

Di wê temenê de wê di wê temenê de wê mijare wê çerçoveya wê gaza radyasyonê wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê di hebûna şinahiyê, zindiyan û hwd de jî wê karibê bibê temenê motasyonên genetikî û hwd jî. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê karibê wê di wê temneê de wê werênê ser ziman bê. Ev jî wê bi wê re wê êdî wê di wê çerçoveyê de wê karibê bibê temenê bi dehsalan di demên piştê de jî ew hebûna bandûra encamên wê bikarhanîna wê gaza bi jahr ku ew xwe li ser jîyane civakê bi encamên xwe re ku ew xwe bide domandin bê.

Di wê temenê de wê, mijare biikarhanîna gaza bi jahr wê weke mijare zêde giring û ji ya ku em di çerçoveya wê nivîsandina xwe de wê, kifşdikin wê giringtir û zêdetirî wê bandûra wê hebê. Wê ji ya ku em wê tefkir dikin wê zêdetirî wê encamên wê bi demê re ku wê xwe bidina

domandin wê di wê temenê de wê hebê (Casey, Leo (Summer 2003). "Questioning Halabja". Dissent Magazine. Archived from the original on 18 November 2011. Retrieved 10 May 2018).

Ber vê yekê ev mijare bikarhanîna gaza bi jahr wê di awayekê de wê, ne tenê wê weke rewşek bikarhanîna çeka kimyewî a di wê demê bi tenê de ku wê weke wê bibê wê bi sînor wê fahmbikê bê. Wê di wê temenê de wê, encamên wê yên li ser fîzîk û jîyane mirov a demên piştê jî wê bi temen û çerçoveyek biolojîyî û hwd re wê di wê temenê de wê, xwe di awayekê de wê bi wê re wê di awayekê de wê weke ku mirov wê karibê wê kifşbikê wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin û domandin.

Weki din wê weke ku em ji encamên bikarhanîna gaza bi jahr a li helebçê û di hinek lêkolînên bi sînor de jî ku wê were dîtin û kifşkirin wê karibê li ser hebûna genetika civakê wê bibê xwediyê encamên mayînda. Di wê temenê de wê, di wê temenê de wê, ev jî wê weke aliyekê wê yê din jî bê ku mirov wê di dewama wê de wê bi wê re wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê. Di dewama wê de wê, di rengekê de wê, dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare bikarhanîna gaza bi jahr a di demên dawî ên weke ji aliyê tirkiya ve wê werina bikarhanîn wê biqasî ku wê were ragihandin wê, di wê temenê de wê, pirr zêdetirî wê jiya ku wê li helebçê û dora wê were bikarhanîn bibê. Di wê temenê de wê, bi awayekê ku wê weke li demê belevkirî wê were bikarhanîn wê were dîtin. Dem bi dem wê weke li qadên cihê wê weke k uwê were bikarhanîn. Lê di aslê xwe de wê, wê di awayekê de wê, di wê temenê de wê weke ku ew encamên wê yên mayînda weke ku wê li wan wê were lê hizirkirin û ew bikarhanîn wê were kirin wê dîmenekê wê xwe bi wê re wê di awayekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin (Szanto, Edith (April 2018). "Mourning Halabja on Screen: Or Reading Kurdish Politics through Anfal Films". Review of Middle East Studies. 52 (1): 135–146. doi:10.1017/rms.2018.3. ISSN 2151-3481 – via Cambridge University.).

Lê em di dewama wê de wê dikarin wê bibêjin ku wê ya ku wî tirkiya wê bikarbênê wê dehqatî wê zêdetirî ya ku wê li helebçê wê were bikarhanîn jî bê. Di wê temenê de wê, di wê çerçoveyê de wê dikarê wê bibêjê ku wê di cotmeha 2022an de wê ku wê tenê wê herêmên başûrê kurdistanê ku wê artişa tirk wê li wir wê bidest bikarhanîna wê bikê wê were li rojevê lê wê berî wê di salên 2016´, 2017, 2018´, 2019´, 2020´, û di 2021´ê ku wê li herêmên weke cûdî, gabarê, çîyayê sasonê, hinek deverên li li dora gilidaxê, spanê û di dewama wê de wê, herêmên li

rojawayê kurdistanê ên weke afrînê û hwd wê were bikarhanîn. Di wê temenê de wê, di nava çapameniyê de wê bi nerînek sernûxûmandinê wê bi gotina 'gaza çavşilkirinê' wê were bikarhanîn wê were ser ziman. Lê di rastiyê de wê çawa wê, di qada şer ku wê bi çekên giran û qadaxa wê şer bikin wê bi gaza çavşilkirinê weke ya di nava xwepêşandinên civakî ên sivil de wê were bikarhanîn wê di wê rewşê de wê were bikarhanîn?

Berî demên salên 2022an wê bi zêdeyî wê herêmen weke 'geliyê tayara' wê navê wan wê bi bikarhanîna gaza bi jahr re wê bi zêdeyî wê derkeve li pêş û wê were ser ziman. Di wê temenê de wê ev dever jî wê weke deverên ku wê li wê şikeft wê hebin û wê, di wê temenê de wê di hundûrê wan de û li qadên li dorê wê li deverên ku wê oparaasyonên leşkerî wê li wan wê werina kirin de wê ew wê were bikarhanîn ji aliyê artişa tirk ve.

Di wê temenê de wê dikarê wê weke aliyekê wê yê din jî wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijare bikarhanîna çekên kimyewî wê, di wê temenê de wê bi zêdeyî wê bi wê re wê, di awayekê de wê weke ku wê derkevina li pêş. Di wê temenê de wê, di demên piştê wê, piştî ku wê rewşa rojava wê li rojavayê kurdistanê wê di temenê rêveberîya xweser a kurdistanî de wê reng û awa wê bistênê û wê pêşkeve û pê de wê, rayadarên tirk jî wê di giranî dana oparasyonên xwe yê leşkerî de wê, di wê temenê de wê bi zêdeyî wê giraniyê wê bidina bikarhanîna gazên bi jahr wê bikin, bo ku ew encamek zûtirîn li gorî xwe bidest bixin. Di wê temenê de wê, dema ku wê DAÎŞê wê li dijî kurdan wê li başûr û rojava wê şer bikê de wê, piştê wê, di nava amûrên wê yê wê yê şer ên ku wê werina bidest xistin de jî wê, rastî taqemeniyên ku wê di temenê bikarhanîna gaza bi jahr de wê werina bikarhanîn wê were. Di wê temenê de wê, ev çekên kimyewî wê, ji tirkiya wê herina li destê DAÎŞê ku ew bikarbênê û ku ew karibê encamê ew di wê temenê de ew zûtirîn ew karibê bidest bixê.

Di wê temenê de wê, di wê rengê de wê, di wê çerçoveyê de wê were dîtî ku wê rewşa bikarhanîna gaza bi jahr li dijî civakê li kurdistanê wê weke şewayekê şerkirinê wê hin bi hin wê di wê temenê de wê di awayekê de wê, reng bistênê. Wê di awayekê de wê, di enwentera şer a tirkiya de wê bi zêdeyî weke çekek kimyewî a giran ku wê xwe di wê temenê de wê di rengê de wê bide dîyarkirin ku wê were bikarhanîn bê.

Di wê temenê de wê jî mirov diakrê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijare bikarhanîna çekên kimyewî li dijî civakê di

oparasyonên leşkerî de wê, di wê temenê de wê, bibê. Ev qad wê weke qadên jîyane sivil jî bin. Her wusa wê, gelek caran wê ji qadên bej ên dersimê wê di demên dawî ên piştî salên 1995an û pê de wê, nûçeyên ku wê di wan de wê bahsa gaza bi jahr wê were kirin wê bèn ragihandin. Di wê temenê de wê, di awayekê de wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê, dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê qada jîyane kurdistanî a civake kurd wê, di her deverên wê de wê, rewşa bikarhanîna gaza bi jahr wê li wê bibê. Di wê temenê de wê, ev rewşên bikarhanîna gaza bi jahr wê li ser xwezayê wê çî bandûrê bi gûharînên motasyonî wê bi xwe re wê bi demê re wê bikê ew wê bi demê re wê, weke civake ku ew ji wê xwezayê dixwê û sûdgirê wê bi wê re wê bandûr wê li wê hebûna wê civakê jî wê bi wê re wê yek bi yek wê bibê.

Ber vê yekê wê ne tenê di wê demê de wê ber di şer de ew gaza bi jahr li dijî civakê ew dihê bikarhanîn di demên piştre de jî ku ev herêmên weke herêmên jîyanî wê di awayekê de wê pêwîstî gelek lêkolînên biolojîkî, fizîkî ên weke li ser rewşa çekên kimyewî û hwd ku wê werina kirin wê pêwîstî wê bê ku ew li wan werina kirin. Di wê temenê de wê, di wê çerçoveyê de wê, ev bikarhanîna gaza bi jahr û ankû çekên kimyewî wê ne tenê wê weke rengna hêrîşna li hebûna wê civakê a di wê demê de bi tenê bin. Wê ji wê zêdetirî wê weke renekê hêrîşê ê mayinda ku wê di demên wê yên pêşarojê de wê her ku wê ji wê xwezayê wê bixwê û wê, hilde li nava xwe wê weke ku ew hêrîş bi xwezayî û awayekê xwezayî li wê hebûna mirovan ku ew were kirin wê bibê bê. Di wê temenê de wê di renekê de wê bi wê re wê di wê temenê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Di nava xwezayekê de wê dema ku ew hat bi karhanîn wê, di wê çerçoveyê de wê, rewşa weke ya bikarhanîna gaza bi jahr û hwd wê, hem bi encamên xwe yên demki ên di wê dema ku ew di wê de dihê bikarhanîn de wê bibê û hem jî wê encamên wê yên demdirêj ên di wê temenê de wê li ser wê rewşa xwezayêa ku ew di wê de hatî bikarhanîn de wê li ser hebûna mirov re wê di renekê de wê weke ku wê bibê. Di wê temenê de wê, di aslê xwe de wê weke ku wê li dijî hebûna hemû civakê ew çeka kimyewî û ankû ew gaza bi jahr were bikarhanîn wê di renekê de wê, karibê wê herê bikê û wê şîrovebikê û wê werênê ser ziman.

Di mijare bikarhanîna çekên kimyewî û encamên wê de wê bêgûman wê gelek aliyên wê yên ku mirov wê karibê wê, li wê bihizirê û wê werênê ser ziman wê hebin. Di wê temenê de wê, çawa wê, bi wê re wê,

weke ku wê, civak wê, were ji holê rakirin wê di awayekê de wê, were bikarhanîn. Yan jî wê bi wê re wê, nûqteyên wê yên li ber xwe didin wê çawa wê werina tûnakirin wê bi wê re wê, were bikarhanîn. Ji aliyekê din ve jî wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê, di wê çerçoveyê de wê mijare çekên kimyewî û bikarhanîna wê, weke çekek hemdem ku wê di encamên pêşveçûnên aqilê fizîkî û hwd de wê pêşkeve bê. Piştî şerê cihanê ê duyem û pê de wê, ev pêşketin wê roj bi roj wê di wê de wê, gavên mazin wê werina avêtin. Bi wê re wê di hemdengî de wê, pêşketina teknolojiyê jî mirov dikarê wê bikirpênê û wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê, balafirên şer ku wê bi carekê wê herêman wê bombardiman wê bikin û wê bi temenî wê hemû zindiyên li wê tûna bikin wê di wê temenê de wê pêşkevin û wê werina bikarhanîn. Ji xwe wê, di şerê rejimên herêmê ên weke rejima tirk û hwd bi kurdan re wê, ji salên 2000an û pê de wê ji qada bejahî zêdetirî wê hertimî wê ev herdu nûqte wê weke nûqteyên şerkirinê a bi kurdan re wê, were dîtin ku wê derkeve li pêş. Nûqtaya pêşî wê ya bikarhanîna çekên kimyewî bê. Nûqtaya duyem jî wê, ew bê ku wê çawa wê, ev teknika dawî a pêşketî wê li dijî kurdan wê were bikarhanîn bê.

Wê dema ku wê di nava kurdan wê bahsa şerê dema dersimê ê li dijî kurdan ku wê rejima tirk di dema M. Kemal Atatürk de wê were kirin wê bahsa wê kirin wê di wê temenê de wê, hinek gotinên ku wê heta roja me wê di nava kurdan de wê were ser ziman wê bibin. Ew jî wê di wê temenê de bê û wê bê gotin ku wê «balafira şer wê tişî bomba bê kirin û wê bê ser serê kurdan vala bikê û wê vegeê. Wê herê wê cardin wê tişî bomba bê kirin û wê were ser serê kurdan wê vala bikê û wê herê» re wê were ser ziman. Hingî ku wê weke pilota pêşî a tirk wê were bi navkirin sabiha gokçen jî wê navê wê bi wê rengê wê bi bombakirina kurdên dersimê û herêmên din ên ku ew li wan berxwedan heya re wê were ser ziman. Wê jina pilot wê bi tonan wê bombayan wê serserê kurdên dersimê wê bi wê rengê wê, valabikê bi balafira ku wê difirand.

Di dewama wê de wê, wekî din wê gotina din ku weke ku me li jor hanî ser ziman wê gotina 'ku wê, dema ku wê kurd wê bi komî wê bîn kirin li şikeftan û wê devê şikeftan wê ser wan wê bê girtin û wê gaza bi jahr wê bê berdan li hundûrê şikeftê û wê hemû kurd wê li wê herêmê wê werina qatilkirin.' Wê, piştî wê demê wê rayadarên tirk wê dema ku wê, bahsa wê, demê wê bikin wê bi gotina 'me weke haşaratan ew jahr dikirin' re wê, werênina ser ziman. Wê ev gotin wê di wê temenê de wê li ser wê rewşê re wê, bê bikarhanîn.

Bi komkujiyên dersimê ên li ser kurdên elewî re ku wê bahsa wê were kirin wê di wê temenê de wê ev gotin wê, di mejiyê kurdan de wê, li herêmên din wê weke gotinek ku wê bê navê rengê qatilkirin û ankû 'qirkirina wan'. Di wê temenê de wê di wê rengê de wê ev wê bi wê re wê, di wê rengê d ewê were ser ziman.

Wekî din wê, dikarê wê di dewama wê de wê, werênê ser ziman ku wê mijare bikarhanîna gaza bi jahr ku wê li dijî kurdan wê di demên piştre de wê bê bikarhanîn wê, ev wê, ji kurdan re wê nebê weke rewşek nû. Wê dema ku wê li helebçê jî wê were bikarhanîn wê ev nebê weke rewşek nû. Di wê demê de wê, saddam wê bixwezê kurnaziyekê wê bikê. Ew dema ku wê şerê nava îraq û îranê ku ew 7 sal bû di domiya wê, dixwest ku ew wê weke rewşek ku ew di nava wê rewşa şer de bûya wê bide nişandin. Di wê temenê de wê, di wê rengê de wê, rewşa şerê nava îran û îraqê wê ji wê re wê, weke rewşek sernûxûmandinê wê di wê temenê de wê bikarbênê û wê, werênê ser ziman.

Ev rewşên kamuflajê û ankû sernûxûmandinê ji rewşa bikarhanîna gaza bi jahr re wê, di wê temenê de wê, di demên piştre ku wê were bikarhanîn jî wê di awayekê de wê li dijî kurdan wê were bikarhanîn Ev taqîka saddam wê ji aliyê tirkiya ve jî wê, di hinek awayna de wê were bikarhanîn. Di wê temenê de wê, weke ku wê çawa wê, tirkiya wê ji devê Ardogan wê bide gotin ku «wê ti pirsgirêka wan bi civake kurd re nebê» re wê werênê ser ziman. Heta ku wê gotina «birayê min ê kurd» wê li ser wê temenê wê weke gotinek kamuflajê û sernûxûmandinê ji rewşa şerên xwe yê bi wê rengê wê li ser wê gotina terorê ku ew weke temen û rengê şerê xwe yê bi kurdan re wê, didina dîyarkirin re wê werênina ser ziman.

Di wê çerçoveyê de wê, ev rewşa şerê rejima tirk a bi kurdan re wê ji aliylê tirkiya ve wê dema ku wê mirov wê werênê ser ziman wê weke ku wê, çawa wê hebûna kurd wê inkar bikin û kurd wê demek dirêj wê bikina nava hewldana hebûna xwe weke bixwezin bi birhan bikin de wê bi heman rengê wê, ew rewşa şerê bi kurdan re jî wê bo domandina wê, weke şewayek û stretejiyek wê 'redkirina wê' di wê temenê de wê, di awayekê de wê weke aliyekê wê yê giring ê ku mirov wê karibê wê werênê ser ziman. Stretejiya inkarê wê, di wê temenê de wê weke stretejiyek ku wê di temenê domandina wê şerê xwe yê bi kurdan re de wê bidina bi temenkirin û wê hertimî wê li ser wê re wê ew wê bidina domandin. Di wê temenê de wê, di mijare bikarhanîna gazên bi jahr li dijî kurdan de jî wê heman streteji wê weke aliyekê ku wê di wê temenê de

wê, were bikarhanîn bê. Wê li ser wê re wê gotinên weke di temenê înkarkirinê de wê, di wê rengê de wê werênina hanîn li ser ziman.

Di wê temenê de wê, dema ku wê, mijare bikarhanîna çekên kimyewî ji artişa tirk ve li başûrê kurdistanê di şerê wê yê li dijî kurdan de ku wê were ser ziman wê, serfarmandarê wê, şerê hulusî akar wê piştî wê hanîna ser ziman di rayagiştî de wê, bènê ser ziman ku wê ti tiştê wûsa nîn a. Wê di gotinên xwe de wê bixwezê ku ew serî li rêyên inkarê bide. Heta ku wê, bi fermana wî akademisyenên weke Sebnem kurur fîncancî ku wê were serokê sazîya tendurustê bê wê werênê ser ziman ku «wê, li dimenên hatina weşandin nerîya û dihê dîtî ku çekên kimyewî hatina bikarhanîn û pêwîstîya lêkolînekê heya' ku wê werênê ser ziman wê di cih de wê, bi awayekê bi lez wê, di cih de wê, ew wê were girtin wû ji ber wê gotina wê were avêtin li zindanê bo ku ew pêşîya hanînên wê yên bi wê rengê ku ew mihtemel werênê ser ziman bidina girtin. Ev wê di çerçoveya wê stretejiya inkarê de wê, were kirin. Di wê temenê de wê stretejiya şer a inkarê wê, ber çî wê were bikarhanîn'? Wê tenê wê armançek wê hebê. Ew jî wê ew bê ku wê çawa wê ew wê, şerê bi kurdan re wê temenê wê bide çekirin û domandin. Li ser wê temenê wê ew wê di wê temenê de wê di rengê de wê weke ku mirov dikarê wê bi hesanî û awayekê zelal wê werênê ser ziman wê, bibê.

Di rewşa bikarhanîna gazên bi jahr li dijî kurdan de wê, di wê demê de wê, yên ku wê werina bikarhanîn wê di awayekê de wê, di wê temenê de wê li ser derûnîya kurdan wê bêgûman wê bandûra wê pîrr zêde wê hebê. Wê di wê temenê de wê, hertimî wê ew redbikin, yên ku wê gotinê li ser wê bikarhanîna çekên kimyewî li dijî kurdan ku wê bènina ser ziman wê desteserbikin û wê di dewama wê de jî wê bikarhanîna wê piştî jî wê bidina domandin. Ev jî wê weke rengê wê stretejiya şer a inkarê ku wê di wê temenê de wê werênina ser ziman bê. Li ser wê temenê wê stretejiya şer re wê, heta roja me wê, ev ser 50 salî re bi awayekê aktiv wê ew wê şerê xwe wê bi kurdan re wê di awayekê de wê weke ku wê bidina domandin. Di wê temenê de wê, ev wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê di dewama wê de wê, werênê ser ziman bê. Piştî hefteya pêşî a a cotmeha 2022an ku wê, çawa wê, bi awayekê zêde wê, were rojevê ku wê, rejima tirk wê çawa wê çekên kimyewî wê di wê temenê de wê bikarbênê û wê were hanîn ser ziman û wê li her qadên cihanê wê kurdistanî wê bi dostên xwe re wê, li dijî wê, xwepêşandinan wê, li darbixin û wê, ji sazîyên navnetewî ên weke OPCW wê bixwezin ku ew lêkolînekê li qadên ku ew li wna gazên bi jahr hatîya bikarhanîn bikê jî

wê, di wê navberê de wê, şerê wê bi kurdan re wê, bidomê û wê, di awayekê de wê, di wê demê de wê, giraniyê bidina bombardimana li ser rojava, piştî taqîna ku wê bi destê istixbareta tirk wê li stembûlê ku wê di 13û mijdara 2022an de wê bibê. Ev taqîn wê di awayekê de wê, dikarê wê di temenê gotinên hakan fidan ku weke serokê istixbareta tirk û ku ew dibêjê 'ez ji aliyê din ê sînor du fûzeyan bidima avêtin û sedema şer derxim' de wê divê ku mirov wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Wê dema ku mirov wê li ser mijarên ku wê, di wê temenê wê taqînê de wê bên nîqaşkirin, rewşa du roj berî hevdiîna ardogan a bi Biden re ku wê bikê û hwd re jî ku mirov wê li berçav bigirê wê di wê temenê de wê, çawa wê temenekê şerkiirn û hêrîşkirinên li kurdên rojava bikin wê bo wê sedemê bê.

Ji xwe wê di wê temenê de wê piştî wê mijarê wê êdî wê kêlî bi kêlî wê çawa wê, herêmên sînor ên rojava wê bên kirin qada şer wê rojên piştî wê taqînê wê li ser wê temenê wê bi wê re wê were dîtin. Di wê temenê de wê di awayekê de wê pêvajoya şer û çêkirina temenê wê û domandina wê di wê temenê de wê, weke rengekê politikaya şerê rejima tirk a li dijî civake kurd jî bê. Di wê temenê de wê, di wê temenê de wê, dema ku wê piştî civîna G-20'an û bi Biden re wê, Ardogan ku wê derkeve ber çapemeniyê û wê, ji wî were pirsîn ku ew bi balafirên şer hêrîşên kurdên sûrî dikin û bersiva ew dide 'ti pirsgirêka me bi kurdan re nîn a' jî wê tenê wê weke gotinek derew û manipulakirinê bê. Ji aliyê din ve jî wê li ser temenê domandina wê şerê û hwd re wê, weke argûmanek ku wê, hem bi wê propaganda wê were kirin û hem jî wê di wê temenê de wê, rewşa manipulekirinê ên ku ew bi wê dihê kirin jî bê. Pirsgirêka herî mazin wê bi kurdan, rengê jîyane kurdan, zimanê kurdan û bi teybetî jî rewşa weke ya defecto ku ew di temenê xweserîya wan de li rojava pêşketîya wê di ermanca wan de bê û wê weke temenê hêrîşên bi fermana Ardogan ku wê werina kirin de bê. Ber ku ew temenê xwe bi xwe rêvebirinê li wir pêşketîya ew bi wê rengê li wê dihizirê ku ew heta temenê wê xwe bi xwe rêvebirinê wê tûna nekê wê, nesekinê. Ya ku ew li wê dihizirin û ew bo wê şer dikin û hertimî bombardimanê û şer li dijî wê dikin wê bo wê rastiyê bê. Ev rastî jî wê hemû derewên ku ew di wê temenê de wê bi gotinên propagandayan dihên ser ziman wê karibê wan vala derxê jî bê. Wê di serî de wê, weke aliyekê wê yê giring wê bin wê xatbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di awayekê de wê jî wê di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare hêrîşên li rojava wê, di temenê wê de wê, mijare

sereka wê rewşa xwesiya rojava û ankû desthilatîya kurd ku wê li wir wê pêşkeve bê. Li ser wê temenê di nava rojava û bakûrê kurdistanê ku ew di nava sînore tirkîya de kişandina hêt (kurd wê hêtê weke 'hêtê şermê' bi navdikin), birrîna ava firatê ji ser rojava û hwd wê, di wê temenê de wê çawa wê temenê jîyane wan a civakî wê bi wê re wê xirabîkê û wê, hemûyan wê di wê temenê de wê bêzar bikê wê bo wê bê.

Di wê çerçoveyê de wê, dema ku ev rastî newina fahmkirin wê, di aslê xwe de wê, bi rastî wê rewşa bikarhanîna gaza bi jahr a li dijî civake kurd jî wê bi başî wê weke ku wê newê fahmkirin. Ber ku ev mijare birrîna ava firatê, rewşa kişandina hêt di nava bakûr û rojava de wê, bi têngîna û rewşa bikarhanîna gaza bi jahr a li dijî civakê jî wê di wê temenê de wê dikarê wê bi wê re wê di awayekê de wê, bahsa wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê bi wê re wê li wê bihizirê ku wê rewşa civake kurd wê ev kirin û kiryar wê hemû di çerçoveya rewşa tekoşina kurdan a bo maf û azadiya xwe didin wê bi wê re wê bibê û wê rûbidin. Ber vê yekê wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê dikarê wê didewama wêde wê bi wê re wê, fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê, di wê temenê de wê, xwe bi wê re wê, di rengekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin bê. Di aslê xwe de wê, rewşa bikarhanîna çekên kimyewî li dijî hebûna civakê wê di wê temenê de wê, weke mijarek zêde giring wê di wê çerçoveyê de wê, xwe bide dîyarkirin. Ew di serî de wê, weke ku wê saddam wê di dema rejîma wî de wê bê kirin bo ku ew bi tememî kurdan ji holê rabikê û weke ku ew lê dihizirî bi navê kurdan ti tişt newê ser ziman. Di wê de jî wê rewşên weke ku ew di oparasyonên xwe yê di bin navê 'enfalê (enfal wê, weke gotinek ku wê navê sûreyekê kuranê jî bê)' de ku wê bikê wê, di wê temenê de wê ne tenê wê gotinên olî û hwd wê di wê temenê de wê istismarbikê wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê, weke ku wê îrane roja me wê dijî xwepêşandinêrên di çerçoveya serhildanên jin jîyan û azadiyê de ku wê bikê re wê, di wê, di temenê de wê herkesê wê xirab û nebaş wê bide nîşand in û wê weke ku wê wereênê ser ziman ku ew 'dawîyê li wî xirabî û nebaşîyê werênê' û hwd re wê, di wê temenê de wê karibê wê fahmbikê. Kesên ku ew li wê gotina saddam ku ew weke navê oparasyonên xwe yê qirkirinê binerê wê weke ku ew 'bi navê olê ew tiştêkê dikê' û ankû ew tiştêkê nebaş bi wê navê ji holê dirakê' wê weke ku wê bixwezê li wê bide hizirkirin. Ji xwe ber wê yekê û armancek bi wê rengê wê ew wê navê wê bikarbênê. Ev rengê istismarkirina olê ji

aliyê îran, sûrî, îraq û tirkiya ve wê, çendî ku wê cihêtiyên mezhebî jî wê, di nava wan de wê hebin lê wê li ser temenê heman nûqtayê wê weke ku wê bigihênê li hev. Ew jî wê ew bê ku wê çawa wê kurdan wê bi wê rengê wê, ji rewşa weke gihiştina statû û wîna xwe rêvebirinê dûrkirinê û hwd wê, di wê temenê de wê bikarbênin bê. Heta salên 1990î wê bi gotinên weke 'em birayên hev misilman in' re wê ew wê, poltikayê di bin navê olê de wê bimeşênin. Lê ji wê demê û pê de wê rêxistinêmm kujarî weke DAÎŞÊ û hwd wê, bidina avakirin bi çerçoveya hin konseptên şer û wê bidina ajotin li ser kurdan. Heman zihniyet a. Wekî din wê dema ku em ji aliyê tirkiya ve jî wê, mijarê wê werênina ser ziman wê rewşên weke yên taqînên li stembûlê ku wê, bi dest sazîyên istihbarî ên rejîma tirk wê werîna pêşxistin wê ku wê di temenê 'çêkirina hêncetên hêrîşkirinê' de wê karibê wê bixwezênê wê di wê temenê de wê weke aliyekê din ku mirov wê bi heman rengê û mantiqê wê karibê wê ji aliyekê din ve jî wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di çerçoveya dîroka kevn a kurd û a roja me de rewşa çekên kimyewî û bikarhanîna wê

Di aslê xwe di çerçoveya dîroka kurd a kevn de me li jor cih bi cih li hin deverna mijar di çerçoveya rewşa dersimê û hwd de wê hinekî hanî ser ziman. Dema ku wê di mejiyê kurdan de wê bahsa rewşa dersimê wê were kirin wê di wê de wê çawa wê mijare bikarhanîna çekên kimyewî û ankû gazên bi jahr wê werênina bikarhanîn wê di mejiyan de wê, cihekê berfireh a bi êş wê bigirê. Di wê temenê de wê, mijare komkujiya dersimê wê di wê temenê de wê, di askê xwe de wê weke aliyekê wê yê giring wê, di wê temenê de wê, bi rewşa bikarhanîn di demên piştê de ku mirov wê werênê ser ziman wê di wê çerçoveyê de wê çawa wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bide dîyarkirin.

Di demên piştî dersimê de wê ev mijar wê weke mijare civakî wê hertimî wê bi êş wê biqasî rewşa bi kamyonan berhevkirina keçên dersimiyên û birina deverên nedîyar wê, di mejî û xêva mirovan de wê cih bigirê û wê newê jibîrkirin.

Di awayekê din de wê, dema ku mirov wê bahsa mijarê bikê wê di wê çerçoveyê de wê, ev wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin bê. Piştî dersimê wê, weke ku wê dersimê wê bi temenî wê, were bîdengkirin û nîşên nû jî wê di bin destarê bişavtinê de wê bînerbaskirin. Ku î ro wê navên weke yên 'kema' , 'onder' û hwd wê li wê herêmê wê zêdetirî wê hebê wê hinekî wê encama wê rewşê bê.

Di wê çerçoveyê de wê, ev wê, di wê rengê de wê, dikarê wê werênê ser ziman ku wê rewşa bikarhanîna gaza bi jahr wê, di awayekê de wê bi zêdey wê derûnîyek giran wê weke ku em ji rewşa dersimê wê fahmdikin wê, bi wê re wê weke ku wê biafirênê.

Di bin giraniya wê derûnîyê de wê, dem bi dem û sal bi sal wê dem wê were derbaskirin. Wê di wê çerçoveyê de wê jî wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare rewşa gaza bi jahr wê, di wê çerçoveyê de wê weke reng û navê komkujiyên li dersimê wê di wê temenê de wê, di mejiyê mirovan de wê cih bigirê. Wê herkesek wê dema ku wê bahsa wê bikê wê çawa wê, bi komî wê li deverên weke şikeftan wê bên girtin û wê, devê wan deveran wê bê girtin û wê gaz wê bê berdan li hundurê wan û wê bi wê rengê wê hemû wê werina qatilkirin wê, bi wê rengê wê, di mejiyên de wê cih bigirê û wê were hanîn li ser ziman. Ev gotin wê biqasî gotinek din wê bi nav deng wê ji komkujiyên dersimê wê mirete wê bimênê. Ev gotina din jî wê ew bê ku wê bê gotin ku wê, 'leşkeran singo bi serê tîfinga xwe ve dikirin û di ikê jinên dûcanî de dikirin û zaroyan wan ji zikê wan derdixistin û bi serê singa tîfinga xwe ve dikirin' re wê biheta ser ziman ba. Ev gotinên bi êş bêgûman ez di farqê de me ku wê dema ku ez werênima ser ziman û ew dûbare wê bixwênin wê ew jî wê, ez dizanim ku wê dilê wan wê biêşê. Bo wê êşêa bi hanîna ser ziman ku ez bi wan didima jîyankirin ez ji nûha de lêborîna xwe ji wan dixwezim. Lê ez di wê bawerîyê de me ku ew pêwîst bû ku ew biheta ser ziman. Bo ku ew rastîya komkujiyên dersimê ku ew çawa ew bûya ew biheta zanîn.

Di nava derûnîyê û têgîna wê de wê gotinek din wê hebûba. Ew jî wê ew ba ku wê biheta goitin ku wê, dema ku mirov êşek jîyankir ew bo bûhûrandinê wê ji aliyekê ve wê pêwîst bê ku mirov wê bi wê re rû bi rû were. Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê bi wê re wê, di awayekê de wê werênê ser ziman bê (Human Rights Watch, Génocide en Irak, p. 251-380).

Di dewama wê de wê dikarê wê werênina ser ziman ku wê di wê temenê de wê di wê rengê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê dikarin wê werênina ser ziman ku wê mijare bikarhanîna gaza bi jahr li dijê komên civakê wê di wê temenê de wê weke aliyê ku wê bi zêdeyî wê di bîran de wê bimênê bê. Wê, ber ku wê êşek zêde mazin wê di dilan de wê daya çêkin.

Piştî wê heta demên helebçê wê pêvajoyê wê di wê temenê de wê bi êşê re wê derbas bikin, wê di dema helebçê de wê, pêvajo wê bi awayekê hê xadartir wê di rengekê de wê were dûbarekirin û wê bi wê re wê ew

pêvajoya bikarhanîna gazên bi jahr a li dijî civakê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din ku mirov wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Di wê çerçoveyê de wê dikarê wê bi wê re wê, werênê ser ziman ku wê ev jî wê weke aliyekê wê yê din ê giring bê ku mirov wê werênê ser ziman bê. Ne êşa ji dersimê û ne jî ji ya helebçê wê ti carî wê newê jibîrkirin û wê hertimî wê weke xwe wê di wê temenê de wê di rengekê de wê hebûna xwe wê weke ku wê bide domandin(Szanto, Edith (April 2018). "Mourning Halabja on Screen: Or Reading Kurdish Politics through Anfal Films". Review of Middle East Studies. 52 (1): 110–145. doi:10.1017/rms.2018.3. ISSN 2151-3481 – via Cambridge University).

Di dewama wê de wê dikarê wê werênina ser ziman ku wê helebçê wê di wê temenê de wê weke destpêkek nû bê bo kurdan. Lê ew destpêk divê ku ew ji du aliyan ve ew were fahmkirin. Yek wê ew bê ku wê, piştî dersimê wê weke di dewama wê de wê, ji ber hebûna xwe û rengê xwe wê ew hoviiti û dijmirovîti wê were serê mirovan. Aliyê din ê duyem jî wê ew bê ku wê, piştî wê, ji pêvajoyên bikarhanîna çekên kimyewî û ankû gazên bi jahr ji tirkiya û heta DAÎŞê ku wê werina bikarhanîn wê di wê temenê de wê pêvajoyek nû wê di dewama wê de wê piştî wê re wê were. Di wê temenê de wê pêvajoya helebçê wê weke ku wê di rengekê de wê, weke ku em çawa dibêjin 'dersim 37' didomê wê bi wê rengê wê li ser wê temenê de wê bi gotina **helebçe 88** wê bidiomê re wê xwe bide domandin. Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê helebçe 88 wê piştî wê re wê dawî li wê newê, ne bi êşên ji wê ku ew wê bi civakî wê werina jîyankirin û ne jî wê bi hebûna doandina bi karhanîna gazaên bi jahr li dijî civakê.

Di zane min de ji wê nûqtayê wê pêwîst bê ku mirov wê di awayekê de wê bi wê re wê, di rengekê de wê, hinekî wê li ser wê bisekinê. Di nava me kurdan de wê gotinek geliri a civakî wê hebê. Ew jî wê di wê temenê de wê bi vegotinî wê were ser ziman. 'ku rojekê wê mirişka mirovekê wê bê dîzîn, bazê dibêjê kurê xwe here li mirişka xwe bigeriha, roja din wê, gayê wan wê bê dîtî ew hê dibêjê kûrê xwe here li mirişka xwe bigeriha, roja sêyem wê nivîsên ku ew di navê de dirazihê wê bèn dizin lê hê jî bav dibêjê kurê xwe li mirişka xwe bihgerihê. Di encama wê de wê rojekê wê kûr bi hêrs wê bersivê bide bavê xwe û wê bêjê nivîs û ga çûn ti hê dibêjê pey mirişka xwe bikeve. 'Dibêjê ku 'du roja pêşî de ku min gotî de ku te hingî me pêşî mirişka xwe dîtiba wê î ro ne ga û ne jî nivîsên te yên razanê wê biçûyan. ' Ji vê vegotinê ya ku mirov wê derxê wê ew bê ku

em divê ku di pêvajoyên piştê ên ku ew bi bikarhanîna rewşa gaza bi jahr re em ku helebçê baştirin fahm nekin emê zêdetirî nikaribin ji aliyekê ve rewşên din jî fahmbikin. Ber ku helebçê ne ji aliyê kurdan ve baş hatiya rawakirin û ne jî di qada navnetewî de ew bûya mijare lêkolînek pirralî a baş. Li ser wê temenê di dewama wê de em dikarin wê bibêjin ku wê, di wê temenê de wê, hemû lêkolînên ku ew hatina kirin jî wê di awayekê de wê weke ku wê nîvçû bin û wê kêr û bi sînor bin. Di wê temenê de wê bi awayekê pirralî ew ne hatiya ser ziman. Ev jî ji demên piştî wê ên weke ji rewşên domandina bikarhanîna rewşên weke gaza bi jahr li dijî civakê bi berdewamî wê temenê wê biafirênê. Di wê temenê de wê, ev jî wê weke aliyekê wê yê din jî wê karibê wê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Di mijare bikarhanîna gaza bi jahr de wê, di wê temenê de wê, bi awayekê ku em di dewama pêvajoya helebçê de bi awayekê morfolojikî em empatiyê dênin û wê werênina ser ziman em divê ku bibêjin ku helebçê 88 didomê re wê werênina ser ziman. Ku em herina berî wê jî em divê ku wê bi helebçê re wê werênina ser ziman û wê bibêjin kju dersim 37 ew hê didomê re wê bi mejiyekê re wê bi temen bikin û wê werênina ser ziman.

Di mijare bikarhanîna çekên kimyewî ên li dijî civakê de wê, di wê temenê de wê, dîmenekê wê yê berfireh wê, di wê temenê de wê, di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê, di wê çerçoveyê de wê, dema ku mirov wê li wê dinerê wê, ev rewş wê di rengekê de wê xwe bide domandin. Di mijare bikarhanîna çekên kimyewî ên li dijî civakê de wê, di wê temenê de wê, di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê, di dewama wê de wê li ser wê bisekinê bê(Pelletiere, Stephen C. (2003). "A War Crime Or an Act of War?". The New York Times).

Li ser mijare domandina bikarhanîna çekên kimyewî li dijî civakê wê, weke aliyekê wê yê din jî wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, di wê dema ku wê, li dora cotmeha 2022'an de wê, pirr zêde wê, xwepêşandin wê werina li darxistin li ser rawastandina bikarhanîna wê li dijî civakê wê, tevî wê jî wê, agahiyên ku wê ji herêmê wê werin wê ew bin ku wê ew wê werina bikarhanîn. Di awayekê din de jî wê dikarim wê di dewama wê de wê, werênima ser ziman ku wê, rewşa taqîna istembûlê ku wê istixbareta tirk wê bo temenê hêrîşkiirna li rojava ew çêbikê ji xwe re ku wê bide çêkiirin wê piştî wê re wê, di kombardimanên li ser rojava de ku wê bi balafirên şer wê bikin de wê agahiyên ku wê werin ji herêmê wê

di wan de wê were ser ziman ku wê, balafirên tirk wê **bombayên fosforê** wê bikarbênin.

Di wê temenê de wê, ev rewş wê di wê temenê de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din jî bê ku mirov wê didewama wê de wê bi wê re wê, di wê temenê de wê werênê ser ziman bê. Ber vê yekê wê, ku mirov li ser wê temenê wê bibêjê helebçê 88 didomê jî ku mirov wê werênê ser ziman jî wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê, rast û di cih de bê. Wê di wê temenê de wê pêvajoya helebçê wê dema ku mirov wê, ji wê aliyê ve ji aliyê rewşa bikarhanîna çekên kimyewî ve ku mirov wê li wê binerê wê hinek kodên wê yên wê yên ku mirov wê bi berdewamî wê fahmbikê wê hebin. Ew jî wê di wê temenê de wê, di dewama rewşa bikarhanîna çekên kimyewî a li dijî civakê de wê xwe bide dîyarkirin. Di rewşên mudahaleyên li şûna derziyên tatanozê ku wê derziyên pêşîlêgirtina bûyina zarokan ji jinan re wê li wan bixin re wê were dîtin û xwe bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê ev rewş wê, di awayên din ên ku wê bi hinek awayên ku wê di nava civakê de wê werina nîqaşkirin re jî wê xwe bide domandin.

Di aslê xwe de wê ev aliyên bi nîqaşên di nava civakê de a weke di warê mudahaleyên bi biolojîyî ku wê li jinên ciwan ên kurd wê bi wê rengê wê werina kirin wê nîqaşek zêde mazin û demdirêj wê di nava civake kurd de wê hebê ku wê bi wê temenê wê mudahale wê li wan wê werina kirin wê hebê. Di wê temenê de wê, di wê çerçoveyê de wê, ew wê ji kûderê wê derxin? Wê di demên cihê de wê bi komê ku ew sedema wê nizanin wê, rayadarên tirk wê bi rêya pergalek tendurustê wê hinek derxiyan wê li jinên ciwan wê bidin ku ew piştê wê encamê dijîn re wê, bigihjin wê encamê. Di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê dikarin wê di dewama wê de wê fahmbikin û wê werênina ser ziman wê di wê temenê de wê, di temenê 'mudahaleyên biolojîkî ên li nava civakê' de wê, di wê temenê de wê, ew intiba û temenê nîqaşkirinê wê xwe di her demê de wê bi wê re wê bide domandin.

Di awayekê din de jî wê, di wê temenê de wê mijare li herêmê a rewşa mudahaleyên biolojîkî ên bi wê rengê wê, di mejiyê mirovên herêmê de wê, bi zêdeyî wê, di wê temenê de wê, cih bigirê û wê xwediyê temenekê bi argûman ê di mejiyê wan de bê. Di wê çerçoveyê de wê, gelek bijîşkên ku ew bi aslê xwe tirk ku ew dihên herêmê û piştî ku ew ji herêmê dicin wê bi gotinên weke 'me derzi li jinên bi ducanî didan bo ku ew zaroyên xwe winda bikin' re wê, gotinan wê werênina ser ziman. Ev rewş wê çendî wê weke hinek rewşên ferdî jî bihetan ser ziman jî lê di mejiyên de

wê ew ti carî wê di awayekê ferdî de wê newê fahmkirin û ne dihat dîtin. Wê diwê temenê de wê ev wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê di dewama wê de wê, karibê wê fahmbikê bê. Ji aliyekê din ve jî wê weke ku me li jor bi mijare helebçê û encamên wê yên biolojikî ku wê piştî wê re wê bi awayekê defecto wê wê, xwe bi encamên di wê temenê de wê bide dîyarkirin re wê ji aliyekê din ve jî wê karibê di dewama wê de wê mijarê wê ji wê aliyekê ve wê, werênê ser ziman bê.

Kesek û ankû herêmek ku ew marûzî wê bikarhanîna gaza bi jahr a kimyewî bûyî wê di wê temenê de wê, ew jî wê di wê rengê de wê, piştî wê weke ku wê were ser ziman wê, rastî encamên di wê temenê de wê were. Li herêmên başûrê kurdistanê wê jinên ciwan ku wê bi rêjeyek mazin wê zaroyên xwe wê winda bikin û hwd wê, di wê temenê de wê, tenê wê weke aliyekê ku wê di çerçoveya bandûra wê ya mayinda ku wê xwe bide domandin wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê dikarê wê di dewama wê de wê, werênê ser ziman ku wê mijare wê, xwe di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Her wusa wê, ji aliyekê din ve jî wê, ew herêmên ku ew rastî wê, mudahaleyên biolojikî wê were wê çî motasyonê di şînayî û ankû rewşa zindiyên wê herêmê de wê bide çêkirin wê weke aliyekê ku ew ji xwe ew nayê li wê hizirkirin jî bê.

Di mijare rewşa biolojiyî û aliyên bi wê rengê ên weke hêrîşên bi biolojiyî de ku wê bibê de wê ev alî jî wê weke aliyna ku mirov wê di dewama wê de wê, di çerçoveya hêrîşên biolojikî û kimyewî ên li kurdistanê ku wê werin û bibin de wan li wan bihizirê û werênê ser ziman bê. Di wê çerçoveyê de wê, ev alî û encamên wê, di wê temenê de wê, civake kurd wê weke civake ku wê hertimî wê bi encamên wê re rû bi rû wê bimênê û wê bijî wê di awayekê de wê xwe bide dîyarkirin bê.

Di aslê xwe de wê ev alî wê di çerçoveya hewldana fahmkirina rewşa aliyên kimyewî û biolojiyî de ku ew were fahmkirin û were hildan li dest bê. Di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê di dewama wê de wê hilde li dest û wê werênê ser ziman bê.

Di mijare helebçê û bikarhanîna çekên kimyewî û encamên wê de wê, fahmkirina wan wê, di awayekê de wê, ji aliyna din ve jî wê temenekê fahmkirinê wê ji me re wê di mejiyê me de wê bide çêkiirn. Ew jî wê ew bê ku wê di demên piştî wê, hêrîşîn bi kimyewî ên di wê temenê de wê bi berdwanî ku wê werina kirin wê, di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê wê yê giring wê karibê wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê. Wê

di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê karibê wê di wê temenê de wê, li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê.

Di aslê xwe de wê dikarim wê werênima ser ziman ku wê mijare bikarhanîna çekên kimyewî ên li kurdistanê de wê, aliyekê wê yê din wê bi wê re wê, xwe bide dîyarkirin û wê bi me bide fahmkirin. Ew jî wê ew bê ku wê, encamên wê yên ku ew ji ber bikarhanîna çekên kimyewî ên di demên helebçê û piştî ku wê bi berdewamî wê bibin wê bi encamên wê re rû bi rû ku ew dijî wê civakek wê hebê û wê, di derbarê wan rewşên wê de wê zêde wê weke zanînek berfireh jî wê di wê temenê de wê, di wê warê de wê hê ne hatibê çêkirin bê. Di wê temenê de wê ev aliyên weke encamên wê yên mayinda ku wê li ser hebûnê wê bi awayên cihê wê karibê xwe bide dîyarkirin wê, di wê temenê de wê, ne ti lêkolîn li ser wan hatîya kirin û ne jî ew weke bi mijarî bi awayekê ji dil û bi rêkûpêk hatina hildan li dest bin. Di wê temenê de wê ev jî wê weke aliyekê wê yê mijarê ê giring û wahim bê ku wê xwe bide dîyarkirin bê. Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê, encamên wê yên ku wê bi berdewamî wê ji wê aliyê ve wê werina jîyankirin wê di wê çerçoveyê de wê, dikarê wê ji aliyê rewşa biolojîyî ve wê bi gotinek din jî wê bi temen bikê û wê werênê ser ziman. Minaq wê di rewşên weke ya helebçê de wê dema ku ew gazên kimyewî bi karhanîn wê, dema ku wê piştî li dora heman herêmê û hwd wê, ew bikarhanîn wê bi awayekê wê werina kirin wê di awayekê de wê bi berdewamî wî wê di bireha wê rewşê û herêmê de wê, rewşek şîyarî a biolojîkî li ser wan elementên bi jahr û biolojîkî ên ku ew hatina bikarhanîn re wê, bide çêkirin. Ev jî wê, weke rewşek ku wê karibê temenê hin bandûrên li xwezayê, hewidorê, şînahiyên dibin û hwd re ku wê xwe bide dîyarkirin jî wê bibê. Heta ku mirov rewşa ardhêjên ku ew dibin jî ji aliyekê ve têkiliyekê wan bi wê ve girêdayî çêbikê û wê werênê ser ziman. Yan jî rewşên di rengê şînahiyên û hwd de awayên motasyonî ku wê bibin û hwd wê karibê bi wê ve girêdayî di awayekê de wê werênê ser **ziman**.

Yanî wê aktîvbûna wan di awayekê de wê di hewayê wê û rewşa wê de wê di şewayekê de wê weke ku wê karibê wê bide domandin. Di wê temenê de wê ev jî wê weke aliyekê wê yê biolojîkî ku wê li ser wê bisekinê û wê karibê wê di wê temenê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Di mijare rewşên bikarhanîna gazên bi jahr ên li dijî herêmê de wê, mirov nikaribê wê bibêjê ku ew piştî ku ew hat bikarhanîn wê bi encamên xwe re wê di demên piştî wê ji holê rabê û wê herê. Ew wê, bi hinek encamên wê yên mayinda wê li ser hebûn û dordora mirov re wê

weke ku wê karibê xwe bi wan awa û rengên aktivbûn û şîyarîyên bi biolojiyî û hwd re ku wê bibin re wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Mijar wê ji wê aliyê ve wê hem pêwîstîya gihiştina li xwediyê fahmkirinê bê û hem jî wê pêwîstîya wê bi wê hebê ku wê, encamên wê çawa bûna di hebûna mirov de ku ew were fahmkirin bê.

Li ser rewşa bi berdewamî bikarhanîna rewşa çekên kimyewî û hewldana çekirina bertekê li dijî wê.

Bêgûman wê dema ku mirov wê bahsa rewşa bikarhanîna çekên kimyewî ên li kurdistanê wê bikê wê, di serî de wê weke ku mirov wê karibê wê werênê ser ziman wê gelek aliyên wê yên ku ew hê pêwîstin werina ser ziman wê bibin. Di her demên salwegera wê de ku kurd wê di nava xwe de wê, çend piçên hizran wê li ser wê re wê bo êşa dilên xwe bidina dîyarkiirn ku ew dihênina ser ziman wê ne karibê rewşê ji gelek aliyên ve wê bide dîyarkirin û ne jî wê têrê bikê ku ew biibê temenê bertekê giştî di ya raya giştî de.

Ber vê yekê wê di wê temenê de wê, mijarê wê di serî de wê di çerçoveya pêvajoya şerê li dijî civake kurd de ku ew heta roja me dihê dayin domandin û di dewama wê de ku wê heta roja me wê, ew bikarhanînên weke yên bi gazên bijahr bê û ankû çekên kimyewî bin wê çawa wê pêşîya wan wê bê girtin wê di serî de wê pêwîstîya bi awayekê baş wê ji hemû aliyên wê ve wê hanîna li ser ziman wê hebê.

Wekî din wê, di dewama wê de wê ez dikarim wê werênima ser ziman ku wê mijara bikarhanîna çekên kimyewî li kurdistanê wê, di demên dawî de ji demên rejima saddam û heta rejima tirk a demên dawî ku ew bi berdewamî wê karhanînê dide domandin ku mirov wê, di dewama hev de wê fahmnekê jî wê mijar wê dîsa wê ji aliyekê ve wê weke ku wê baş wê newê fahmkirin. Ber vê yekê wê ji wê aliyê ve wê mijarê wê pêwîst bê ku mirov wê di wê temenê de wê bi hemû aliyên wê ve wê werênê ser ziman bê. Ev xabate min a piçûk û bi sînor wê tenê wê armanca wê ew bê ku ew ji van aliyên ve ew balê bikişênê li ser wê û di dewama wê de ku ew êdî ew aliyên wê yên din jî bi awayek zanyarî û pisporî ew karibin bîn hanîn li ser ziman.

Di mijare hanîna li ser ziman de wê, di aslê xwe de wê, dema ku mirov li rewşa rengên zanînên ku ew bi wê dihên ser ziman li wan binerê wê dikarê wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê, di mijare zanînên ku ew di nava civakê de wê dnina ser ziman wê tenê wê ji çerçoveya hinek hêstên ku ew bi wê dibin ku ew wê dihênina ser ziman

wê derbas nebê. Di wê çerçoveyê de wê dikarê wê weke aliyekê wê yê din ku mirov wê werênê ser ziman wê mijare têgîna zanîna civakê wê, di wê temenê de wê, xwe di rengekê de wê bi wê re wê karibê wê bi wê re wê, fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di aslê xwe de wê, mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê di wê rengê de wê, di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring wê karibê wê fahmbikê bê. Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê, pêwîstiya wê bi nerînek giştî hem di çerçoveya wê bixwe de û hem jî di dewama pêvajoya ku ew bi karhanîna gazên bijahr û ankû çekên kimyewî ku wê heta roja me wê werina bikarhanîn de wê di awayekê bi rêkûpêk de wê pêwîstiya wê fahmkirina wê û hanîna wê ya li ser ziman wê hebê.

Di wê çerçoveyê de wê, ev wê weke aliyekê ku ew nebê nabê jî wê xwe di çerçoveya mijarê û fahmkirina wê de wê bide dîyarkirin bê. Di wê temenê de wê dikarim wê werênima ser ziman ku wê mijare bikarhanîna çekên kimyewî de wê, dikarê wê werênina ser ziman ku wê mijare bikarhanîna wê weke mijarek zêde giring wê di çerçoveya hebûna civakê û jîyane xwezayê û hwd de jî wê xwe bide dîyarkirina wê. Wê di wê temenê de wê bi encamên wê re wê, di awayekê de wê, fahmbikê. Wekî din ew çî ya û neçiya wê di wê temenê de wê werênê ser ziman bê.

Ev aliyên wê yên ku ew werina ser ziman hem di qada navnetewî de û hem jî di qada netewî de wê pêwîstiya bi awayekê baş wê, hanîna wê ya ser ziman wê, di awayekê de wê pêwîstiya wê hebê. Li ser wê temenê wê, çêkirina wê hişmendiyê û pêşxistina wê temenê fahmkirinê ê bi zanyarî û hwd wê, di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê, bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Wê dema ku wê bahsa mijare rewşa dersimê 37an wê were kirin wê demek ku wê weke wê demek weke 85 salan wê re wê derbas bûbê û ya helebçê ku wê 34 sal bi ser ve derbas bûbûn û weke mijarna di wê demê de ên dîrokî jî bin lê wê, di wê temenê de wê ew wê tenê wê weke aliyekê wan rûdanan wê bi xwe re wê bidina dîyarkirin bin.

Di wê temenê de wê jî di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, rewşa ji dema dersimê û heta dema helebçê wê di wê pêvajoya bikarhanîna gazên kimyewî li dijî civakê bo tûnakirina wê de wê, çawa wê, encamê wê bi xwe re wê bide dîyarkirin wê ev wê bi serê xwe wê weke aliyekê mijarê ê ku mirov wê di serî de wê, hilde li dest ê teybet wê bi xwe re wê bide dîyarkirin bê. Ji aliyê din ve jî wê ji demên helebçê û heta roja me yanî dawîya sale 2022'an wê, di wê temenê de wê

ev pêvajoyê wê çawa wê dem bi dem wê bi awayekê li demê belavkirî wê were pêşxistin wê weke aliyekê wê yê din ê ku mirov wê, weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê di wê temenê de wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê.

Di pêvajoya dema nû de wê, ev mijar wê li ser temenê bikarhanîna gazên kimyewî li kurdistanê li dijî hêz û civake kurd wê, were li rojevê. Lê di wê temenê de wê, ev aliyên wê yên ku wê, werina li rojevê û wê bi hefteyan wê xwepêşandin wê di dewama wê de wê werina li darxistin wê di wê temenê de wê pêwîstî wê çêkirina temenekê wê yê fahmkirinê wê hebê. Mijar wê hem aliyên wê yên navnetewî wê hebin û hem jî wê, aliyên wê yên netewî wê hebin. Ji aliyên navnetewî ve ku mirov wê pêşî wê hilde li dest wê ji du aliyan ve wê dikarê wê werênê ser ziman. Yek wê ji aliyên weke yên ku wê ew gaz wê çawa wê werina bidest xistin, û hwd wê weke aliyekê wê yê giring ku ew wê di bin nepeniyekê dihê xwestin ku ew werê hiştin de bê. Li ser wê aliyê wê zêde li ser wê, hizrên ku wê werina ser ziman wê yan wê bi sînor bin û yan jî wê bi tememî wê pîrr zêde kêr wê werina ser ziman. Di wê warê de wê raportên ku wê werina ser ziman jî wê, di wê rengê de wê, bi zanebûnê wê bi awayekê wê bi kêrzanîna wê werina nivîsandin. Aliyê din ê duyem jî wê mijarê wê di wê temenê de wê, hanîna ser ziman wê çêkirina hişmendiyekê li ser wê temenê ku ew hatîya bikarhanîna û di dewama wê de ew çawa dihê bikarhanîna heta roja me bê. Wê ev jî wê weke aliyê wê yên ku mirov wê di wê temenê de wê li ser wê bisekinê û wê werênê ser ziman bê. Di aslê xwe de wê mijare bikarhanîna çekên kimyewî wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê, karibê bide dîyarkirin bê. Mijare di demên piştî helebçê de ku wê çekên kimyewî di rengê gazên bi jahr û hwd de wê werina bikarhanîna wê piştî rewşa sûrî û rojava û pêşketina wan û pê de wê bi zêdetirî wê weke ku wê bibê û wê derkeve li pêş. Rejimên weke rejîm tirk ku wê aliyên afirandina pîrgirêka kurd wê biafirênin wê li gorî xwe li dijî kurdan wê çawa wê bi destê DAÎŞê bê û ankû piştî wê bi bombardiman û operasyonên berfireh ên leşerî û hwd ku wê bikin wê çawa wê encamekê wê li gorî xwe wê bidest bixin wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê were dîtin ku wê bi wê re wê bikarhanîna wê zêdetirî wê, di nava kiryaerên wan ên şer ên li dijî hebûna civakê de wê derkevina li pêş. Di wê temenê de wê, dikarê wê di dewama wê de wê bibêjê û wê werênê ser ziman ku wê mijare bikarhanîna çekên kimyewî û yên qadaxakirî wê ji wê demê û pê de wê bi zêdeyî wê bi awayekê pîrr zêde wê bikarhanîna wan wê derkeve li pêş

li herêmê li kurdistanê bidestê rejimên weke rejima tirk û hwd. Di wê temenê de wê dema ku em li mijara bikarhanîna çekên kimyewî û yên qadaxakirî dinerê wê ji dema rejima saddam û heta ya tirki wê, di awayekê de wê çawa wê di xate wê bikarhanîna çekên kimyewî li dijî civakê de wê were dîtin ku wê, xatek bênavber lê hatî dayin wê were dîtin ku wê xwe bide domandin wê were dîtin.

Di wê warê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê mijare domandina bikarhanîna çekên kimyewî li dijî civakê wê, aliyê wê yê zêde nehatî ser ziman wê weke temenê bi berdewamî ê bikarhanîna wê jî wê di awayekê de wê ji wê aliyê ve wê weke ku wê biafirênê bê. Di aslê xwe de wê mijare bikarhanîna çekên kimyewî wê dema ku wê were ser ziman wê, di wê temenê de wê, weke ku me li jor hanî ser ziman wê, di qada navnetewî de wê çawa wê bi raportên bi sînor wê werê ser ziman wê bi heman rengê wê di çerçoveya herêmê de jî wê hema bêja wê ti zanin û agehî wê ji wê aliyê ve wê zêde nehêlin ku ew di nava jîyanê de zêde were ser ziman ku ew di wê temenê de ew temenê wê yê fahmkirinê wê çêbikê. Di wê çerçoveyê de wê ev wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê biafirênê bê ku mirov wê werênê ser ziman bê.

Mijare bikarhanîna çekên kimyewî di wê temenê de wê, dema ku wê were bikarhanîn wê rastarast wê hebûna civakê û mirov wê ji xwe re wê di awayekê de wê weke ku wê bikê armanc. Di wê temenê de wê, di komkujiyên bi girseyî ku ew weke li demê belevkirî bin û ankû ne belavkiri bin û hwd re wê ew wê were kirin. Di wê çerçoveyê de wê, ev wê, weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê, bi rewşên bikarhanîna çekên kimyewî ên li dijî civake kurd ku wê were bikarhanîn bê. Aliyekê wê yê din jî ku wê weke nûqteyek sernûxûmandinê ku wê weke ku wê çawa wê saddam wê di dema bikarhanîna xwe de wê bixwesta bi rewşa şerê nava îran û iraqê re wê weke rûdawek ku ew bûyî re wê bide pênasekirin ser wê girtin wê di wê temenê de wê, xwe bide dîyarkirin wê hebê, Ew jî wê di wê temenê de wê ew bê ku wê weke 'li dijî hêzên çekdar ew wê bikardihênin' ku wê bidina nîşandin û ankû weke 'di nava rewşek şer de ew dihê bikarhanîn û ankû hatîya bikarhanîn ku wê bixwezî wê di mejîyan de wê bidina bicihkirin jî wê weke aliyekê wê yê din ê ku wê di temenê manipulakirina li ser rengê fahmkirina mirovan re ku wê were hanîn li ser ziman bê. Di wê temenê de wê, di aslê de wê, di wê temenê de wê, rewşa çekên kimyewî wê di rewşek weke tûnakirina bi kitleyî bê. Wê di wê temenê de wê karibê wê fahmbikê û wê tenê wê di rewşek şer a bi tenê re wê nikaribê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Wê, ji wê

zêdetirî wê weke rewşek li hebûna civakî û xwezayî wê weke rengê hêrîşê bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Li kurdistanê wê qarakterê bikarhanîna wê çekên kimyewî wê di wê temenê de wê di rengê de wê xwe di awayekê de wê, bide nîşandin ku wê çawa wê bi tememî wê di ahenge pêvajoya rejima ku ew civakê di bişavtinê de derbas dikê de wê, ew wê, weke aliyekê wê yê ku ew wê temem dikê de wê bibê wê xwe bi wê re wê, di rengê de wê bide dîyarkirin. Li ser wê temenê wê, di awayekê de wê çawa wê, encamê wê teqez wê weke ku ew dixwezin wê bidest bixin wê bi wê ve wê, girêdayî wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê wê di dewama wê de wê, bi wê re wê li wê bihizirê û wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Piştî derketina li holê rewşa rojava û li wê herêma kurdistanê ku kurdistanî wê dest dênina ser rêveberiya bajarên xwe û wê bidest xwe bi rêve birinê wê bikin û pê de wê, bi zêdeyî wê, rewş, rêja û asta bombardimanan wê di awayekê zêde de wê zêdetir wê xwe bide dîyarkirin. Wê her rewşên bombardimanê wê bi balafirên şer ên tişî bomba ku wê li ser serê civakê wê werina valakirin re wê tişî bomba bên kirin û wê ew wê li ser serê civakê wê werina vala kirin. Wê weke ku wê di dema komkujiyên dersimê de ku wê bi navê pilota jina a tirk sabiha gokcen re wê were ser ziman ku 'wê, balafira xwe dibir tişî bomba dikir û dihanî ser serê kurdan û li herêmên wan vala dikir û dîsa diçû ku ew cardin tişî bikê û bênê cardin li ser serê wan valabikê' wê, weke ku wê ev gotin wê dîmenekê wê yê din jî wê xwe bi wê re wê, bide dîyarkirin. Nemerdiya di wê rewşê de wê weke ku wê di wê demê de wê bibê û di vê dema dawî de jî wê bibê wê ew bê ku wê aliyê ku ew tirk wê her carê wê weke k uwê di demên dawî de wê bikê wê bi sadan balafirên weke yên F-16'an wê ew wê, bomandinê wê bi carekê wê hertimî wê li ser hevdû wê bikê û aliyê din ê kurd wê ti balafirên wan ên şer ku wê berfirê wê bide û ankû wê wan biparêzê û hwd wê di destê wan de wê nebê bê. Ev jî wê bi serê xwe wê weke rewşek ku wê weke wê rewşa bikarhanîna çekên kimyewî û rengê tûnakkirina wan a bi gazê û hwd re ku wê ji aliyekê din ve wê, dîmenekê din ê bi wê rengê wê, bi giştî wê bide dîyarkirin.

Di wê temenê de wê, di wê temenê de wê, ev wê, weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê li ser wê bisekin bê. Di aslê xwe de wê di wê temenê de wê, rewşa çekên kimyewî ên li dijî kurdan ku wê werina bikarhanîna di wê temenê de weke ku me li jor hanî ser ziman û rewşa weke ku wê ew ne xwediyê ti balafirên şer bin lê aliyê din wê xwediyê wê bê û wê her

car wê bi sadan balafiran wê li ser serê wan wê bomban wê bibarênê û hwd re wê, di wê temenê de wê bi hevdû re wê di yek dîmenê û ahengê û di dewama hevdû de wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Ev rewşa bi balafîrên şer ku wê piştî rewşa rojava û derketina wê ya li holê û pê de wê bi zêdetirî wê weke şêwayekê şer û rûxandinê wê li ser serê civakê wê were bikarhanîn wê, di wê temenê de wê nekêmî wê rewşa bikarhanîna çekên kimyewî wê di awayekê de wê, encamên wê li ser jîyane civakê wê bi encamên wê re wê xwe bide dîyarkirin.

Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê dikarê wê di dewama wê de wê, werênê ser ziman ku wê rewşa hêrîşên bi balafîrên şer wê, di wê temenê de wê, weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê, di wê temenê de wê, li wê bihizirê bê. Wê weke amûrna ku wê di nava du welatan de wê dema ku wê şer derkeve wê ew wê werina bikarhanên bin. Di wê temenê de wê, di awayekê de wê aliyên ku ew li dijî hev wê bikarbênin wê di destê aliyekê de wê ew nebin. Di wê temenê de wê, çendî ku wê hemû pergal/sistema wê di destê rejima tirk de wê hebê û wê bi hemû aliyên wê li dijî kurdan wê bikarbênê wê ne balafir û ne jî ti pergal/ sistemên wê yên ku ew wê pêşîya wê bigirin wê di destê wan de wê hebin.

Ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê di dewama wê de wê, dikarê wê werênê ser ziman ku wê di dema hêrîşên rejima tirk ên li ser afirênê de wê carna wê bi carê wê 80 balafir wê bi carekê wê tişî bomba wê bikin û wê rakin û wê kurdan û herêmên wan wê li wir wê bombardiman wê bikin. Her wusa wê di demên piştî jî wê, li rex wan wê di awayekê din de jî wê rewşên weke yên ku wê weke 'Siha' wê werina binavkirin balafîrên bêmirov ku wê werina bikarhanîn di bombardimanan de wê, di wê temenê de wê weke reng û awayekê din ê şerê rejima tirk ê ser serê civake kurd wê biafirênê bê.

Di wê çerçoveyê de wê, ev jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman ku wê ev rewşa hêrîşên hewayî wê weke aliyekê din ê zêde ku wê ji salên 2015'an û pê de wê pirr zêde wê ji aliyê rejima tirk ve wê li dijî kurdan û herêmên wan wê bêt bikarhanîn. Di wê temenê de wê hertimî wê bi 'bombayên qazanan' wê bi taqandinên wan re wê, qadên berfireh ku wê bandûra wan bombayan wê li wan bibê wê bi wê re wê, were kirin. Di wê temenê de wê, her bomba wê weke ku wê dema ku wê were avêtin wê weke ardê bihêjênê wê rewşekê wê bi xwe re wê biafirênê û ev wê hertimî û dayimî wê pirr zêde wê roj bi roj wê werina bikarhanîn. Di wê temenê de wê, ne rasthatin bê ku wê bi zêdeyî wê piçûk mazin wê rewşên

weke ardhêjan wê hertimî wê li herêmên kurdistanî û heta yên tirkiya jî wê xwe di awayekê de wê, bi wê re wê bidina dîyarkirin bê. Ev rewşên weke yên ardhêjê bêgûman mirov nikaribê ji wê rewşa taqînên bi wê rengê ên bi balafirên şer ku wê bi awayekê şit û zêde mazin wê werina kirin ji wan dûr li wan bihizirê û fahmbikê. Bi sismolojikî wê têkiliyek wan hejînên di ardê de wê bi wan taqînan re jî wê di awayekê de wê weke ku wê hebê. Di wê çerçoveyê de ku ew xatên weke yên 'fayê' ên ardhêjê ew di bin ardê de hebin jî ku ew temenê ardhêjê diafirênin wê bandûra li wan 'fay'an ku wê bibê ji wan taqînan wê yekser divê ku mirov wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê bikirpênê û wê werênê ser ziman.

Piştî rojava wê zêdetirî wê, taqînên bi wê rengê ên bişit wê werina bikarhanîn. Wê balafirên şer bê, halikopter bin û ankû Siha'yên bêmirov bin û hwd wê di wê temenê de wê li dijî kurdan wê bên bikarhanîn. Lê kurd jî wê tenê yek jî ji wan teknika wek eya bi balafiran û hwd wê, di destê wan de wê nebê. Ev jî wê di awayekê de wê pirr zêde wê di demên piştî salên 2015an û pê de wê zêdetir wê werina bikarhanîn û wê, pirr zêde wê werina bikarhanîn. Di awayekê de wê, dema ku ew bi bejê ew bi kurdan re bikevina şer de ew dizanin ku wê ti carî wê nikaribin encamekê piçûk jî bidest bixin. Ber vê yekê wê di wê temenê de wê di awayekê de wê, êdî wê bi zêdeyî wê giranî wê bê dayin li rewşên teknolojiyî ên dawî ên bi wê rengê ku wê bidest bixin. Hemû rewşên weke yên teknolojiyên bi wê rengê ku wê ji welatên NATO, amarika û rûsya û hwd wê bidest bixin wê yekser wê li dijî kurdan wê di awayekê de wê were dîtin ku wê were bikarhanîn. Di wê temenê de wê, bi wan re wê li rojava, bakûr û başûrê kurdistanê wê komkujiyên mazin wê bînina serê kurdan. Di salên 1991ê de wê rewşa weke li bajarên kurdan ku wê bi tankan wê hêriş bikin wê ew tankên ku wê bihetan bikarhanîn wê tankên almanan ban. Wê bi wan re wê herêmên jîyane sivilan wê tûnabikiran.

Di awayekê de wê, weke ku kesekê ku ez bixwe li wê bûma şahid wê, çawa wê bi topbaran û bombabaran bi wê rengê wê çawa wê gund wê werina valakirin. Yan jî wê, bi darêzorê wê mirov wê ji cihên ku ew li wan dijîn wê bi wê rengê wê werina derxistin. Bi wê rengê wê ji salên 1990 û heta salên 1994'an wê ser 2500 gundên kurdan re wê werina vêran û kavilkirin û valakirin. Wê, di wê temenê de wê pêvajoyek wê rewşek wê werê jinkirin. Wê jî wê rayadarên tirk wê weke ku ew werênina ser ziman wê weke temenê jîyane wan a bi rengê çanda wan ku ew heya wê çawa wê tûnabikin wê bi wê armancê wê ew bikiran. Di

demên piştî wê re wê, dem bi dem wê hêncetên hêrîşkirinê wê weke ku wê di 13 mijdara 2022an de wê bidina çêkirin û bi wê çawa wê hêrîşî rojava wê bikin wê bi wê rengê wê di demên berî wê de jî wê, di awayekê de wê, rewşên bi wê rengê wê pêşbixin û wê di wê temenê de wê pêvajoyek şer û hêrîşê wê bi wê rengê wê bidina pêxistin.

Di wê temenê de di aslê xwe de wê dema ku em bahsa taqîna li stembûlê di 13ê mijdara 2022an de ku wê bibê wê bikin em divê ku wê, di çerçoveya têgîna konseptek şer a rejimê de ku wê li wê hizirkiriya û tefkiriya di dewama pêvajoyên şerê DAÎŞê ên li herêmê ku ew hatina pêxistin de wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê. Di wê temenê de wê, di wê rengê de wê, ev komkuji wê bi wê re wê, di awayekê de wê bidina nîşandin ku wê çawa wê bi komkujiyên bi wê rengê wê, di renekê de wê, renekê ramyarî a bi konseptî wê were pêxistin wê bi wê re wê di awayekê de wê, bi wê re wê were dîtin.

Wê jî mirov dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê, mijare konseptî şerê rejimê bi kurdan re wê, ev ser 50 salê re wê, di demên dawî de wê, bi awayekê aktiv wê bidomê. Di hundûrê wê demê de wê bi sed hezaran mirov wê bê ku ew li jin û zarok û kaltiya wan binerin wê qatilbikin û wê biavêjina li zindanan. Di wê temen de wê, di awayekê de wê pêvajoyek zêde bi xwûn wê di wê temenê de wê li ser serê kurdan wê bi wê re wê bê domandin. Pergalek ramyarîyê û ya dadê jî wê di awayekê de wê bi hev re wê di ahengekê de wê bê xistin xismeta wê şerê tûnakirina civakê de. Bi gotinek din wê çawa bédengkirinê wê bidina çêkirin û wê di wê temenê de wê weke ku ew dixwezî wê bi gotin bikin wê di wê rengê de wê bi wan re wê werina bikarhanîn. Di dewama wê de wê, çapemenî wê lingekê din ê sêyem ê giring wê di şerê rejimê li dijî civake kurd de ku ew dimeşênin wê biafirênê. Ev hersê ling wê weke lingna ku wê di temenê domandina wê şerê wan ên ku ew li dijî kurdan dimeşênin de. Saziyên weke yên bi ew bi nav 'aqademiye' û ankû weke 'saziyên aqademikî' wê werina bi navkirin weke universite û hwd wê, ne tenê wê di temenê xismeta wê pêvajoya şer de ku wê çawa wê pergalek bişavtinê û di nivîsandinê de wê 'paqijkirinê' li ser temenê wê bişavtinê û ji dîrokê birina navê wan de wê were bikarhanîn wê her wusa wê bi wan hersê lingan re wê weke aliyekê din ku wê temenê wan pêvajoyên şer jî wê bi wê re wê, di renekê de wê bi wê re wê bê afirandin. Di hundurê 50 salê dawî de wê, çawa wê, rejim wê şerekê demdirêj wê bi kurdan re wê bimeşênê wê di derbarê wê de wê, çawa wê manipulakirinê wê pêşbixê û wê, kesên ku ew wê nivîsandinê dikin wê bê ku ew ji

mirovatiya şermbikin wê çawa wê di bin navê gotina 'terorê' de wê bi navbikin jî wê weke aliyekê din ê ku mirov wê karibê wê bi kirpênê bê. Di dewama wê de wê dikarê wê weke aliyekê wê yê din jî wê werênê ser ziman ku wê pêvajoya şerê bi kurdan re wê di wê temenê de wê, ne tenê bi artişê û ankû li ser lingên wê yên weke yên çapemeniyê, pergalek dad û ramiyê û hwd re wê bi tenê wê bimeşê. Di wê temenê de wê, di nava nivîsandinên ku wê werina kirin de wê, di carî wê di derbarê navê kurd û kurdistanê û dîroka wan de wê rastî nivîs û gotinên bi dîrûstayî wê mirov wê newê.

Di wê temenê de wê, di renekê de wê, dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare şerê rejimê ê bi kurdan re wê, di wê temenê de wê, bi wê rengê wê, dema ku em li ser wan aliyên saziyên aqademikî û hwd re wê fahmbikê wê gotinên ku ew pêşî wê, dihênina ser ziman ên weke li ser inkara kurdan û hwd re wê, di wê temenê de wê, di şewayekê din ê ku wê weke wê temenbikê û ankû wê ew wê barî demên pêşarojê û hwd wê bikin de wê karibê wê bibênê ku ew wê werênina ser ziman.

Di wê temen de wê, di aslê xwe de wê, zanîn jî wê çawa wê di temenekê dijmirovatiyî de wê were bikarhanîn û bi pozisyonkirin wê ev wê weke minaqek wê ya tîpik a pirr hesan û ji rêzê bê ku mirov wê bi wê re wê fahmbikê û wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Ku ew pergalek bi rengê saziyên xwandinê û ankû aqademitiyê ku ew dihên dîtin wê di wê temenê de wê çawa wê, temenê wê şerê heta roja me wê, bide çêkirin û afirandin ku ew heta ku ew newê fahmkirin wê nikaribê bi başî wê heta roja me ew şer çawa hatiya domandin jî ew bi awayekê baş were were fahmkirin. Di wê temenê de wê jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê di dewama wê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Minaq wê, dema ku wê şebnem kurur fîncanci wê bahsa 'lêkolînkirina rewşa bikarhanîna çekên kimyewî' wê bikê wê di cih de wê saziyên bi navê 'saziyên dadê' û hwd wê bikevina dewrê û wê di wê temenê de wê, ew bi wê re wê temenê wê were çêkirin wê qewlikek li wê were çêkirin û wê ew wê bi wê were girtin û wê heta ku wê bê avêtin li zindanê. Ev wê bi pergalek dadê re wê were kirin.

Ber çî wê ew wê di wê temenê de wê were kirin? Bo ku wê piştî wê çawa wê ew rewş wê di dewama wê de wê bê domandin wê, di wê temenê de wê, were kirin. Ev wê tenê wê aliyekê bê. Lê aliyê din jî wê di wê temenê de wê çawa wê, di rewşa bikarhanîna çekên kimyewî de wê weke bikarhanîna wê xwe di temenekê bi derewînê de wê bidina nîşandin wê ji aliyekê din ve jî wê girêdayî bê.

Lê li vir wê jî mirov dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijare bikarhanîna çekên kimyewî de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare bikarhanîna rewşa çekên kimyewî wê, dema ku mirov wê di dewama wê de wê hilde li dest wê, di awayekê de wê ne tenê wê weke komek wê bi wê were armancgirtin. Yan jî wê di nava rewşa şerekê de wê weke ku ew hatî bikarhanîn re wê bi tenê wê fahmbikê. Ber ku ew wê weke rewşek ku wê bi wê bi tememî û giştî wê hebûna civakekê giştî wê bi hemû aliyên wê re wê di temenê tûnakirina wê de wê bi wê re wê werina armanc girtin bin. Di wê çerçoveyê de wê di dewama wê de wê, dikarê wê bi wê re wê, di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Di aslê xwe de wê, di wê çerçoveyê de wê, mijare bikarhanîna çekên kimyewî wê, di wê temenê de wê, li ser rewşên pergalek ramyarîyê û dadê re wê çawa wê weke nebûya wê bidina nîşandin wê hinekî jî wê bi wê ve jî wê girêdayî bê. Ber ku wê, di wê temenê de wê hertimî wê rewşek bi wê rengê wê hebê ku wê çawa wê, bi rengê biryarên ku ew li ser pergale dadê re wê didina girtin wê di demên pêş de ku wê çawa wê bi mirovan wê bidina hizirkirin ku 'meyizênin biryarakbi wê rengê heya, demek kî wê tiştêkê bi wê renwê nebê ku mirov wê bahsa wê bikê û bibêjê ku ew heya. Di rewşa komkujiya roboski de jî wê biryara neşopendinê dayinê jî wê di wê temenê de wê dikarê wê bi wê re wê fahmbikê. Rewşên weke yên dozên qatilkirina musa anter ku wê bi deh salan wê dirêjbikin û wê çawa wê weke li 'dem bûhûrînê' wê bidina hiştin û wê bixwezin wê bidina jibîrkirin û wê bi wê re wê ti biryarê wê bi rewşa dewletê re wê nehêlin ku ew bidina girtin û wê di dewama wê de wê çawa wê weke ku wê, ti têkiliya wê bi wê re neyî wê li ser wê rewşa ti biryar nedayinê re wê, bi wê re wê, weke armanca wê ya ku wê bi wê re wê bê kirin bê.

Di wê çerçoveyê de wê, gelek rewşên bi wê rengê ên ku mirov wê karibê werênê ser ziman wê hebin. Wê çawa wê, pergalek dadê wê weke pergalek kujarî bê û wê di wê temenê de wê xwediyê parastinek dijmirovî bê wê dikarê wê bi wê re wê di wê temenê de wê bi wê re wê kifşbikê û wê werênê ser ziman bê. Bo kurdan wê ev pêvajoyê wê ji dema 'dadgehên istiklalê' û heta yên weke 'DGM' û ankû 'dadgehên cezayê giran' û hwd re wê, di wê temenê de wê xwediyê wateyekê bê û wê, di wê çerçoveyê xwe de wê xwediyê rewşek domandinê bê. Wê di wê çerçoveyê de wê pergale dadê wê di aslê xwe de wê, di temenê

domandina wê pêvajoya şerê qirêj ê rejimê de wê, weke temenekê giring wê bo wê bibê bê.

Wekî din wê di mijara bikarhanîna çekên kimyewî de jî wê, di rengekê de wê weke ku mirov wê dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman de wê, di wê temenê de wê xwe di reng û awayekê de wê bi wê re wê, bide dîyarkirin. Di aslê xwe de wê, dikarê wê bi wê re wê werênê ser ziman û wê fahmbikê wê di wê çerçoveyê de wê, weke aliyekê wê yê ku mirov wê dikarê wê bi wê re wê, fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê di weke ku wê di rewşa bikarhanîna çekên kimyewî ên li dijî civakê de wê çawa wê bi pergale dadê wê dîmenekê wê vajî wê biafirênin wê li ser rewşên weke yên sebnem kurur fincanci û hwd re wê bikevina nava hewldana wê de. Di wê temenê de wê di rewşên weke yên komkujiya robostkî de ew dada ku wê 'biaryara neşependinê' wê bide wê bîryara wê li ser sebnem kurur fincanci re wê bide û gotina bibêjê wê di temenê wê rengê de ku wê, bibêjê ku ew 'haqaretê li dewletê dikê' û ankû wê bi biryarekê bide ku ew di demên wê demê û yên piştê bi mirovan re bide gotin ku wê tiştêkê wusa nebûya û li ser wê re wê, çawa wê, manipulekirinê bi derewînî wê bikê wê di wê temenê de wê, karibê xwe bikê pozisyonekê de.

Wekî din wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê weke aliyekê wê yê din jî wê di dewama wê de wê werênê ser zimank u wê mijare rewşa bikarhanîna çekên kimyewî li kurdistanê li dijî kurdan wê, di wê temenê de wê weke rewşek ji wan rewşên ku ew rejim wê bi wê bi civakê re wê şerbikê wê divê ku mirov wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê wê ne tenê carekê û du caran wê ew karhanîn wê bikê. Wê bi sadan caran wê li deverên cihê wê ew wê gaza bi jahr a kimyewî wê di temenekê weke li demê belavkirî wê li dijî civakê û xwezayê wê bikarbênê bi armanca tûnekirinê û 'li gorî xwe ku ew encamekê weke di temenê şikandina civakê de ew bidest bixê. ' Di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê wê yê giring wê di serî de wê di wê temenê de wê dikarê wê werênê ser ziman bê. Di wê çerçoveyê de wê weke aliyekê wê mijarê wê di wê temenê de wê ew jî wê bi afirênê û wê ew bê ku wê ev mijare bikarhanîna çekên kimyewî li dijî civakê li kurdistanê hê didomê di wê dema ku em wê li ser wê dinivîsênin de. Wê di demên piştî wê de wê, çawa wê rengekê wê bistênê wê di çerçoveya şerê rejimê ê bi civakê kurd re de wê rengê wê bê dayin dîyarkirin. Weki din jî wê dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê rewşa, bikarhanîna çekên kimyewî wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê, saziyên weke yên

bialî di wê temenê şerê bi civakê re de wê bêgûman wê ne rast jî bê ku mirov li bendî biryarekê ji wan a rast bê ku ew wê piştrastbikin ku ew wê, bikardihênin. Lê li vir wê rewşa bikarhanîna çekên kimyewî wê weke mijare zêde giring wê di wê temenê de wê, ji aliyê civake kurd ve wê, hem bi civakî, hem bi dîrokî, hem bi derûnî û hem jî wê bi gelek aliyên din ên weke van aliyan bi awayê wê giraniya ku ew bi xwe re dide çêkirin re wê bibê û wê hebûna xwe wê bide domandin bê.

Di awayekê de wê, di nava rewşa ramyariyê de jî wê, di wê temenê de wê, di temenekê manipulekirinê de wê di awayekê de wê yan wê were hildan li dest û yan jî wê hîç ji wê gotin newê hanîn li ser ziman. Di wê temen de wê, ev jî wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê dikarê wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di rewşa kurdistanê û bikarhanîna li wê çekên kimyewî wê di wê temenê de wê li rex wê rewşa bi balafiran a bombardimanê wê weke rewşek zêde bi bandûr wê xwe li ser civakê wê di awayekê de wê bide diyarkirin. Di wê temenê de wê, bi teknikek zêde pêşketî wê ji her aliyê ve wê bi wê re wê were çûyin li ser civakê.

Di dewama wê de wê mirov dikarê li ser rewşa bikarhanîna çekên kimyewî ên li kurdistanê li dijî civake kurd wê dikaerê wê bi wê re wê li wê bihizirê. Piştî helebçê 88'an wê rewşa bikarhanîna li deverên din ên kurdistanê li dijî civakê wê weke ku mirov wê bi tirkiya re wê bibînê wê were dîtin ku wê were bikarhanîn. Di wê temenê de wê ji aliyê têngîna helebçê ve wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, rewşa helebçê wê bi wê re wê di awayekê de wê weke ku wê li ser civakê wê di temenekê bi kiryarên bi wê rengê ên li demê belevkirî re wê were domandin. Helebçê ku em dibêjin ew didomê wê di wê temenê de wê bi awayekê mafdar wê bi rehetî wê dikarê wê bibêjê ku ew didemê û wê di wê temenê de wê, di renekê de wê werênê ser ziman bê.

Bêgûman wê encamên wê bikarhanîna çekên kimyewî ên li dijî civakê wê di renekê de wê weke ku mirov wê dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman wê bi wê re wê xwe bide domandin. Di wê temenê de wê, ev rewş wê, di wê temenê de wê hanîna ser ziman bi lêkolînên berfireh di çerçoveya qada navnetewî de û bi têngînek aqademikî a bêalî de wê, weke aliyekê bi pêwîst ê di çerçoveya mijarê de ku weke aliyekê giring wê pênasebikê bibê. Li ser wê temenê wê di wê temenê de wê, di bin rengê gotinek aqademiyê weke ya li herêmê û ankû bi rejimên herêmê a bi bialî re wê ti carî wê nikaribê wê, di renekê de wê werênê ser ziiman bê. Rewşa dersimê 37 û piştî wê rewşa helebçê 88 û hwd wê tenê wê hinek ji

wan mijarên wê yên ku mirov wê karibê wê di wê temenê de bikirpênê û bi wê temenê wê piştrastbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di wê temenê de wê, di aslê xwe de wê, mijare rewşa bikarhanîna çekên kimyewî û ankû gaza bi jahr wê di temenê wê weke ku wê çawa wê nazîyan wê li dijî cihûyan wê bikarhanî û ankû wê weke amarîka avêst li hiroşîma û nakazakî û hwd re wê, di renekê de wê weke wan û heta ku wê weke minaqek ku ew li demê belevkirî ku ew bi berdewamî ew hê dihê bikarhanîn wê şîrovebikê wê kûrtir û berfirehtir wê karibê wê li ser wan wê werênê ser ziman jî bê.

Di wê çerçoveyê de wê di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser zima ku wê mijare bikarhanîna çekên kimyewî li kurdistanê wê, piştî xwepêşandinên bi hefteyan ku wê di cotmeha 2022an de wê bibin re wê bi zêdeyî wê werê ser ziman. Lê berî wê demê jî wê ev rewş wê weke ku wê di hinek gotar û raportên bisînor hatina nivîsandin de jî wê were dîtîn ku ew wê, were bikarhanîn. Di rewşa rojava de wê, nivîsandinên ku wê li ser DAÎŞê re bê û ankû di awayekê de wê di çerçoveya hêrîşên tirkîya û hwd de bê wê, di derbarê ragihandinên OPCW de ku mirov li wan binerê wê di wê temenê de wê di wan de wê were ser ziman ku ew bikarhanîn wê hebê. Tevî ku ew di wê temenê de ew dihê ser ziman jî lê wê bi awayekê teqez ku wê mijarê wê hildina li rojava xwe û wê mijarê lêkolîn bikin û wê di wê temenê de wê bi awayekê dûrûst wê helwestên xwe wê li dijê bikarhanîna wê bidina nîşandin ku ew bi wê pêşîya bikarhanîna wê bigirin jî wê zêde di wê çerçoveyê de wê bertek nebin. Wê vajî wê bêdengîyek ku wê tirkîya jî wê ji wê rewşa bikarhanîna çekên kimyewî re wê weke temenekê û 'piştgirîyekê' wê bi awayekê bibîne jî wê hebê.

Li vir di aslê xwe de wê, ne tenê wê rewşa nû a weke ya bi karhanîna çekên kimyewî wê bi wê rengê bi tenê wê hanîna ser ziman wê, di wê temenê de wê bi dîroka wê bikarhanînê re wê kêm zêde bi hemû aliyên wê re ku wê bê hildan li dest wê, nivîsandina wê dîrokê û hanîna ser ziman wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê, werênê ser ziman bê. Dordorên ku ew bi zanebûn û israrî xwe ji wê hanîna ser ziman dûr dixwezin bigirin jî wê di awayekê de wê ew wê êdî wê bê danîn li berçavên wan, ku ew nikaribin ji wê biravin.

Di dewama wê de wê, di wê temenê de wê mijara bikarhanîna çekên kimyewî de wê, di wê çerçoveyê de wê gelek tiştên ku mirov wê karibê wan werênê ser ziman wê hebin. Weke bi dersimê 37 û helebçê 88 û heta demên piştre ên bikarhanîna wê re wê, Di wê temenê de wê, ev jî wê di

awayekê de wê hem li kurdan bikêve û hem jî kesên bi wijda bikeve ku ew wê, di temenê pêşîlêgirtina wê de wê êdî wê werênina ser ziman.

Hin çavkanî:

*Murray, Williamson; Woods, Kevin M. (2014). "1987–1988: An end in sight?". *The Iran–Iraq War, A Military and Strategic History*. Cambridge University Press.

*Sciolino, Elaine (1991). *The Outlaw State: Saddam Hussein's Quest for Power and the Gulf Crisis*. John Wiley & Sons.

*Hiltermann, Joost R. (2007). *A Poisonous Affair: America, Iraq, and the Gassing of Halabja*. Cambridge University Press.

*Iraqi Kurds sue French companies for Halabja chemical attack". RFI. 11 June 2013. Archived from the original on 13 June 2014. Retrieved 5 May 2014

*"Iranian Use of Chemical Weapons: A Critical Analysis of Past Allegations". 7 March 2001. Archived from the original on 2 January 2003. Retrieved 28 May 2018

*Casey, Leo (Summer 2003). "Questioning Halabja". *Dissent Magazine*. Archived from the original on 18 November 2011. Retrieved 10 May 2018

*Szanto, Edith (April 2018). "Mourning Halabja on Screen: Or Reading Kurdish Politics through Anfal Films". *Review of Middle East Studies*. 52 (1): 135–146. doi:10.1017/rms.2018.3. ISSN 2151-3481 – via Cambridge University.

*Pelletiere, Stephen C. (2003). "A War Crime Or an Act of War?". *The New York Times*

*Cockburn, Patrick (17 March 2006). "Hundreds protest as Kurds remember Halabja gas attack – Middle East – World". *The Independent*. Archived from the original on 21 October 2012. Retrieved 28 August 2013

*Human Rights Watch, *Génocide en Irak*, p. 381

*Kelly, Michael J. (2008). *Ghosts of Halabja: Saddam Hussein's Trial for the Kurdish Massacre*. Praeger Security International.

*Meiselas, Susan (1997). *Kurdistan: In the Shadow of History*. Random House.

Human Rights Watch/Middle East Watch Report, *Genocide in Iraq: The Anfal Campaign Against the Kurds*, 1993

Lawrence, Quill(2008), Invisible Nation. How the Kurds' Quest for Statehood is Shaping Iraq and the Middle East. New York, Walker & Company:

Abdusamet Yigit, kurdistan, cizirabota, mijdara 2022an.